

The Project Gutenberg eBook of Hanna, by Minna Canth

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Hanna

Author: Minna Canth

Release date: August 8, 2004 [EBook #13140]

Most recently updated: April 27, 2021

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK HANNA ***

HANNA

Kirj.

Minna Canth

1917 (1886)

I.

Lasten kamarissa oli pimeä. Mutta ruokasalin ovi oli raollaan ja sieltä loisti tuli.

Pikku Hanna oli nähnyt pahaa unta. Suuri, musta koira oli ajanut häntä takaa ja oli juuri tarttua häneen kiinni, mutta kaikeksi onneksi hän siihen heräsi. Nyt ei Hanna tahtonut enää nukkua, ettei tuota unta jatkuisi.

Oli vähän kylmä. Hanna veti peitteen aina kaulaan saakka ja kyyristyi kokoon. Sitten hän silmät seljallaan tuijotti valojuovaan, joka ruokasalin ovenraosta kajastui seinään. Se ulottui lattiasta ylös kattoon, ja vieläpä kattoakin pitkin kappaleen matkaa.

Kaikki oli niin hiljaa. Ei kuulunut muuta kuin Jussin tasainen ja raskas hengitys toisesta sängystä. Lieneekö raukalla ollut edes peittoa päällä.

Hanna nousi katsomaan. Niin, eikös arvannut oikein. Peite oli jaloissa ja poikaparan sääret paljaina. Herran tähden, kuinka kylmät ne olivat! Aivan kuin jääpalaset. Kun tuo raukka ei tulisi vaan kipeäksi tämän perästä.

Hanna peitti hänet niin hyvin kuin ikään voi, ja pakkasi täkin reunan polsterin ja sängyn laidan väliin, että se paremmin pysyisi. Sillä Jussi oli paha potkimaan.

Mutta vilu alkoi jo Hannaakin pöyristää. Ja entä, jos tuolta sängyn alta vielä juoksee hiiri ja puree häntä jalkaan. Hyi! Hanna hyppäsi takaisin omalle vuoteelleen, peitteen alle.

Taas hän rupeaa katselemaan tuota valkean loistetta seinällä. Silmät väkisenkin aina siihen kiintyivät. Oli juuri kuin turvallisempaa, kun tiesi äidin valvovan viereisessä huoneessa. Ei mahtanut vielä ollakaan kovin myöhäistä. Mitähän se äiti siellä teki?

Hanna kurotti päättään sängyn laidan yli ja koetti katsoa oven raosta. Ei nähnyt mitään. Eikä kuulunut risahdustakaan. Entä kun lamppu unohduksesta oli jäänyt palamaan. Uskaltaisiko hän mennä katsomaan? Ellei vaan hiiret—? Siellähän jo rapisi yksi nurkassa. Kunhan eivät tulisi sänkyyn. Hanna vetääntyi nopeaan takaisin ja painoi päänsä tyynyyn. Parasta kun pitää silmänsä kiinni ja nukkuu pois. Ehkei tuo paha uni enää tule vaivaamaan.

Hiljaista oli jälleen. Nurkastakaan ei enää kuulunut mitään. Liekö hiiri juossut koloonsa takaisin tai jos siellä ei hiirtä ollutkaan. Ehkä hän erehtyi. Niin, ei hän ihan varma ollut siitä, rapisiko siellä äsken, vai ei. Saattoi se olla muukin kolina. Jussi esimerkiksi—? Tosiaankin, eikö liene poika liikuttanut kättä tai jalkaa. Harvoinpa hän juuri hiljaakaan makasi. Nyt se vähän valitti unissaan. Mikähän raukkaa vaivasi?

Eipä Hannalle vaan tullut uni silmiin, vaikka uskollisesti koetti pitää niitä kiinni. Teki mieli taas katsoa, oliko tuo valkoinen kajastus vielä seinässä. Sielläpä hän oli. Mutta hiiskahdusta ei huoneesta sittenkään kuulunut.

Hyvä Jumala, jos lamppu on jäänyt sinne yksin palamaan ja jos vielä tuli pääsee irti, ja kaikki nukkuvat eivätkä tiedä vaarasta mitään, palavat ehkä sisään. Eikös ollutkin jo savua huoneessa? Ihan selvään, voi, voi—!

Hanna syöksi kuin nuoli ruokasalin ovelle ja tempasi sen auki.

»Ui, lapseni, kuinka sinä minua säikytit.« Äiti istui sohvalla ja kutoi sukkaa, tyyneenä, hiljaisena. Väsyneeltä hän kuitenkin näytti ja silmät veristivät. Mutta kädet taukoamatta liikuttivat sukkapuikkoja.

»Etkö saa unta? Oletko jo kauankin ollut hereillä?«

»Vähän aikaa. Minkätähden mamma valvoo?«

»Odotan pappaa.«

Niin, tuollahan oli illallinen pöydässä häntä varten.

»Paljonkohan kello on?«

»Kohta kaksi. Mene, lapseni, sänkyyn, ettet palellu.«

»Saanko jättää oven auki?«

»Peloittaako sinua?«

»Peloittaa vähän.«

»Jätä sitten. Ethän liene kipeä, Hannaseni?«

»En minä ole kipeä.«

»Näytät vähän kalpealta. Kun et vaan olisi sentään?«

»Mamma, minä näin niin paha unta. Kun suuri musta koira ajoi takaa ja tahtoi purra.«

»Sitäkö rupesit pelkäämään? Vaikka tiesit, ettei se ollut muuta kuin unta. Siunaa itsesi, lapskulta, ja nuku uudelleen.«

»Hyvää yötä, mamma!«

»Hyvää yötä!«

Hanna jätti oven selki seljalleen ja ryömi ylös vuoteelle jälleen. Nyt hänen sopi nähdä äitiäkin avonaisesta ovesta. Siellä hän yhä istui sohvalla, kirkaassa lampun valossa ja kutoi niin ahkerasti. Tuo rakas, rakas äiti! Kuinka lempeät ja kauniit hänen kasvonsa olivat. Ja puku, kuinka siisti ja puhdas. Äidin vaatteissa olikin jotain erinomaista, jotain hänestä itsestään. Aitassa käydessään täytyi Hannan usein pysähtyä niitä hyväilemään, niin herttaisilta ne näyttivät riippuessaan siellä naulassa. Kaikki muukin, mikä vaan oli äidin omaa, se Hannan mielestä oli ikäänkuin pyhitettyä. Eiköhän äiti jollain tavalla eroittunut muista ihmisistä ulkomuotonsakin puolesta? Eikö ollut suloisempi, rakastettavampi kuin kukaan muu? Ja viisaampi hän ihan varmaan oli. Äiti tiesi kaikki, ymmärsi kaikki. Teki aina oikein. Lieneekö äidillä koskaan pahoja ajatuksia ollut ja lieneekö hän koskaan lapsenakaan syntiä tehnyt. Ei suinkaan, mahdotonta vallan! Kunpa hänestäkin kerran tulisi yhtä hyvä ihminen kuin äiti oli,—ei, niin hyvää ei hän toki voinut toivoakaan itsestään, mutta vähän sinnepäin edes. Siihenkin jo tyytyisi. Jos hän aina koettaisi seurata äidin esimerkkiä ja pyytäisi neuvoa äidiltä kaikessa. Ehkä sitten vähitellen tulisi

yhä paremmaksi. Kun vaan koko ikänsä saisi olla äidin luona; muuta hän ei toivoisi. Äiti ja isä,—ne olivat kuitenkin kalliinta maailmassa. Ines raukka, hänellä ei ollut äitiä. Kuinka hän mahtoi olla kauhean onneton. Että hän jaksoi elääkään. Hyvä, rakas Jumala, anna papan ja mamman elää kauan, kauan, elä ota heitä pois, elä salli heidän kuolla, rakas, rakas, armias isä taivaassa—!

Mikä se oli? Äiti säpsähti, pani sukan-neuleen pöydälle ja nousi kuuntelemaan. Hevonen pysähtyi portille. Puhetta kuului ja—nyt ajoi hevonen pois. Olikohan se isä? Raskaat askeleet nousivat portaita ylös. Etehisen kello soi, äiti meni avaamaan. Hyvä toki, että isä tulee kotiin ja äiti raukka pääsee levolle.

Tyytyväisenä kääntyi Hanna toiselle kyljelleen ja päätti nukkua.

»Täällä on ruokaa, Oskar, tule syömään.»

Äiti palasi ruokasaliin. Epävakaisia askeleita kuului, sitten töyttäys pöydän syrjään ja vihaista murinaa.

Olikohan isä—?

Hanna nosti äkkiä päätään ja katsoi ruokasaliin, mutta äiti veti samassa oven kiinni.

»Mitä helkkaria sinä katselet minua? Etkö tunne? Kamreeri Mellin minä olen. En aave enkä kummitus.»

Sanat kuuluivat selvään, vaikka ovi oli kiinni.

»Minä en kärsi tuommoisia silmäyksiä, en, perhana vie, kärsikään.»

»Syö nyt vaan, en minä sinuun katso.»

»Katsotpas. Salaa aina katsot, etkös luule minun huomaavan. Ja sitten sinä puhut niin saakelin surullisella äänellä. Niinkuin olisit muka marttyyri. Kuule, Selma, tuo on minulle suuri loukkaus.»

»Puhu hiljempaa, ettei lapset herää.»

»Joko minua nyt kielletään puhumastakin omassa talossani. Niin, niin, Selma, kyllä minä tiedän, sinä soisit pääseväsi minusta. Olen muka niin heittiö mies, juomari, ja mitä kaikkia lienenkään. Sinä vihaat minua, Selma, elä kielläkään, sinä vihaat minua.»

»Oskar hyvä, syö vähän pikemmin, että pääset nukkumaan. Kello käy jo kolmatta.»

»Nukkumaan? Minkätähden nukkumaan? Taidat luulla, että minä olen humalassa. Mutta siinäpä petyt. Minä en ole humalassa enempää kuin sinäkään. Mitä roskaa tämä on?»

»Kylmää vasikan paistia.»

»Kylmää? Miks'ei lämmintä? Minä en huoli kylmästä.»

»Eihän näin keskellä yötä voi hellaan tulta laittaa. Lämmitetään sitten aamiaiseksi.»

»Tuommoinen vaimo minulla on, joka ei anna edes kunnollista ruokaakaan. Kyllä täällä itse syötte ja juotte, mutta minusta ei kukaan välitä. Onko tämä laittaa? Kylmää vasikan paistia. Syö itse, minä en huoli.»

»Ehkä lähdet sitten levolle?»

»Anna sen lampun olla. Vai meinaatko jättää minut pimeään.»

»Enhän toki. Olisin vaan näyttänyt valkeata, jos olisit sänkykamariin mennyt.»

»Minäpä en mene. En hievhadakaan tästä. Huokaile vaan, mitä huokaillet. Minä en lähde, en sittenkään. Kylmää vasikan paistia, kun mies väsyneenä tulee kotia. Herra jesta! Ja tätä minun pitää kärsiä.» Hän löi nyrkillä pöytään. »Tätä minun pitää kärsiä.» Ja taas hän löi pöytään, että astiat kilisivät.

»Hyvä Oskar!»

»Ja tätä minun pitää kärsiä.» Uusi kolahdus.

»Oskar, herran tähden, sinä särjet astiat.»

»Särkykööt, minä vähät. Palasiksi menkööt kaikki.»

»Lapset peljästyvät. Malta mieltäsi, Oskar.»

»Tiehesi siitä. Minun rahallani ne ovat ostetut. Tiehesi, taikka minä sinulle annan—!»

»Hyvä Jumala, lyökö hän mammaa?» Hanna töyttäsi ruokasaliin. Näki isän tummanpunaisena istuvan tuolilla; silmät muljottivat pyöreänä päässä ja nyrkki oli kohona äitiin päin, joka seiso vieressä ja koetti estää häntä pöytää hakkaamasta.

»Pappa, pappa, voi, voi, elä lyö mammaa, elä lyö, elä lyö!»

Hanna tarttui kiinni isään; hän vapisi kiireestä kantapähän. Isän käsi vaipui alas; tylsä katse kääntyi lapseen, joka oli siinä paidallaan, kalpeana kuin kuolema.

»Pappa—pappa—elä—» soperteli Hanna; ei voinut enää puhua. Ruumis vavahteli, silmät kääntyivät nurin ja sormet puristivat kankeina isän nutun hiaa.

»Lapsi kulta, oma, rakas lapseni!»

Äidin lämpimät käsivarret kietoontuivat Hannan ympäri; hiljaa irroitettiin jäykät sormet ja—niin, enempää hän ei tiennyt, mutta sängyssä hän taas oli peitteihin käärittynä, kun tointui.

»Juo vähän vettä, Hannaseni. Kuinka sinun nyt on?»

»Hyvin, mamma.»

Äiti koetteli kädellä hänen otsaansa.

»Aivan sinä olet märkänä hiestä.» Hän puhui yhtä lempeällä ja tyynellä äänellä kuin ennenkin.

»Kas tässä, lapseni, ota vähän rohtoja, ne rauhoittavat. Noin, ja nyt muutamme kuivan paidan.»

Sitten äiti peitteli häntä niin huolellisesti ja suuteli poskelle. Kuinka hyvälle tuo äidin hellä huolenpito tuntui.

»Saatkohan jo unta, lapseni?»

»Kyllä luulen.»

»Menisin auttamaan pappaa levolle, jos uskaltaisit jäädä tänne yksin.»

»Mamma menee vaan.»

»Vienkö lampunkin mukana, ehkä sitten paremmin nukut.»

»Niin, sama se on.»

Äiti suuteli häntä vielä kerran, pyyhki hiuksia otsalta, silitteli poskea ja läksi sitten pois. Ruokasalin läpi hän meni sänkykamariin. Pimeää oli ja hiljaista. Ei Hanna jaksanut paljon mitään ajatella, häntä niin kummallisesti raukaisu. Kyynelet rupesivat valumaan silmistä, noin vaan ihan itsestään, ja viljalta niitä tulvasikin. Ei hänellä erittäin paha mieli ollut, vaikka itki, tuommoinen melkein suloinen väsymys vaan tuntui pitkin ruumista. Välistä vielä pöyritytti vähän, mutta harveni sekin harvenemistaan. Tyyny oli käynyt märäksi; hän siirsi päänsä kuivalle kohdalle. Alkoi tuntua yhä rauhallisemmalta; kyynelet herkesivät tulemasta, silmät painuivat umpeen.

Luuli Hanna vielä kuulevansa äidin hiljaisia askeleita ja näkevänsä jotakin valoa; mutta ei hän jaksanut sitä tarkemmin katsoa eikä päässyt enää oikein hereille. Uni oli niin makeata, niin makeata. Hän nukkui yhtä mittaa aamuun saakka.

Oli jo valkoinen päivä. Hanna makasi hiljaa ja levollisena, ei jäsentäkään hän liikuttanut. Äiti seiso hetken vuoteen ääressä ja katseli häntä, herätti sitten Jussin ja läksi rauhoitettuna takaisin ruokasaliin.

»Hanna! Nouse ylös kuulustelemaan minun läksyjäni. Hanna, etkös ala nousta.»

Jussi se oli, joka häntä pudisteli.

»Anna Hannan maata», puhui äiti ruokasalista. »Tule tänne, mamma kuulustelee.»

»Saattaisi Hannakin jo nousta, kun kello on yli seitsemän.»

Jussi meni kuitenkin kirjoineen ruokasaliin.

Yli seitsemän? Täytyi kai sitten nousta, vaikkei vielä olisi oikein jaksanut. Silmät puoliummessa kohosi

Hanna istumaan, veti polvet koukkuun ja kietoi kädet peitteen päällä niiden ympäri. Pää nyökkyi; nukutti vielä kovin. Mutta mitenkäs olikaan? Tämän päivän läksyt? Maantiedettä, ranskan kieltä—niin, jopa hän ne eilen luki. Ja osasi myös jotakuinkin.

Sitä miettiessään Hanna vasta oikein heräsi. Yöllinen tapaus selveni samassa hänen muistonsa. Näki taas isän samassa uhkaavassa asemassa, huulet turpeana, silmät vihaisina, näki äidin kalpeana, hätäntyneenä vieressä. Äiti raukka!

Hanna tunsi itsensä kauhean onnettomaksi. Koko maailma oli äkkiä muuttunut niin oudoksi ja kolkoksi.

Rintaa pakoitti,—ei se sairautta ollut, tuommoista tuskaa ja poltetta vaan. Eikä huokuminen käynyt niinkuin ennen. Harvempaan ja syvempään täytyi hänen vetää ilmaa, ja sitten taas olla vähän aikaa melkein hengittämättä.

Vakavalla äänellä kertoi Jussi ruokasalissa Aaprahamin kutsumuksesta. Lomassa aina kuului äidin vieno ääni, yhtä hiljaisena kuin ennenkin, mutta suloisempaa vielä ja rakkaampaa jos mahdollista.

Puoli kahdeksan kello löi. Täytyi jo nousta pukeutumaan, että ennättäisi kouluun. Kas, kuinka hän nyt tuntui heikolta. Ja päätä huimasi, silmien edessä pyöri niin somia, täriseviä vinkuroita ja korvissa soi, että kumisi. Parasta istua lattialla ja siinä hiljakseen panna sukat, kengät jalkaan. Niin hän teki. Vähitellen sitten pukiessa pää taas selveni ja voimat tulivat takaisin.

Aamiainen oli pöydässä. Siellä Jussi jo istui ja kuori suurta perunaa. Äiti toi maitokannua kyökistä.

»Hanna kulta, tule syömään sinäkin.»

»Ei minua maita.» Oikein mieltä käänsi, kun vaan ajattelikin ruokaa.

Mutta äiti kävi niin huolestuneen näköiseksi.

»Taikka jos ottaisain sentään pienen voileivän.»

»Tee se, lapseni, niin vahvistut. Ja minä menen keittämään sinulle yhden munan.»

»Minulle myös, koska Hannallekin.» Jussi katsoi vakaalla vaatimuksella äitiin. »Koska Hannallekin.»

»Sinä olet terve, ethän sinä tarvitse. Ja näyttääpä sinua maittavan muukin ruoka. Syöhän ensin kaikki nuo perunat, jotka olet kuorinut talrikillesi.»

»Niin, Hannalle vaan aina, eikä minulle milloinkaan. En rupea syömään, enpäs rupea. Enkä mene kouluun.»

Jussi laski veitsen ja kahvelin päättäväisesti pöydälle eteensä. Otsa rypyssä, huulet pullollaan hän uhkaavana turrotti äitiin; hänelle oli muka tehty suurta vääryyttä.

Äiti oli totinen, mutta ei virkkanut sanaakaan. Otti tyhjän karotin pöydältä ja läksi kyökkiin.

»Kuinka sinä, Jussi, mammalle tuolla tavalla puhut», nuhteli Hanna äidin poissa ollessa.

»Mitäs minulle ei keitetä munaa?» Jussi puri hammasta ja oli hirmuisen vihainen.

Äiti tuli samassa takaisin peruna-vadin kanssa.

»Ei mamma huoli keittää minulle munaa; en minä kumminkaan jaksa syödä muuta kuin tämän voileivän.»

Sekään ei tahtonut mennä alas. Pala tarttui kurkkuun jok'ainoan kerran.

»Etköhän jaksa? Minä annoin jo panna veden tulelle.»

»En minä.» Hanna nieli ja nieli. Niin väkinäistä oli tuo syöminen.

»Pikkuisen maitoa, jos mamma on hyvä ja kaataa. Puoli lasia vaan. Kiitoksia, ei enää.»

Maidon avulla leipä helpommin painui ja sai kun saikin Hanna siitä vihdoin lopun. Kädet ristiin vaan, sitten niaus äidille.

»Kiitoksia, mamma!»

»Etkö enää syö?»

»En, kiitoksia!»

Niiaus taas; mutta äiti ei sitä enää nähnyt. Hän oli vaipunut ajatuksiinsa ja katsoi alas talrikille. Mitä lienee miettinyt? Muisteliko yöllistä ja oliko siitä murheissaan? Äiti raukka!

Hannan sydäntä pakoitti ja vedet tahtoivat nousta silmiin. Mutta hän taisteli urhoollisesti vastaan, räpäytti luomia, karisti kurkkua ja joi vettä. Ei nyt auttanut itkeä, täytyihän mennä jo kouluun. Kello neljänneistä vailla yhdeksän.

Vielä kerran hän katsahti äitiin. Hän istui yhä samalla lailla, pää käden nojassa, silmät alas luotuina. Kuinka sileästi ja kauniisti hänen mustat hiuksensa olivat kammattut ja otsa niiden alla, kuinka se oli valkoinen ja puhdas.

»Jussi, syö pian, että joudut kouluun.» Hanna puhui hiljaa, hän ei tahtonut äitiä häiritä.

Jussilla oli suu täpöisten täynnä. Hänen silmänsä kääntyivät kelloon, noin rauhallisesti vaan. Eikä poika hätäillyt, vaikka pitkä viisari oli kymmenen päällä, tyytyväisenä hän yhä jatkoi syömistään.

Hanna sieppasi toiselta pöydältä kirjat kainaloonsa ja läksi. Jalat eivät liikkuneet nyt niin keveästi kuin ennen; mutta mitä se teki, kovaa kiirettä ei vielä ollutkaan. Eikös tornin kello lyönytkin vasta puoli? Heidän siis oli kahtakymmentä minuttia edellä. Hanna seiso hetken portailla ja hengitti raitista, virkistävästä ilmaa. Sitten hän verkalleen astui koululle päin, kukkatorin yläreunaa pitkin.

Puista karisseet keltaiset lehdet kahisivat hänen jaloissaan ja ilmassakin niitä lennätteli tuuli. Syksyinen aurinko loi ystävällistä valoa taivaalta; puiden lomista tunkivat säteet kirkkaina ja iloisina esiin.

Varpuset hyppelivät kadulla ja noukkasivat aina vähän väliä maata. Siirtyivät jonkun verran, kun Hanna heitä lähenei, laskeutuivat alas jälleen, sihersivät, hyppelivät, noukkivat ja taas sihersivät. Viimein koko parvi äkkiä tohahti ylös, aivan kuin käskystä, ja lensi kauas pois.

Hanna käveli eteenpäin; käveli puolittain kuin unessa; ei nähnyt eikä huomannut paljon mitään. Käveli, käveli, ja kääntyi kirkon kulmasta toiselle kadulle. Hän tunsikin hyvin tämän tien, oli sitä polkenut monta vuotta; ei hän hourupäisenäkään olisi harhaan mennyt.

»Hanna, Hanna, hyvää huomenta! Hanna kulta, päivää, päivää, mitä sinulle kuuluu? Kerro jotain uutta, jos tiedät!»

Koko joukko toisia koulutyttöjä oli Hannan ympärillä. Iloisia, huimapäisiä niinkuin ennenkin. »Kuules, Hanna, kuules, kun semmoinen liuma lyseolaisia kävi äsken meidän ohitsemme ja nostivat lakkia ja pysähtyivät sitten tuonne nurkalle meitä katselemaan. Me kävelimme niin totisina heidän ohitsensa, ei yksikään meistä vetänyt suutansa nauruun. Emmekä olleet heitä näkevinämme, mutta nyimme kaiken aikaa toisiamme kyynäspäillä. Siinä oli Hjallakin ja Onni ja Armas ja Otto. Niin ja kuule sinä, Hanna, arvaa, kuka vielä oli joukossa. Arvaa, arvaa! Herranen aika, tyttö, onhan sinun hattusi väärin päin,— kukka takana.» Se käännettiin.

»No, koetahan arvata, Hanna kulta. Kuule, tyttö, mitä sinä olet noin totinen? Sano, sano! Vai sekö sinua surettaa, kun et Hanskia nähnyt?»

Kuinka vieraalta ja oudolta tuo riemu tuntui ja kuinka se Hannaa vaivasi. Eilen hän vielä itsekin tuolla tavalla nauroi ja liverteli. Oliko mahdollista? Eilen vielä? Ja se häntä tosiaan huvitti? Kummallista! Nyt oli kaikki kuin unen-näköä, kaukaista ja hämärää. Lehti oli kääntynyt, koko maailma muuttunut. Saattaisiko hän enää koskaan olla iloinen ja nauraa niinkuin nuo toiset. Kuinka paljon niillä riitti puhumista ja kuinka ne jaksoivat hyppiä ja meluta. Mutta heillä onnellisilla ei ollutkaan semmoista suurta salaista surua kuin Hannalla, semmoista, jota ei kukaan saanut aavistaakaan. Ei kukaan, ei edes paras ystävä, ei Olga, ei Betty eikä yksikään. Sillä se koski isää ja äitiä; heidän väliään, heidän onnetonta, särkynyttä väliään. Karvas ahdistus nousi Hannan kurkkuun; muiden huomaamatta pyyhki hän pari täyteläistä kyyneltä silmistään.

»Hanna rukka, mitä kirjoja sinä kannat kouluun? Nähkääs, tytöt, hänellä on Tuomas a Kempis, Kristuksen seuraamisesta ja—mikä se on tämä toinen—ruotsalainen »Det kristliga äret». Hanna rakas, kulta, naistako sinä aiot lukea ranskaa ja maantiedettä?»

Ines'in iloinen nauru kaikui varmaan aina lyseolle saakka.

Äidin kirjat hän epähuomiosta oli ottanut. Täytyikö nyt mennä takaisin.

»Ei, ei, saat lainata minun kirjani. Ja minun—ja minun—», huudettiin hänen ympärillään.

Portaita ylös töyttäsi iloinen elämöivä joukko.

»Hss, hiljaa, tytöt, hiljaa, johtajatar!»

»Hyvää huomenta, lapset!» Johtajatar meni arvokkaana heidän ohitsensa ja melu alkoi uudelleen.

»Mutta, mitä se on niin vakainen tänään, tuo pikku Hanna. Koetellaanpa, tytöt, saammeko hänet nauramaan?»

»Voi, ei, päästäkää, antakaa minun olla. Aino, Aino!»

»Elkää kiusatko häntä, ehkei hän ole terve.» Olga se oli, joka tuli hänelle avuksi.

»Hanna rukka, oletko sairas? Kivistäkö päätäsi? Sano, kulta, sano!»

»Hanna, elä sinä ole noin surullinen, minä kerron sinulle jotain hauskaa. Tiedätkös, se on niin viisasta, et usko, kuinka viisasta. Tulepas tänne.»

Ei Hanna tahtonut kuulla. Etehisessä hälinästä hän vihdoinkin pääsi onnellisesti pakenemaan luokalle. Sai Olgalta ranskan kieliopin ja meni istumaan omalle paikalleen. Aukaisi kirjan, katseli, käänteli lehtiä. Ne olivat niin kuolleita kaikki nuo kirjaimet. Tämän päivän läksy,— tuostahan se alkoi. Hanna luki kertaalleen ensimmäisen kappaleen, luki sen uudestaan, luki vielä kolmannenkin kerran. Ei tiennyt, mitä luki; ajatukset olivat hajallaan, huomio tylsä.

Mitenkähän siellä kotona nyt oli? Vieläkö isä nukkui, vai oliko hän jo noussut. Puhuiko yhtä vihaisesti äidille kuin yöllä? Jos hän edes pyytäisi äidiltä anteeksi ja olisi sitten oikein, oikein hyvä, ettei äiti enää olisi niin murheellinen. Mutta tavallisesti isä oli huonolla tuulella näin aamusilla; ei puhunut paljon mitään, käveli vaan huoneesta huoneeseen, otsa rypyssä.

Rukouksiin soitettiin. Tytöt asettuivat paikoilleen, toiset luokkalaiset pitkin seinää seisovat. Muutamilla oli virsikirjat kädessä, muutamilla ei. Kaikki olivat jotenkin hiljaa.

Johtajatar oli pöytänsä luona ja katseli lasisilmien takaa vakavasti ympärilleen. Virsikirja hänellä oli kädessä ja raamattu auki pöydällä.

»Otetaan virsi sata neljäkymmentä yhdeksän.»

Tuo rakas, tuttu, josta Hanna kaikkiaan enin piti.

Selailtiin kirjoja hetkinen; sitten raikkaat, lapsekkaat äänet alkoivat virren harmonion säestäessä. Juhlallisempaa se oli ja kauniimpaa kuin koskaan ennen. Hanna ei voinut laulaa; kurkusta ei saanut ääntä, se oli täynnä pakahduttavaa karvautta. Mutta hän kuunteli sitä hartaammin. Ja hänestä tuntui, kuin olisi sielu kohonnut ylös sävelten kantamana, aina taivaasen saakka, jossa vaipui armiaan isän hellään, suojelemaan syliin. Niin suloista se oli, niin turvallista.

»Rakas Jumala, rakas, armollinen Jumala, ettei pappa enää joisi, ettei hän olisi paha mammalle, että mamma olisi onnellinen ja että kaikki olisimme sinun omiasi. Ja hyvä, rakas isä taivaassa, elä salli heidän koskaan kuolla, ei papan eikä mamman eikä Jussin.»

Voimattomuus hänet taaskin valtasi. Maailma musteni silmissä, laulu kuului epäselvänä, kaukaisena huminana korviin. Päästä huumasi; hän putosi alas tuolille istumaan ja painoi otsan pöytään. Kyyneleet tulvana valuiivat silmistä; ensin hän hiljaa itki, sitten jo kovaa nyyhkyttäen. Se helpoitti tuskaa, eikä hän tällä hetkellä välittänyt siitä, että ne nyt kaikki häneen katsoivat.

Virsi oli loppunut. Rauhallisemmaksi kävi vähitellen Hannan mieli, vaikka jäikin hän istumaan samalle asemalleen. Aivan kuin unessa kuuli hän siinä johtajattaren tasaisen ja levollisen äänen lukevan raamattua ja herran siunausta. Tuli sitten hetkinen hiljaisuus, jota seurasi yleinen hälinä ja liike.

»Onko Hanna kipeä?» Johtajattaren käsi laskeutui hellästi hänen kaulansa ympäri.

»Ei, en minä kipeä ole.»

»Kyllä hän on.»

»On, on», kuiskailivat tytöt ympärillä ja kerääntyivät niin likelle kuin mahdollista.

»Hän ei ole puhunut paljo sanaakaan koko aamuna ja me huomasimme kohta, kuinka hän oli kauheasti kalpea. Eikö totta, tytöt? Kyllä hän on hyvin kipeä.» Niin päätti Siiri, ja toisetkin uskoivat samaa. Ja sitten he jäivät kaikki siihen katsomaan, puoleksi uteliaina, puoleksi sääliä.

»Ehkä Hanna menee kotiin. Taitaa olla parasta.»

»Kyllä minä jaksan olla, en minä ole kipeä. Saanko jäädä?»

Ja kouluun hän jäi, Seurasi tarkkaavana opetusta tunti tunnilta. Virkistyikin tavallaan; vaikka polte rinnan alla vähän väliä muistutti kotoisesta suuresta surusta.

Viimeinen tunti oli mennyt. Kilvassa tytöt kaikki etehiseen, hattu toiseen käteen, toiseen nuttu ja sitten portaita alas, että jytisivät seinät.

»Hiljaa, lapset, hiljaa», huusi johtajatar heidän jälkeensä, mutta kuka joutui sitä kuulemaan.

Hanna oli jäänyt viimeiseksi. Seisoi siellä etehisessä vielä ja pani sadenutun alempia nappia kiinni.

Otti sitten pöydältä äidin kirjat, niiasi johtajattarelle ja tarttui oveen.

»Kuinka Hanna voi nyt?»

»Kiitoksia, hyvin.»

Hiljakseen astui hän alas kadulle. Lyseolta päin syöksyi pauhaava liuma poikia, Jussi niiden joukossa.

»Osasitko läksysi, Jussi?»

»Osasin!»

»Eihän sinulta kysyttykään», muistutti Immo.

»Mutta olisin osannut, jos olisivat kysyneet. Pitkänen, Pitkäneen, ptruuh! Mihinkä ajatte?»

»Ptruh, ptruh! Rantaan minä ajan. Tuleeko Jussi mukaan?»

Hevonen oli pysähtynyt. Pitkänen seisoi kärryillään ja katseli hymysuin Jussiin olkapäätänsä yli. Näyttivät olevan vanhoja tuttuja.

»Odottakaa! He, Hanna, pelasta kirjat!»

Kadulle hän ne viskasi, että lehdet huiskin, häiskin ympäri lensivät, ja ylös hyppäsi poika kärryille.

»Jussi, sinä, voi, voi, tuota poikaa!»

Mutta Jussi ei kuullut mitään. Alas rantaan hän tärriytteli Pitkäsen takana, piteli tätä molemmin puolin kupeista kiinni ja seisoi tanakkana, vaikka tutisivatkin jalat.

Hanna kokoili kirjat kadulta, mikäs siinä muukaan auttoi, ja sitten hän läksi astumaan kotia päin. Yksin käveli; ajatukset edeltä riensivät. Onkohan siellä tapahtunut mitään tällä ajalla? Vieläköhän isä—?

Ahdistava tunne kourasi sydäntä. Hän kiirehti askeleitaan. Kotikartano näkyi jo tuolla. Sama kuin ennen, eikä kuitenkaan sama. Ennen se aina iloisena loisti vastaan, nyt jurotti niin synkkänä, että rintaa kivisti. Ennen aina ikäänkuin luokseen houkutteli, nyt oudon kolkkona, vaikenavana seisoi.

Likellä porttia tuli Mari vastaan paperilippu kädessä.

»Mihinkä Mari menee?»

»Apteekkiin.»

»Kuka on kipeänä? Kuka, sanokaa pian! Onko mamma?»

»Pappanne tuota lienee.»

»Oikeinko huonona?»

»Eiköhän, koska tohtoria haettiin.»

Mari veti huivin solmua kiinnemmäksi ja kääntyi apteekkiin päin.

Hanna juoksi portaita ylös; tuli etehiseen.

»En voi sanoa vielä mitään varmaa, hyvä rouva, täytyy tarkastaa ensin. Huomenna saamme nähdä. Mutta jos erinomaisempaa sattuu, niin lähettäkää minulle sana.»

Lääkäri se oli, joka hattu kädessä seisoi ruokasalin ovella ja puhui äidille.

»Rohtoja annatte, niinkuin sanoin, tänä päivänä kahdesti ja aamulla taas kerran. Hyvästi!» Hän kumarsi, painoi hatun päähänsä ja läksi.

»Onko pappa kovasti kipeä?» Hanna kuiskaamalla kysyi.

»Kyllä hän on, mutta ehkä se menee pian ohitse. Muistakaa vaan olla hiljaa. Varoita, lapseni, Jussiakin.»

Niin hiljaa, niin hiljaa. Varpailaan Hanna hiipi ruokasalin läpi lastenkamariin ja vältti sielläkin huolellisesti kaikkea kolinaa.

Oliko Jumala kuullut hänen rukouksensa? Oliko tehnyt isän sairaaksi, että saisi häntä katumaan ja parannusta tekemään?

Hanna seisautui ikkunan eteen ja katsoi ylös taivasta kohden. Valkoiset pilvihattarat siellä ajelivat toisiaan. Niiden välistä näkyi korkea, sininen taivas ja siellä ylhäällä asui hän, joka kaikki voi, jolle ei mikään mahdotonta ollut. Saattoi estää isää juomasta ja olemasta äidille paha. Niin, saattoi hän senkin, jos vaan tahtoi. Ja miks'ei hän tahtoisi? Kun häneltä sitä oikein ahkerasti ja oikein hartaasti rukoilisi. Joka päivä, monta kertaa päivässä.

Muutamia viikkoja makasi isä vuoteen omana. Lääkäri kävi utterasti hänen luonaan ja määräsi vähän väliä toisia rohtoja.

Äiti alituisesti istui isän vuoteen ääressä. Kalpeaksi hän oli käynyt ja hyvin väsyneeltä hän näytti, mutta toimessa hän kumminkin oli ja piti huolta kaikesta, vaikk'ei itse joutunutkaan joka paikkaan nyt niinkuin ennen. Hanna koetti auttaa, missä suinkin voi. Muistutti Jussia lukemaan, kuulusteli hänen läksyjään ja oli aina valmis milloin rukouksilla, milloin varoituksilla estelemään häntä pahanteosta, johon pojalla oli erinomaisen hyvä taipumus. Harjoittikin hän sitä enimmiten noin niinkuin ratokseen vaan, varsinkin tähän aikaan, kun äiti oli sidottu isän sairashuoneeseen ja vapaus niinmuodoin suurempi. Oli niin hauskaa karata tuon tuostakin aina piikojen kimppuun kyökissä, löylyttää niitä aika lailla ja tehdä kiusaa, minkä ennätti. Äkäisiä ne olivat kuin pippurit ja uhkasivat mennä mammalle kaipaamaan, mutta eivät pä sentään menneet. Eikä siitä Jussi suurta väliä pitänyt, vaikka olisivat menneetkin, katsoi hän vaan valmiiksi, missä päin lakki oli, että pääsi livistämään tiehensä, jos vaara tuli. Hanna se tavallisesti pääsi väliin näissä kahakoissa ja asetti rauhan, ellei viljoin niin vaivoin. Lepytteli piikoja, nuhteli Jussia, houkutteli ja selvitteli parhaimman mukaan ja siihen se sitten tavallisesti jäi.

Vähitellen isäkin alkoi parantua. Istuskeli jo kiikkutuolissa yönuttuun ja tohveliin puettuna ja poltti piippua. Äiti valmisteli hänelle erikoisruokia kyökissä; laitteli ne somasti salvetin peittämälle tarjottimelle ja kantoi itse sisään.

Minkätähden lieneekin kaikki äidin käsissä syntynyt paremmin kuin kenenkään muun. Ruokakin näytti niin ihmeen siistiltä ja maukkaalta tuossa, kun hän sitä vei Hannan ohitse, ja niin hyvältä se tuli, että oikein rupesi mieli tekemään. Mutta sitä oli laitettu vaan papan varalle, eikä Hanna toki muutenkaan olisi tahtonut noita herkkuja. Äidille oli paremminkin tarpeen, jos jotain jäi, taikka sitten Jussille, jolla aina oli kova ruokahalu.

Hanna katsoi kirjaansa.

»Pourquoi, minkätähden, pourquoi, minkätähden—»

Kuinka hauskaa, että isä tuli terveeksi, niin äitikin pääsi taas oleskelemaan enemmän heidän kanssaan. Huoneet olivat niin tyhjät ja kolkot ilman äitiä. Mikä kumma siinä lienee ollut, mutta heti kun äiti tuli sisään, vaikka olisi mennyt suojan läpi vaan, se samassa muuttui iloisemmaksi.

»Pourquoi, minkätähden, pourquoi, minkätähden—»

»Ankaraa dieettiä, kaikella muotoa, ei olutta eikä totia, korkeintaan lasi punaista viiniä silloin, tällöin.»

Lääkäri ja äiti tulivat makuuhuoneesta ruokasaliin.

»Kiitoksia nyt hyvin paljon, tohtori», kuului äidin vieno ääni.

Etehiseen menivät. Siellä vielä puhetta jatkoivat, mutta Hanna ei sanoja eroittanut.

Niin, kunhan isä vaan malttaisi olla totia ja olutta juomatta. Ehkä sentään, kun lääkärikin kielsi. Olipa kumminkin hyvä, että hän sen teki. Jumalaa siitä varmaan tuli kiittää. Hannan sydän kävi lämpimäksi.

Sitten isä jo sai liikkua muissakin huoneissa, mutta ulkona hän ei vielä käynyt. Ensimmältä hän oli hiljaisempi kuin ennen ja tyytyväisempi. Näyttipä viihtyvän kodissa jotenkin hyvin. Vaikk'ei äiti mitään

puhunut, ymmärsi Hanna kuitenkin, että hän toivoi isän muuttuneen. Semmoinen tyyni, rauhallinen ilo koko hänen olennossaan ilmestyi, ja kuinka hartaasti hän koetti isän mieltä noudattaa, missä ikänä voi. Ihmeellisesti hän aina arvasikin isän kaikki halut ja tarpeet, ennenkuin hän niitä ennätti vielä lausuakaan.

Mutta eihän tätä varsin kauan kestänyt. Sen mukaan kuin voimat varttuivat, alkoi isä käydä tuskaisemmaksi. Punaista viiniä haettiin yhä tiheämpään, pullo pullon jälkeen.

Eräänä sunnuntaina hän oli tavattoman levoton. Heittäytyi sohvalle ja otti sanomalehden käteensä; viskasi sen samassa pois, nousi ylös taas ja meni kyökkiin. Seisoi hetken ja katseli, kun äiti paistoi ohkaisia pannukaakkuja. Tuli takaisin lastenkamariin, seisautui ikkunan eteen, pani kädet ristiin päänsä taakse ja katseli ulos kadulle. Haukotteli pitkään.

Papalla on vissiin ikävä, arveli Hanna. Rupe si kertomaan kaikenmoista koulusta, mutta huomasi, ettei se isää huvittanut. Mitä hänen piti parempaa keksimän? Oli hetken ääneti ja mietti. Sitten huomasi.

»Pappa!»

»Hm?»

»Eikö pappa tahtoisi pelata mariaagia?»

»Osaatko sinä?»

»Kyllä minä osaan.»

»No, koetetaan pilanpäin.»

Näyttipä kohta virkistyvän. Hanna oli mielissään. Mentiin isän huoneeseen, kortit otettiin esiin ja peli alkoi. Hanna oli koko mestari, missä lienee oppinutkin. Välistä hän kuitenkin pelasi hullusti, mutta sen teki tahallaan, että isäkin voittaisi. Arveli hänen muuten tulevan pahoilleen.

Puolisen syötyä jatkettiin peliä vielä. Äiti istui nojatuolissa siinä vieressä ja katseli. Mutta illempana isä kyllästyi ja tahtoi lopettaa. Nousi ylös, sytytti papyrossin ja lupasi mennä kävelemään. Sitä sanoessaan hän vältti katsoa äitiin.

Ilta kului kulumistaan, mutta isää ei näkynyt takaisin tulevaksi. Hanna luki läksyjään, äiti opetti Jussia ja loi tuon tuostakin silmänsä kelloon. Niin teki Hannakin, ja varmaan he molemmat samaa ajattelivat. Ei kuitenkaan toinen eikä toinen mitään virkkanut.

Oli niin tukalan ikävää. Pelko ensiksikin isän suhteen. Jos hän nyt joutui johonkin olutta tai totia juomaan ja sairastuisi taas uudelleen. Taikka tulisi humalassa kotiin ja kohtelisi äitiä samalla lailla kuin silloinkin. Hannaa oikein pöyristytti.

Äiti raukka! Kuinka hän oli rauhaton. Hannan kävi häntä kovin, kovin sääli. Teki mieli mennä syleilemään, suutelemaan, mutta ei sentään kehdannut.

Jussi sitten kaiken lisäksi oli niin tavattoman äksy. Kärsivällisyyttä muutenkin koetettiin hänen opettamisessaan, kovapäinen kun oli ja haluton lukemaan. Mutta tänä iltana hän sitä paitse vielä juonitteli ja oli oikein väsyttävä. Nukutti ja oli nälkä. Miks'ei annettu ruokaa, ja miks'ei päästetty maata. Hän osasi kyllä, mamma oli vaan niin turhan tarkka. Kysyy vaikka opettajilta, eikö hän aina osaa. Ja kun mamma antaisi hänen olla rauhassa, hän lukisi paljon paremmin. Mutta kun häntä yhä vaan kiusataan: »Jussi lukemaan, Jussi lukemaan.» Ei koskaan saisi muuta tehdä. Eikä koskaan anneta leikkiä. Jos mamma ostaisi hänelle edes koiran taikka hevosen, sitten hän rupeisi ahkeraksi. Mutta kun koko talossa ei ollut muita elukoita kuin kissa ja sika. Eikä hän niitäkään saanut hoitaa. Mari aina riiteli ja tiuski, kun hän kissalle tahtoi maitoa antaa, taikka viedä pahnoja sian alle.

Näin Jussi intti, siksi kuin äiti vihdoinkin kyllästyi ja laski hänet menemään.

Tänä iltana ei isää varten jätettykään ruokaa pöydälle, vaan antoi äiti viedä sen tarjottimella hänen omaan kamariinsa. Ja Hannalle annettiin käsky mennä levolle.

Sen hän teki. Mutta niin pian kuin pääsi vuoteelle, painoi hän kädet ristiin ja luki kaikki rukoukset, jotka ulkoa muisti. Kappaleen toista kymmentä niitä oli. Rukouksiinsa hän vihdoinkin nukkuikin. Kädet jäivät ristiin, huulet puoliumpeen. »Ann' uskon kärsimystä Mun tulla osakse in. Ja vihdoinkin hedelmänä Mun—luokses—kor—jaa pois.» Ne olivat hänen viimeiset sanansa.

Eikä Hanna sitten ollenkaan tiennyt, kuinka myöhään isä vii pyi poissa. Mutta aamulla hän heti näki äidin kasvoissa tuon entisen surullisen piirte en. Ja kun hän puhui, oli ääni aivan painuksissa.

Tämmöistä ei Hanna ennen tiennyt panna merkille. Nyt se ei koskaan jäänyt huomaamatta. Eikä se hänen mielestään mennyt koko päivänä, oli hän sitten koulussa tai missä muualla hyvänsä. Siitä syystä ei hän pitkään, pitkään aikaan voinut olla oikein iloinen eikä leikkiä täydestä sydämen halusta niinkuin ennen.

Talvi kului; kevät tuli ja koulusta saatiin lupa. Hanna oli päässyt ensimmäisenä luokalta, mutta Jussi oli jäänyt peränpitäjäksi lyseoon. Siitä poika oli äkeissään; paiskasi vihkot ja kirjat pöydälle, moitti opettajia, moitti koko koulua ja uhkasi erota. Rupeisi ennen rengiksi taikka menisi maanviljelyskouluun.

»Ja hevostiehenäkin on paljon parempi olla kuin herrana. Minä en rupea lukemaan, en. Se on kerrassa sanottu. Vuurmanni minusta tulee.»

»Ohho, kovinpa alas se sitten meneekin», sanoi Miina, joka toisella puolen huonetta nelinryömin lattiaa luuttusi. Ja Miina nauroi, että valkoiset hampaat suusta kiilsivät, ja pyyhki nuttunsa hialla hiuksia hikiseltä otsaltaan.

»Vai vuurmanni siitä Jussista paneksen.»

»Mikä sitten? Eikö se ole yhtä hyvä ammatti kuin joku muukin. Ja sillä elää. Pitkänen saa välistä kuuskin markkaa päivässä, kun hyvin sattuu.»

Mari tyrski naurua yhä.

»Ei minun päiväni! Onpa sitä vähän soma nähdä, kun tämä—Ai, ai, ai, ai, hyvä isä siunatkoon!»

Jussi oli karannut hänen niskaansa.

»Ilkutkos vielä?» Miina makasi pitkin pituuttaan lattialla ja Jussin kovat kourat uudestaan hänet paiskasivat alas, kun yritti vaan nousemaan.

»Menetkös tiehesi, poika, taikka minä lyön sinua tällä märällä luutulla.»

»Jussi, Jussi, ole tappelematta, mamma on ruokasalissa.»

Hannalla oli jo paha hätä.

»Minä häntä opetan», jupisi poika hammasta purren ja rutisti Miinaa hartioista.

»Elä tapa, Jumalan luoma, elä, elä. Totteletkos!» Miina osui häntä luutturievulla kasvoihin ja pääsi samassa käsistä.

Mutta Jussi siihen sijaan potkasi vesipytyyn kumoon, että lattia lainehti.

»Ähä—ähä kutti, muistat sinä vasta kertana—»

»Annahan olla, minä kantelen.»

»Jussi, hyvät vaatteesi kastuvat, tule pois. Ja missä sinun on todistuksesi? Mene näyttämään mammalle.»

»Mene sinä. Siellä se on jossain kirjojen välissä.»

»Voi, kuinka huono. Nelosia ja viitosia.»

»Olkoon, vaikka ykkösiä. Minä vähät. Revin palaisiksi koko roskan. Revinpäs, revinpäs, saat nähdä, että revin.»

Suuret vesikarpalot vierivät Jussi paralta alas poskia pitkin, mutta kiukkuinen hän koetti olla vieläkin.

Mamman ääni kuului ruokasalista. Kutsui Jussia luokseen.

Jussi pyyhki vedet poskiltaan, niisti nenänsä ja otti todistuksen käteensä. Tuntui vähän vaikealta viedä sitä äidille nähtäväksi.

»Jussi raukka, noin se nyt kumminkin kävi, vaikka aina kehuit osaavasi.»

Vesi tippui taas Jussin silmistä. Mutta puoliaan hän urhoollisesti koetti sittenkin pitää.

»Tarvitsi minua panna lyseoon. Olis antanut mennä kansakouluun. Minusta ei kumminkaan tule lukumiestä. Enkä minä tahdo herraksi.»

»Täytyyhän talonpojankin osata lukea ja kirjoittaa.»

»Mitä varten? Hevosta voi ajaa ja maata kyntää, vaikk'ei tuntisi yhtään puustavia.»

»Pane kirjasi nyt talteen kaikki, että sitten löydät syksyllä taas.»

»Hanna, korjaa!»

»Etkö sitä voi itse tehdä? Aina vaan Hannaa komennat.»

»Sillä on hyvä aika.»

»Entä sinulla? Mitä kiirettä sinulla on?»

»Syömän pitää.»

»Ei, mutta Jussi—»

»Antaa hänen olla, mamma. Kyllä minä nämä laitan.» Hanna jo seisoj tuolilla lasten kamarissa kirjat käsivarrella ja järjesteli niitä ylös hyllylle.

»Mari, hoi! Sukkelasti tänne voitaleipää», äyski Jussi kyökissä. Ei se sentään ruokasaliin asti kuulunut.

»Päivällinen on valmista tuossa paikassa. Ei nyt enää välipaloja tarvitse.»

»Tuotkos, vai—? Noh, arvelematta!»

»Odota Jumalan luoma, kun kerkiän. Eihän sinulla hengen hätää ole.»

»Etkö sinä laita itseäsi—»

»Herra siunaa ja varjele, tuosta se ikuinen vastus on. Menenhän minä, menen.» Mari sieppasi kiiruusti veitsen ja asetin pöydältä ja lähti konttuoriin. »Mokomakin syöttiläs», mutisi hän vielä menessään.

II.

Olikohan kaikilla muilla tytöillä onnellinen kotielämä? Semmoinen, ettei tarvinnut toisilta ihmisiltä mitään peittää eikä mitään salata. Taikka tiesivätkö ylipään maailmassa surua ja huolta olevankaan?

Sitä Hanna usein mietiskeli koulussa, kun hiljaisena seisoj syrjässä ja katseli iloisten toverein leikkiä. Ja siihen päätökseen hän aina tuli, ettei kellään muulla ollut mitään raskasta sydämellä. Hän oli ainoa. Miksikähän Jumala juuri hänelle oli sen pannut?

Kumma kyllä, siihen sentään aikaa myöten niinkun vähän tottui. Sattuipa joskus, että se vallan unohtuikin mielestä. Ja silloin oli Hanna iloisempi ja elävämpi kuin yksikään niistä toisista.

Niinpä kerrankin, kun laskiais-tiistaina olivat Kotkan kalliolla mäkeä laskemassa. Lyseolaiset sen retken panivat toimeen, ja hauskaa siellä oli. Ensin laskettiin mäkeä, että hurisi pari kolme tuntia peräkkäin ja sitten mentiin sisään tanssimaan. Välillä pojat aina lauloivat neliäänisesti ja se kuului niin ihmeen kauniilta.

Siellä Hanna ensi kerran näki Woldemarin. He tanssivat yhdessä franseesia ja vis-à-vis'nä oli heillä Olga ja Tirri. Niin kovin miellyttäviä poikia ne molemmat olivat, ja erittäinkin Woldemar. Sen Hanna franseesin lopetettua kuiskasi Olgalle salaa, muiden kuulematta. Mutta Olgan mielestä Tirri oli vielä parempi kuin Woldemar. Sitä ei Hanna voinut käsittää. Kyllähän Tirrikin, mutta Woldemar oli sentään ihan toista. Ei hänen rinnalleen voinut yksikään tulla.

Kauan jälkeenkinpäin Hanna muisteli tätä päivää. Kertoi yhä uudelleen mielessään kaikki, mitä Woldemar oli hänelle sanonut ja mitä hän Woldemarille. Näki hänen niin ilmeisesti elävänä edessään, ihaili hänen reipasta olentoaan, hänen komeata vartaloaan ja mustan kiiltäviä hiuksiaan. Enin kaikesta kuitenkin hänen kauniita, sinisiä silmiään, joiden katse oli jättänyt niin kummallisesti syvän vaikutuksen.

Näissä ajatuksissa Hannalta usein hetkeksi haihtui kaikki ikävyydet. Jos äidin surulliset kasvot tulivatkin esiin, olivat ne ikäänkuin hämärässä kaukaisuudessa, eivätkä sillä kertaa onnellisuuden tunnetta karkoittaneet.

Mutta pitemmäksi aikaa pääsi hän huolestaan vapaaksi seuraavana vuonna, kun heitä Olgan ja Bety'n kanssa laitettiin maalle koko kesäksi. Lääkärin käskystä se tapahtui; he olivat kaikki kolme käyneet kalpeiksi ja heikoiksi paljosta istumisesta. Veren vähyys sanottiin heitä vaivaavan. Kun ei kenenkään vanhemmat olleet tilaisuudessa jättämään kaupunkia, löivät he tuumansa tukkoon ja päättivät lähettää tyttäret omille hoteilleen Jynkän Pölläkkään. Sen niminen oli eräs mökki siellä lähiseudussa, jossa asui tuttua ja luotettavaa väkeä.

Ja niinpä tytöt eräänä kauniina kesäkuun päivänä, vähää ennen Juhannusta, istuivat veneessä matkalla Jynkkään. Anna Sohvi, Pölläkän nuori, verevä tytär souti, vanha emäntä, Heta, piti perää. Aurinko paistoi ja Kallavesi heitä iloisesti tuuditteli. »Tuolla tulee suuri laine, tuolla, tuolla oikein vaahtopää.»

»Ei se meitä tavoita.»

»Tavoittaa, nyt, nyt.»

Hanna pidätti henkeään. Ylös keikahti vene, ja alas sitten taas. Hei, kuinka tämä oli hauskaa! Saaret ja niemekkeet ystävällisesti hymyilivät, ja tuonne etäälle ulottui avara selkä, niin kauas, niin kauas, ettei silmä rantoja eroittanut. Sinne he katsoivat. Tuuli olikin juuri sieltäpäin ja ilma virtasi heille vastaan täyteläisenä ja raittiina. Syvään sitä hengittivät; rinta paisui, voimaa ja rohkeutta siellä nousi. »Tuonne lähtään, tuonne!»

Mutta veneen kokka ei noille väljille vesille kääntynyt.

»Eihän tok'», sanoi Heta, »mihinkäs me sitten joutuisimme. Tuonne meidän on mentävä, tuonne noin.» Ja hän osoitti sormellaan saarien lomitse. »Sieltä pohjukasta tullaan sitten Jynkän lahteen.»

Kummallisen ruskea hipiä tuolla Hetalla. Ja niin pienet silmät, ettei näkynyt kuin välkkyvä viiva, konsa hän vaan nauroi. Mutta hyväntahtoinen hän tuntui olevan ja erinomaisen ystävällinen.

Anna Sohvi souti kuin tottunut ainakin. Vesi niin somasti molskahteli airojen ympärillä ja jälkeen jäi joka kerran vaahtoinen sohiseva pyörre. Valkeapohjainen karttuunihuivi oli pudonnut Anna Sohvin päästä alas kaulalle, keltainen tukka kimalteli auringonpaisteessa ja posket hohtivat tervettä punaa.

»Lauletaanpas vähäisen», sanoi Betty, jolla oli sangen hyvä ääni.

»Niin, tosiaankin. Mitä otetaan?»

»Kesäisen illan, esimerkiksi.»

»Se juuri. Anna ääntä, Betty.»

Betty hyräili miettivän näköisenä.

»E:stähän se alkaa?»

Niin muisteli Olgakin. Betty taas hyräili; jopa luuli löytäneensä e:n. Ja nyt aljettiin. Olga ja Hanna lauloivat ensimmäistä ääntä, Betty toista.

Ihanasti sointui laulu. Tyyneempänä lainehti järvi; tuulikaan ei enää varsin kovaa käynyt, kun oli päästy saarien suojaan. Vedet kantoivat äänet aina rantoihin saakka, josta taas heleänä kaikuna takaisin tulivat. Puut heiluttivat oksiaan, lehdet tärtelivät, heinät ja kukkaiset nuokkuivat, kun he ohitse soutivat.

Anna Sohvi riemastui.

»Sepä vasta kaunista oli. Laulakaapas vieläkin.»

Ja tytöt lauloivat laulun toisensa jälkeen. Anna Sohvi katseli heitä oikein ihmeekseen. Niin hyvästi osasivat laulaa, vaikka vielä olivat noin nuoria. Ja taas hän uudelleen heitä katseli.

»Jokos näillä neitosilla sulhasia on?»

»Eihän nyt arvon!» Tytöt katsoivat toisiinsa, nauroivat ja kävivät hämilleen.

»Olettekos miten vanhoja?»

»Olga ja minä olemme täyttäneet kuusitoista. Betty on meitä kahta vuotta nuorempi.»

»Kuusitoista? Noo, ei sitten enää tarvitse kauan odottaa.»

»Hyvänen aika»,—tytöt käänsivät punastuen päänsä pois. »Vielähän me käymme koulua.»

»Mitäs se estää, jos muuten kohdalle sattuu.»

»Eihän tämä Anna Sohvikaan ole kuin kahdeksantoista», sanoi Heta. »Ja syksyllä vaan aikoo jo viettää häitä.»

Suurella kunnioituksella tytöt katsoivat Anna Sohviin, joka loistavin silmin heille hymyili.

»Ja kaksi vuotta ennen hän sen jo olisi tehnyt, ellen minä pannut vastaan. Hupsu! Tietäiskö sitä nuorra olleensakaan, jos kuudentoista vanhana miehelle menisi. Ikään kuin ei siihen iloon vähemmällä ennättäisi.»

Anna Sohvi se vaan nauroi ja kuunteli. Näki selvään, ettei äidin puhe häntä ollenkaan säikäyttänyt.

Tyttöjen silmissä hän oli käynyt merkilliseksi henkilöksi. Tarkkaan he katselivat häntä ja ihmettelivät. Niin nuori ja nyt jo kihloissa! Ei hän ollut ruma. Hyvin nätti suu, punaiset huulet ja valkoiset hampaat. Veitikkamaiset, iloiset silmät. Kahdeksantoista vuoden vanha? Ja syksyllä jo—? Minkähänlainen tuo sulhanen oli? Lieneekö kuinka kovasti häneen rakastunut? Kylläpä tulee hauska nähdä heitä yhdessä.— Herranen aika, sentään: kihloissa kahdeksantoista vanhana! Jos hekin jo kahden vuoden päästä—? Eihän toki—hyi! Semmoista ei voinut ajatellakaan. Anna Sohvi oli heitä paljon suurempi ja vanterampi. Oikeastaan olisi luullut häntä koko joukon vanhemmaksi. Mutta eivät hekään sentään niin aivan lapsia olleet enää. Kuusitoista vuotta—ensi kesänä seitsemäntoista ja sitten vuoden päästä saman ikäisiä, kuin Anna Sohvi nyt. Ja entä jos kumminkin silloin—? Toinen tai toinen. Oliko se niin mahdotonta? Kuinka omituisia ajatella. Että kahden vuoden päästä saattaisivat jo olla kihloissa—ja sitten—aih, mitäs nyt semmoisia.

Vene töyttäsi rantaan. Eväsvakat ja vaatenyytit nostettiin maalle. Virstan verran oli astuttava metsäpolkua, ennenkuin perille tultiin.

»Mitähän, jos riisuuntuisimme paljain jaloin?»

»Tosiaankin!»

Kiville istuttiin rannalla; yks' kaks' olivat sukat ja kengät jaloista pois. Ne työnnettiin nyyttien sisään ja sitten koeteltiin astua.

»Ui, ui, ui, pistää, pistää.»

»Ei se mitään», kehoitti Anna Sohvi, »pian siihen tottuu.»

Tytöt katselivat mielihyvällä valkoisia jalkojaan, joiden hohdetta hienot, siniset suonet vaan lisäsivät.

»Ja tiedättekös, mitä vielä teemme?» Betty oli oikein vallattomalla tuulella.

»Nooh?» Olga ja Hanna odottivat silmät pyöreinä uutta ehdotusta.

»Leningit otamme pois päältä ja kävelemme alushameessa.»

»Oletkos hullu?»

»Betty, mitä ihmettä sinä—»

»No, entä sitten? Kuka meitä täällä näkee.»

»Saattaisi joku herra olla metsästäjänä, esimerkiksi. Ja yhtäkkiä töytätä esiin pensaista, ettemme huomaisikaan. Hyvä Jumala, ajatteles, mihinkä joutuisimme?»

»Metsästäjänä? Kyllä kai. Mitä luulette, emäntä? Käyvätkö ne täällä metsästäjänä?»

»Eihän toki. Kiellettyä se on Rauhalahden maalla. Riisukaa vaan leningit pois, jos mieli tekee. Ei täällä ole ristinielua koko matkalla.»

Ja tytöt riisuivat. Mitähän mamma tästä sanoisi, arveli Hanna avattuaan napit ja vetäen käsivarsia hihoista. Mutta eipä se häntä sentään suuresti huolettanut.

Paidat, pitsireunaiset, hienot, kuultivat lumivalkeisina suolivyölle saakka. Ja jalatkin kun näkyivät nyt

aina puolisääreen lyhkäisten alushameiden alta. Ei, mutta tähän oli hirveätä.

»Mitähän, jos kaupungin kadulla kävelisimme näin?»

»Ihmiset pyörtyisivät varmaan.»

»Ja meitä vietäisiin Niuvanniemeen.»

Kuinka kummallista olla näin vapaana, näin rajattoman vapaana!

Heta ja Anna Sohvi olivat valmiina. Korennoissa he kantoivat olkapäillä kaksikorvaista vakkaa ja suurta vaatenyyttiä. Tytöt ottivat laukkuja ja muita pienempiä kannettavia. Lähdettiin. Polku vei kahden korkean vuoren väliltä lehdiikkometsään. Arastellen hyppivät tytöt edeltä. Risut repivät verisiä naarmuja heidän jalkoihinsa. Parkaisivat silloin aina hiukan, mutta nauroivat kohta taas. Tämä oli kuitenkin niin hauskaa, niin äärettömästi hauskaa.

Aurinko paistoi ja linnut visertelivät. Oli eräs, joka niin somasti pani. Tytöt arvelivat sitä leivoseksi, mutta Heta sanoi, ettei se ollut kuin raunioruntti. Varikset he kyllä tunsivat, ne kun niin rumasti rääkkyivät. Ja harakat myös. Mutta noita pienempiä oli niin vaikea eroittaa toisistaan. Näyttivät juuri yhtä suurilta kaikki ja yhden värisiäkin ne olivat.

Maassa sirkat sirisivät.

»Mutta jos täällä on sammakoita, taikka sisiliskoja, taikka käärmeitä.»
Olga katseli arasti nurmea eikä tahtonut uskaltaa astua eteenpäin.

»Huiui! Mihinkähän minä poljin? Tuntui niin kylmältä, eikö liene ollut sisilisko.»

Hanna hyppäsi kivelle. Seisahtuivat kaikki kolme ja jäivät odottamaan Hetaa ja Anna Sohvia.

»Emäntä, kuulkaa, onko täällä käärmeitä?»

»Eihän noista ole tiedetty näillä seuduin.»

»Entä sisiliskoja?»

»Ei ole niitäkään.»

Mentiin eteenpäin ja tultiin pian perille. Metsä loppui, niityn ja ruispellon takaa näkyi Pölläkän mökki. Tyttöjen mielestä se oli niin sievä, niin kovasti sievä. Pistettiin pensaiden takana leningit päälle ja lähdettiin sitten ruispellon pientareta myöten kartanolle.

Vasemmalle oli heillä ensiksikin kota, johon sivumennen täytyi vilkaista sisään. Semmoinen soma laitos. Eihän tuossa ollut oikeita seiniä edes eikä kattoa minkäänlaista. Pyöreitä puita vaan pystytetty vinoon toisiaan vasten. Keskellä kotaa oli tulisija ja suuri musta pata, joka riippui koukussa. Permantona ei ollut kuin kova maa, harmaa ja nokinen.

Yhdellä sivulla oli kumminkin hirsinen seinä ja siinä ovi.

»Saunako tuolla takana?»

»Sauna», kuului Anna Sohvin vastaus.

»Siellä kylvömme joskus», päätti Betty.

»Käyhän se laatuun.»

»Tulkaa jo pois», kehoitti Heta ja tytöt tottelivat. Mutta silmät yhä vilkkuivat ympäri.

Kanoja eikös ollut tarhassa, tuolla? Komea kukko, monta kanaa ja poikasia hirmuinen joukko. Niitähän piti kaiken mokomin tarkemmin katsoa.

»Tipo, tipo, tipo, tipo! Yks', kaks', kolme, neljä, viis'—lueppas Betty, montako poikasta niitä on», kehoitti Hanna.

»Voi, eihän niistä saa selvää, kun eivät pysy paikoillaan. Näettekös, tuolla yhdellä on siipienkin alla moniaita. Tipo, tipo, hellanen aika, kuinka ne ovat nättiä, tipo, tipo!»

»Lähtekää nyt sisään», huusi Anna Sohvi porstuan kynnykseltä.

Niin, minkähän näköistä siellä oli? Mentiin portaille. Kamarin ovi porstuassa oli selki seljallaan. Ja

huone tyttöjen tulemaan koristettu kuin parhaasen juhlaan ikään. Nurkissa komeita pihlajia, tuomen oksia seinänraoissa ja havuja lattialla. Ikkunassa oli valkoiset uutimet ja laudalla kukkiva verenpisara. Se oli istutettu tuohiseen, ei saviruokkuun, niinkuin kaupungissa oli tapana. Oikealla seinällä oli sänky, vasemmalla penkki, ikkunan alla pöytä ja sen kahden puolen tuolit; siinä huoneen koko sisustus. Tytöt katselivat ihastuneina ympärilleen ja Anna Sohvi oli tyytyväinen.

»Näinhän meillä on pienet paikat», hän puhui, »ja vaillinaista kaikin puolin. Mutta ehkä hänessä toimeen tullaan yhtähyvin.»

Selvästi näkyi, ettei hän sitä epäillytkään.

Tyttöjen teki mieli mennä tupaa katsomaan.

»Mutta siellä on miehiä», muistutti Olga. »Ilkiämmekö mennä paljain jaloin?»

»No mitä se tekee, tulkaa vaan pois», tuumaili Anna Sohvi.

»Ei, ei, pannaan jalkaan ensin», sanoivat sekä Hanna että Olga.

Betty ei välittänyt; hänen mielestään heillä oli semmoiset jalat, ettei niitä hävetä tarvinnut. Menivät sitten sävyisästi tupaan, porstuan toisella puolen. Kolme, neljä miestä siellä istui penkillä. Kaikilla lakit päässä, piiput hampaissa. Lakit he kumminkin ottivat pois ja laskivat ne viereensä penkille, kun tytöt sisään tulivat. Yksi miehistä kutoi verkkoa pöydän päässä, toinen ei mitään tehnyt, istui vaan; samoin kolmas ja neljäs. Kuka noista nyt lienee ollut sulhanen? Eiköhän tuo, joka oli kauniin. Kumma, ettei Anna Sohvi häntä puhutellut, ei edes katsonut häneen. Kuinka hän niin?

Eräs noin kymmenvuotias poika-veitikka oli lukevinaan, vaikk'ei lukenutkaan; silmät tuon tuostakin kirjan yli tyttöihin vilkkuivat. Nämä menivät kaikki kolme rinnan penkille istumaan tuvan toiseen päähän. Ujostelivat vähän miehiä, kun nuo eivät mitään virkkaneet, silloin tällöin vaan salavihkaa heitä sivultapäin tarkastivat. Heta seisoi takan ääressä; hänellä oli kahvipannu tulella.

Jopa hoksasi Betty kankaan tuvan perä-nurkassa. Ja heti hän kapusi ylös laudalle, painoi polkusen alas, työnsi toisella kädellä kaidetta taaksepäin ja viskasi toisella sukkulaisen juoksemaan. Niin se meni, että hurautti toiseen päähän. Ei muuta kuin pari läiskähdyistä kaiteella, sitten polkunen alas ja uudelleen sama tempu.

»Betty, Betty», varoitti Olga, »sinä turmelet kankaan».

»Antaa hänen kutoa», sanoi Heta, »ei se siitä pahene».

Ja Betty oikein innostui. Hän oli tunnettu erinomaisen käytännölliseksi ja toimeliaaksi tytöksi.

Hanna meni rukin luokse ja alkoi tehdä käämiä. Polki ensin kainostellen ja arasti, mutta sitten vähitellen yhä tiukemmin. Rukki surisi ja käämi käämin perästä valmistui. Kaikki oli niin uutta ja niin hauskaa. Tähän työhön ei ikipäivinä kyllästyisi.

Heta tarjosi heille kahvia. Miehet olivat alkaneet jutella keskenään ja tytöt kuuntelivat molemmin korvin. Mikä lienee tullut Rissalan isännälle, kun sitä ei kuulunut takaisin kaupungista. Toissa päivänä meni, eikä pitänyt viipyä kuin muutaman tunnin. Emäntä oli tänä päivänä lähtenyt hakemaan. Oli pelännyt, että kun sillä oli rahoja siellä nostettavana, niin eikö liene vaan joutunut veijarien seuraan ja juominkiin. Semmoista oli sille ennenkin tapahtunut. Kerran oli hukannut viisikymmentä markkaa humalapäissään eikä tiennyt ei kuolemakseen, mihinkä ne olivat joutuneet.

Näin puhelivat miehet ja tytöt kummastelivat. Ei Hanna kuitenkaan erittäin; se vaan muistutti häntä jostakin ja herätti poveen tuskallisen tunteen; mutta hän painoi sen takaisin ja käänsi ajatukset toisaanne.

Anna Sohvi oli laittanut heille päivällistä ja kattanut pöydän kamariin. Nyt hän posket hohtavina ja suu makeassa hymyssä ilmestyi tuvan ovelle ja kutsui heitä ruoalle. Mentiin miehissä, tai paremmin naisissa, sillä tytöthän ne vaan menivätkin.

Pöytä oli nostettu keskelle lattiaa. Sitä peitti sileäksi kaulattu, valkoinen liina. Talrikit olivat asetetut kolmelle eri reunalle ja niiden yläpuolelle veitset ja kahvelit; veitsi oikealle puolelle, kahveli vasemmalle ja veitsen pää oli pistetty kahvelin keskimmäisen ja ylimmäisen piikin väliin. Niistä taas ylempänä oli valkoiset puulusikat, alaspäin, varret oikeaan. Ja pöydän keskellä, mikä paljous siinä oli ruokia. Kori täpösen täynnä nuorta rukiista leipää, kukkurainen asetti tuoretta, vastakirnuttua voita, talrikillinen paistettua kalaa, toisella talrikilla höyryävä, pyöreä pannurieska ja keskellä kaikkia näitä herkkuja mahdottoman suuri viilipytty.

Tytöt eivät ruoan paljoutta peljästyneet, vaan kävivät sen kimppuun urhoollisella mielihalulla. Eikä sitä usko kukaan, miten hyvälle se maistui. Pannurieska oikein suli suussa. Tähän saakka olivat niin hartaasti syöneet, etteivät joutuneet mitään puhumaan. Mutta nyt Betty tahtoi Anna Sohvilta tietää, kuinka tätä tämmöistä rieskaa laitettiin. Ja Anna-Sohvi kertoi juurta jaksan. Viiliin se oli tehty ohrajauhoista ja mannaryyniä oli pantu sekaan, että tuli murakampaa. Voita sieti runsaanlaisesti. Ei siinä suurempaa konstia ollut, mutta eivätpäs vaan kaikki saaneet syntymään. Milloin polttivat, milloin laittoivat taikinan liian sakeaksi, milloin taas tekivät jonkun muun vian. Mutta Anna Sohvilta se aina lykästi. Niin oli Rauhalahdenkin tohtorinna sanonut, ettei hän vielä tässä maailmassa ollut niin hyvää pannurieskaa syönyt, kuin mitä Anna Sohvi heille tarjosi, kerran kun olivat vieraineen lystäilemässä täälläpäin. Ja Anna Sohvi oikein loisti iloisesta ylpeydestä sitä muistellessaan.

Tytöt söivät aikalailta ja Anna Sohvi pani sen merkille salaisella mielihyvällä. Kaiketi aikoi hän siitä Aarolleenkin kerskailla. Toiset palaset kun vielä ottivat, vaikka olivat niin suuria. Häpeä sanoa, mutta Bettyä ihan jo röyhtäytti, ja sille hän vaan nauroi. Kaikki kävi laatuun näin maalla, mikä kaupungissa olisi kauhean sopimattomaksi nähty. Viilipiimään he sitten rieskan syötyä ryhtyivät ja pian syntyi pytyn reunaan kolme kaarevaa aukkoa. Paksu kermainen päällysy tarttui lusikkaan ja lusikasta suupieliin ja huuliin. Kuinka lienee käynyt, mutta sai sitä Betty nenän päähänkin pikkuisen. Sille he ilveilivät ensin, mutta sitten Betty haki vaatevakasta pyyheliinan, josta kaikki kolme tempasi itselleen nurkan, ja puhtaiksi hangattiin nyt yhtä aikaa suut. Niin meheviksi ja pehmeiksi olivat huulet kermasta ja rasvaisesta rieskasta käyneet, että heidän toden totta teki mieli suudella toisiaan, vaikka se tällä kertaa jäi sikseen, kun Anna Sohvi seiso siinä luona ja katseli. Ruotsin kielellä he siitä keskenään puhuivat, ettei Anna Sohvi ymmärtäisi.

Heti ruoan jälkeen menttiin uimaan. Se tosin oli terveysopin sääntöjä vastaan, mutta mitäpä he näistä säännöistä tiesivät. Tuskin olivat koskaan kuulleet, että maailmassa jotain semmoista löytyi kuin terveysoppi. Ilman pienintäkään epäilyä siis juoksujalkaa rantaan, vaatteet kilvassa päältä pois ja sitten järveen! Mutainen oli pohja ja sameata vesi, mutta ei se paljon haitannut. Mentiin syvemmälle, siellä oli puhtaampaa. Uitiin ja melskottiin, kiruttiin ja naurettiin eikä tultu ylös ennenkuin huulet olivat sinisinä ja hampaat suussa kalisivat.

Mentiin nyt metsään kävelemään ja kaikki he siellä etsivät ja valitsivat itselleen omat lempipaikat. Ne raivattiin risuista ja kivistä puhtaiksi ja siinäpä aika kuluikin myöhään iltaan saakka.

Lehmät olivat jo kotona, kun he taas kartanolle saapuivat. Neljä lypsävää, kaksi hiehoa. Ei ollut yksikään vihainen, huolelta saivat mennä luokse. Lehmien nimet olivat: Mansikki, Torstikki, Kultaruusu ja Punakorva. Hiehojen: Mulju ja Omena. Tytöt kohta nimittivät itselleen yhden kukin, Olga otti Kultaruusun, Hanna Mansikin ja Betty tyytyi vihdoon Torstikkiin, sitten kun ensin vähän aikaa oli Olgan kanssa Kultaruususta riidellyt.

Sitä Anna Sohvi parastaikaa lypsi. Maito hurisemalla juoksi raintaan ja vaahtoeli korkealle ylös. Betyn teki kovasti mieli koettaa eikö hänkin osaisi, ja Anna Sohvi sen halusta soi. Betty kyykistyi lehmän vatsan alle, asetti raintaan nojalle polviaan vasten, niinkuin Anna Sohvillakin oli ollut ja nyt hän urhoollisesti ryhtyi toimeen. Hirvitti vähän, kun se venyi niin pitkälle ja tuntui niin oudolta kouraan se tuo, josta maitoa lähti. Eikä tullut ei pisaraakaan, vaikka kuinka olisi vetänyt. Hän koetti toista, kolmatta, neljättä, ei sittenkään.

»Ööh», murisi lehmä, huiskasi hännällään ja nosti jalkaa. Betty peljästy, että oli vähällä kaataa koko raintaan; mutta Anna Sohvi häntä rohkaisi, neuvoi heruttelemaan ja tarttumaan kovemmin kiinni. Niin hän teki, ja nyt mikä ilo! Jo sirisi hieno, valkoinen maito-säde alas. Ja kerran alkuun päästyä se kävi kuin mestarilta. Ei sihutellut enää, kohisi vallan kovaa ja vaahtosi—vaahtosi ihan toden teolla, vaikka ei niin paljoa kuin Anna Sohvin käsissä.

Olga ja Hanna seisoivat luona, katselivat ja ihmettelivät. Eipä ollut ilman, ettei heidänkin tehnyt mieli. Mutta heiltä puuttui molemmilta rohkeutta. Kuinka se Betty rahti niin kauhean kovaa pusertaa. Uui, uui, eikö siihen raukkaan koskenut? Eivät he toki voisi, ei vaikka mikä.

Bettykin jo taukosi, kun ei lähtenyt enää maitoa. Nousi ylös, suoristi selkensä ja pani kädet puuskaan. Loi silmät toisiin ja odotti, että heidän piti jotakin sanoa. Tunnustaa kumminkin hänen etevyytensä. Mimmoisia raukkoja ne olivat, nuo. Kun eivät uskaltaneet lehmän kylkeäkään taputtaa muuta kuin kaukaa kurottamalla vaan.

»Ohho!» Betty meni ja tarttui molemmin käsin sen kaulaan kiinni. Hyväili sitä ja hemmotteli: »piikani, piikani, oma Kultaruusuni, so, soh! Itikatko ne kiusaavat? Ajetaan pois, ajetaan.» Lehmä vastasi: »ööh!»

Näin se ensimmäinen päivä kului. Seuraavana järjestettiin talous. Betty vapaaehtoisesti otti kaikki Marthan huolet ja toiset siihen suostuivat ilman ehtoja. Kiittivät vaan, kun pääsivät ja olivat mielissään.

Saivat tytöt kerran elää niinkuin itse tahtoivat jasiitä he myös osasivat nauttia. Leijailivat ulkona päivät päätään, valvoivat iltasilla välistä päivän nousuun saakka, kulkivat paljain jaloin ja muutenkin tavattoman helppossa vaateasussa. Hylkäsivät tykkänään erään pukimen, jota paitse miehet eivät koskaan voi esiintyä. Heistä, näet, oli paljon vilpoisempi niin. Ja paha kertoa, paha kertomattakin olla, mutta mitäs tekivät Olga ja Hanna eräänä iltana, kun tiesivät, että kaikki muut nukkuivat. Silloinkin juttelivat niin pitkään, etteivät sitten enää saaneet unta. Rupesi heitä viimein hiukasemaan. Täytyi nousta ylös hakemaan ruokaa. Pöytäkaappiin oli Betty aamiaista varten tallentanut kolme keitettyä munaa, jotka jäivät illallispöydästä. Ne he ryöstivät ynnä leipää, jota siellä myöskin oli. Hiljaa liikkui kuin hiiret, ettei Betty heräisi. Sillä Betty oli tullut kovin tarkaksi ruoan suhteen; sanoi sitä kuluvan niin hirveän paljon. Kummako se! He söivät kaikki kuin metsämiehet.

Eivät uskaltaneet ruveta sisässä munia särkemään eikä kovaa leipää nakertelemaan, vaan läksivät ulos portaille. Ja läksivät varsin tahallaan juuri niinkuin olivat paljaalla paidallaan. Hyvä isä sentään, jos nyt joku näkisi! Mutta eipä nähnyt, ei kukaan, paitsi Jumalan ihana, vapaa luonto. Eikä se heitä vähääkään siitä soimannut.

Kun olivat ruokansa lopettaneet, pisti heidän päähänsä mennä vielä soutelemaankin, aina vaan samassa asussa. Järvi oli ihmeen kaunis, tyyni aivan ja kirkas kuin peili. Kuka tietää, milloin he olisivat malttaneet pois tulla, ellei ruvennut jo vähäisen vilustamaan. Ei se muuten olisi haitannut, mutta pelkäsivät ehkä sairastuvansa. Ja silloin olisi heidän iloisesta maalla-olostaan tullut surkea loppu.

Seuraavana aamuna Olga ja Hanna vielä vetivät makeata unta, kun Betty nosti suuren metelin. Rosvoja oli käynyt, munat oli viety kaapista ja leipääkin oli hävinnyt. Bety silmät olivat pyöreänä kauhusta. Olga ja Hanna koettivat näyttää kummastusta. Mutta huulien ympärillä somasti hytkähteli ja Betty sen pian älysi.

»Ettehän vaan te? Kyllä olette, minä sen näen silmistännekin. Malttakaas!»

Hän sieppasi vitsan luudasta ja rupesi aika lailla hosumaan tyttöjen sääriä. Huutaen, parkuen nämä ylös sängystä ja yksissä voimin Betty-raukan kimppuun, että saivat hänen armottomasta kädestään vitsan pois.

Noin viikkokauden kuluttua rupesi elämä muodostumaan vähän toisenlaiseksi. Olga, näet, oli ottanut koko joukon romaaneja mukaansa ja niihin hän nyt kiintyi eikä välittänyt enää muusta maailmasta mitään. Toisia se harmitti, he nuhtelivat häntä, tekivät kiusaa, eivätkä antaneet hänelle rauhaa. Välistä koettivat kätkeäkin hänen kirjojaan. Mutta silloin keksi Olga keinon. Pujahti salavihkaa aina metsään semmoiseen paikkaan, josta ne muut eivät häntä löytäneet ja viipyi siellä siksi kuin nälkä vihdoon ajoi kotiin. Betty tästä monta kertaa suuttui oikein toden-perään, erinomattain kun hän oli laittanut jotain hyvää päivälliseksi, eikä Olgaa kuulunut syömään ennenkuin kaikki oli joko jäähtynyt tai kuivanut. Ei se sitten enää, tietysti, ollut minkään makuista.

Betty miltei itki, niin se häntä vihaksi pisti. Eikä auttanut, että Olga söi enemmän kuin milloinkaan ja vakuutti Bety laittavan parasta ruokaa maailmassa. Hän leppyi vasta, kun Olga lupasi jättää lukemisen vähemmälle, jonka lupauksen tämä tavallisesti jo seuraavana päivänä unhotti.

Hanna puolestaan ei kauan surrut Olgan eriseurallisuutta, sillä hänessä yhtäkkiä heräsi kummallinen halu oleskelemaan metsässä aivan yksin. Kuunteli siellä lintujen laulua, katseli pilvien kulkua, ei ajatellut paljon mitään, nautti vaan, nautti, oli onnellinen ja rakasti. Nautti elämästä, rakasti luontoa; eikä luontoa ainoastaan, ihmisiä myös ja eläimiä ja Jumalaa ja koko maailmaa. Puut, pensaat, ruohot, kukkaset, ne olivat ystäviä kaikki, herttaisia, suloisia ystäviä. Ne hymyilivät hänelle, iloitsivat olemisestaan niinkuin hänkin, puhuivat kieltä, jota ei korva kuullut, jota ei ajatus käsittänyt, vaan jota sydän tunsi. Kaukana erään niemen nenässä oli hänen rakkain lempipaikkansa. Siellä hän istui usein tuntikaudet, eikä tietänyt ajan kulusta mitään. Järvi lainehti edessä, kaukana toisella puolen vei kapea salmi väljemmille vesille, oikeaan oli pieni, hauska mökki peltojen keskellä. Ihanan ihana oli näköala. Kuva painui syvälle hänen mieleensä. Mutta sanoin ei hän osannut selittää, mitä povessa liikkui eikä hän muille siitä lainkaan puhunut.

Hiljaisena, tyyneenä Hanna tavallisesti palasi näiltä retkiltään. Kun toiset kysyivät, missä hän oli ollut, mitä tehnyt, millä kumman lailla oli saanut aikansa kulumaan, ei hän muuta kuin hymyili. Betty ei voinut kylläksi ihmetellä. Olga vei edes kirjoja mukaansa, joita luki, mutta Hannalla kun ei ollut kirjoja, ei käsityötä, ei kerrassa mitään. Nukkuiko hän siellä, vai mitä kummaa? Vastausta ei tullut, hymyilyä vaan. Betty vihdoin herkesi kyselemästä ja rupesi siihen sijaan kertomaan, mitä kaikkia hän oli toimitellut. Ne eivät vähiä olleet. Milloin oli hän kirnunnut voita, milloin kutonut kangasta, milloin vienyt hevosia hakaan ja ajanut seljasta, milloin ollut talonväen mukana heinässä ja milloin mitäkin.

Loppupuolella kesää meni isäntä kerran Anna Sohvin kanssa nuotalle. Hanna pääsi matkaan, sai istua

veneiden kokassa. Aaro ja pikku Erkki olivat menneet edeltä toisessa veneessä. Kalapaikkaan oli jotenkin pitkälti; ennenkuin nuotta oli vedetty ja kotiapäin päästiin soutamaan, oli jo myöhäinen yö. Mutta niin kaunis, niin kaunis, ettei Hanna sitä ikinä voinut unhottaa. Kuu paistoi ja hopean hohtavana kimalteli järvi. Rannikot tekivät ympärille pimeään monimutkaisen reunan; eikä kuulunut liikettä, ei ääntä, ei hiiskahdusta mistään. Lähellä ja kaukana yhtä hiljaista, yhtä tyyntä. Airojen tahdinmukainen polske ja veneet, jotka tasaista suuntaansa kulkivat, olivat ainoat elonmerkit. Ei puhuttu sanaakaan pitkään aikaan. Hanna nojasi veneen laittaa vasten; katseli vuoron järveä, vuoron taivasta. Ei jäsentä hievahtanut, huokuikin hiljaa, ihan hiljaa vaan. Ja toivoi, että kestäisi tätä hyvin kauan, iänkaiken vaikka. Yön juhlallisuus lienee vaikuttanut isäntäänkin, joka istui perässä. Hän alkoi laulun: »O Jumalan karitsa, joka pois otat maailman synnit, Armahda meidän päällemme.» Vakavasti ja hartaasti hän lauloi. Ääniväreet aaltoilivat veden ylitse kauas hiljaisia tienoita kohti. Anna Sohvi herkesi soutamasta; toinenkin venhe pysähtyi. Vasta sitten kuin viimeinen sävel oli kajahtanut, he taas jatkoivat matkaa.

Hanna oli niin valtavassa mielentilassa, että sydän vavahteli ja koko ruumis. Koetti hillitä; ei voinut. Painui kokkaan alas ja joutui toiseen maailmaan; ei tiennyt mihin eikä huolinut sitä selville saadakaan. Isännän rauhalliseen puheeseen hän vihdoin heräsi.

»Mikähän se liikkuu, tuolla rannalla?» He olivat jo kotia lähellä.

Anna Sohvi taukosi soutamasta ja kääntyi katsomaan taakseen. Hannakin koetti teroittaa silmiään.

»Ihmisiäkö siellä on, vai elukoita?» kysyi isäntä vielä.

»Eikö liene», alkoi Anna Sohvi, mutta Hanna keskeytti huudahtaen:

»Olga ja Betty!»

Ne ne olivatkin. Mitä kummaa ne taas näin myöhään siellä keikkuivat.

Anna Sohvi veti kiivaammin airoja; vesi oikein sohisi kokkaa vasten. Tultiin rantaan. Olga ja Betty tarttuivat veneen laitoihin ja auttoivat heitä maalle.

»Pian, pian, Hanna, meillä on uutisia.»

»Vieraita, kuules, vieraita on tullut. Mutta arvaa keitä.»

»Nuoria herroja! Ajatteles, nuoria herroja!»

»Niin, nuoria herroja, kolme kappaletta. Woldemar, Tirri ja Alfred.»

»Hs, hiljaa, Betty, etteivät kuule. He nukkuvat tuolla aitassa.»

»Hyvänen aika!» Ei Hanna osannut mitään muuta.

Hiipien menivät tytöt aitan ohitse ja pujahtivat kamariinsa. Vasta siellä pääsi puhe oikein irroilleen.

»Hanna kulta, sano, mitä me nyt teemme?» tutkisteli Olga.

»Kunco olemme ilman förkeliä.»

»Niin, herran tähden, kolme nuorta tyttöä.»

»Eikös Olga ole ihan hassu?» kysyi Betty. »Juuri kuin tuosta maailma nurin kääntyisi. Minusta vaan on hauskaa, että tulivat.»

»Kyllä minustakin, mutta—»

»Mutta mitä ihmiset siitä sanovat?» keskeytti Olga. »Meidän maineemme on mennyt.»

»Joutavia! Tarvitseeko kenenkään tietää. Pidetään salassa», neuvoi Betty.

»Se olisi ainoa», arveli Olga.

»Sanoisimme mammoille vaan», ehdoitti Hanna.

»Mutta pojat itse», muistutti Olga. »He varmaan kertovat.»

»Me kiellämme.»

»Kuka sen tekee meistä? Sinäkö Betty?»

»Minä.»

»No, niin.» Olga vähän mietti. »Jokohan uskallamme?»

»Mikäs siinä», sanoi Betty. Hanna yhtyi häneen ja niin oli asia päätetty.

Aamulla jotenkin varhain ajeli Betty heitä ylös. Huone oli saatava siistiksi ja aamiainen pöytään. Pojat olivat jo ongella.

»Minkähän leningin minä panen?» kysyi Hanna toisilta.

»Ota sininen, se kaunistaa sinua», sanoi Olga, joka peilin edessä laitteli hiuksiaan. Poltteli niitä maronki-neulalla.

Hanna jäi sitä katselemaan.

»Anna, minä käherrän sinunkin hiuksesi», ehdoitti Olga.

»En minä.»

Kyllä Hannan teki vähän mieli, mutta hän ei kehdannut, kun niitä ei koskaan tätä ennen oltu käherretty.

»Hyvä ihme, ettekö te vielä ole puettuina?»

Betty tuli touhussa tuvan puolelta ja kantoi talrikkia koko kasan käsivarrellaan.

»Pian, laittakaa itsenne pois täältä, että Anna Sohvi pääsee lakaisemaan. Minulla on muikut paistettuina ja uusia perunoita tulella.»

»Mitäs päivälliseksi saadaan?» kysyi Hanna.

»Muna-sekoitusta, viilipiimää, ja ohkaisia pannukaakkuja. Kelpaako?»

»Miks'ei.»

»Vallan hyvin», arveli Olga. »Kas niin, nyt minä olen valmis.»

»Minä myös.»

»Saatte sitten mennä ulos vähäksi aikaa, ettette ole tiellä.»

Ei, ulos eivät tahtoneet; siellä olivat pojat. Tupaan menivät ennemmin. Katsoivat ikkunasta, joka oli rantaan päin, mutta vetääntyivät samassa takaisin, sillä pojat juuri tulivat ylös kartanolle kaikki kolme, onkivat kädessä.

Kummallinen kainous tapasi Hannaa yhtäkkiä. Täytyi mennä penkille istumaan, kauas, peränurkkaan aivan. Eikä hän nyt liikkuisi paikaltaan, ei vaikka mikä olisi. Ei voisi, jos tahtoisikin, siltä ne jalat tuntuivat.

Tuollahan jo ilmestyivät ovesa, loistavina ja iloisina kuin päivän säteet. Woldemar varsinkin, joka edeltä tuli. Olga meni taitavasti puoliväliin lattiata heitä vastaan, kätteli ja sanoi hyvää huomenta. Kai Hannankin pitäisi, mutta, voi herra, kuinka se oli vaikeata. Pari askelta sai otetuksi, kun pojat ennättivät luokse. Tervehtivät ja—mitä lienevät sanoneet, ei Hanna kuullut. Kun sydän löi niin hirveästi ja poskia poltti kuin tulella. Ei olisi voinut katsoa heitä silmiin, ei vaikka! Kiitti, kun pääsi takaisin entiseen paikkaansa.

Sinne tulivat lähelle istumaan muutkin. Olga alkoi keskustelua, vapaasti ja tottuneesti, ihan kuin suuri ihminen, ja niinkuin hän oli romaaneissa lukenut. Kumma, että hän osasi. Mahtoi olla luonnossa. Ei Hanna suinkaan oppisi, ei ikinä. Hyvänen aika! Tällä hetkellä hän vaan ei saisi sanaakaan suustansa. Mutta eipä sitä tarvittukaan. Olga kyllä piti puhetta vireillä. Eikä pojat häneen enää katsoneetkaan.

Varmaan hän oli heidän mielestään typerä ja mitätön. Oikea nolla. Ja ruma, onnettomasti ruma. Kylläpä hän sen tiesi itsekin. Ja nyt heräsi äkkiä semmoinen halu päästä pois metsään aivan yksin, niemen nenään, sinne kauas, jossa laineet loiskien tulivat rantaan. Mutta hän ei millään tavalla kehdannut lähteä astumaan lattian yli, ne olisivat kaikki silloin katsoneet häneen. Kiusaantui sitten ennemmin siinä, missä oli.

Woldemar kääntyi nyt Hannaan, sillä Olga oli joutunut kiistaan Tirrin kanssa.

»Onko teistä ollut hauska maalla?»

»On.»

»Ehk'ette enää tahtoisikaan kaupunkiin takaisin?»

»En.»

Hanna ei oikein tiennyt, mitä vastasi, eikä uskaltanut katsoa ylös, vaan kierteli uskoa paperikäämiä polveaan vasten. Onneksi oli hän sattunut saamaan sen käsiinsä. Mutta kyllä hän sittenkin tunsu, että Woldemarin silmät olivat kiinni hänen kasvoissaan. Ja siitä hän niin kävi hämilleen, että puristi käämin yhteen myttyyn sormiensa välissä.

Betty tuli samassa kutsumaan heitä ruoalle, ja ne muut menivät kohta. Hanna jättäytyi tahallaan vähän jälkeen, ettei tarvinnut kulkea siinä poikien edellä.

Anna Sohvin peili riippui seinällä ikkunan lähellä. Täytyi katsoa, olivatko hiukset hyvästi. Oikeastaan hän siihen salavihkaa tahtoi silmäillä kasvojansa. Ja mielihyvällä hän huomasi, etteivät ne sentään olleetkaan niin rumat. Posket hohtivat ja silmät loistivat. Paremman näköinen hän oli kuin koskaan ennen, tai olisikohan Anna Sohvin peili kaunistanut? Tuo lamaava ujous syystä tai toisesta nyt vähän antautui ja jotakuinkin rohkeana hän jo läksi muiden luokse kamariin.

Aamiaisten jäljestä mentiin vesille. Siellä tyttöjen yhteisen päätöksen mukaan piti Bety tuoman esiin tuo tärkeä ehdotus pojille. Woldemar istui perään, Alfred ja Tirri soutivat, tytöt istuivat veneen keskellä.

Oltiin alussa vähän juhlallisia. Olga ja Hanna tuon tuostakin loivat silmänsä Bettyyn, jonka vakava katse osoitti hänen hyvin tietävän, mikä painava tehtävä hänellä oli edessä.

Rykäsi hän siis hiljaisen hetken päästä ja alkoi näin:

»Meillä on teille eräs pyyntö.»

Poikien huomio oli vireillä. Alfred ja Tirri taukosivat soutamasta. Olga ja Hanna katsoivat syrjään.

»Jota teidän tulee täyttää», jatkoi Betty. »Lupaatteko kunniasanalla?»

»Jos vaan voimme.»

»Kyllä te voitte.»

Pieni pysähdys. Pojat odottivat. Hanna silmäili järveä veneen laidan ylitse ja selaili kädellään vedessä.

»Mitä se koskisi?» kysyi Woldemar.

»Sitä, ettette yhdellekään ihmiselle kertoisi täällä käynnistänne. Ei vahingossakaan. Lupaatteko sen?»

»Lupaamme.»

Pojat kävivät totisiksi. He rupesivat aavistamaan, että olivat saattaneet tytöt ehkä pahaankin pulaan tänne tulollaan.

Olga otti nyt puhuakseen.

»Te tiedätte, kuinka arka nuoren tytön maine on. Se usein riippuu hiuskarvan nenässä.»

He sen tiesivät. Mutta heidän suhteensa saivat olla huolettomat. Eivät he kenellekään hiiskuisi sanaakaan.

Tytöt luottivat siihen, ja se oli oikein merkillistä, kuinka tämä yhteinen salaisuus heitä liitti toisiinsa. Paljon suurempi tuttavallisuus alkoi kohta välillä. Oltiin järvellä aina siksi, kuin Bety täytyi lähteä päivällispuuhiin. Laulettiin, puheltiin ja naurettiin. Jälkeen puolisen juostiin hippasilla ja leikittiin »lainaa tulta». Sitten illempana, kun Anna Sohvi sulhasineen ja pikku Erkka tulivat mukaan, tanssittiin piirihyppyä ja sitä kesti myöhäiseen yöhön asti. Oli niin hauskaa, niin hauskaa, ettei ennen milloinkaan. Kuinka paljon tyttöillä riitti puhumista, kun pääsivät kamariinsa! Varsinkin Olgalla ja Hannalla; Betty sai niinkuin tavallisesti pikemmin unesta kiinni, hän kun makasikin yksinään eri sängyssä. Mutta toiset valvoivat kauan. Käsitysten, kaulatusten he olivat vuoteellaan, poski vasten poskea. Ja kuiskaten he siinä toivat esiin sydämen salaisimpia tunteita. Ei Hanna sentään ihan kaikkia, jotain hän tahtoi itselläänkin pitää. Mutta Olga kertoi uskollisesti joka sanan, minkä Tirri oli hänelle sanonut ja minkä hän Tirrille. Ja sitten hän tunnusti rakastavansa Tirriä semmoisella äärettömän suurella rakkaudella,

jota kestäisi vielä haudan tuollakin puolen, iankaikkisuuteen asti. Hannaa tuo oikein liikutti; hän puristi Olгаа hellästi rintaansa vasten. Ja he päättivät pysyä ystävinä aina, niinkauan kuin elivät. Pitivät toisistaan sanomattoman paljon, sanomattoman paljon. Syleilyllä ja suutelulla sen yhä uudelleen vahvistivat.

Kääntyi sitten puhe taaskin poikiin. Tekivät heistä kaikenmoisia havaintoja todistaakseen, kuinka hyviä he olivat. Reippaita, iloisia, eteviä, kauniita. Niin, heidän vertaisiaan ei varmaan löytynyt koko maailmassa. Ei ainakaan Tirrin, päätti Olga. Kyllä Hanna toki piti Woldemarista vielä enemmän, mutta ei hän sentään virkkanut mitään. Olgalle olisi tullut paha mieli. Täytyi hänen kumminkin puhua Woldemarista, kiitellä häntä ja mainita tuon tuostakin hänen nimeään; sillä se oli niin kaunis. Ihmetteli itsekseen, eikö se hänen suussaan soinut toisella lailla kuin mikään muu nimi, ja eikö Olga sitä huomannut. Mutta hänen ajatuksensa mahtoivat olla niin kokonaan Tirrin luona, ettei hän joutanut semmoisia merkeille panemaan.

Päivä valkeni, ennenkuin tytöt herkesivät juttelemasta. Sen jälkeenkin vielä, vaikka silmät jo olivat ummessa, kaikui Hannan mielessä yhä: »Woldemar, Woldemar, Woldemar.» Hän käänsi päänsä pois, ettei Olga kuulisi, jos ne vahingossa sattuisi pujahtamaan hänen huuliltaan. Sitten huoletta jatkoi:

»Woldemar, Woldemar, Woldemar.»—Pysähdys. Uni yritti tapaamaan. Mutta valpastui hän vielä uudelleen hiukan. Ja taas:

»Woldemar, Woldemar, Woldemar ... Wol-de-mar ... Wol-de-mar...» Siihen vaipui.

Tuli toinen päivä, se oli yhtä iloinen ja hauska. Meni kuin siivillä. Samoin kolmas. Mutta neljännen päivän aamuna tapahtui jotakin erinomaista, joka matkaansai suuren muutoksen. Betty ei tiennyt mistään; hän oli siksi yötä mennyt Anna Sohvin aittaan, että saisi karpäsiltä rauhassa nukkua. Ja sitten hän makasi pitempään kuin tavallista, sillä monen illan valvominen peräkkäin oli häntä uuvuttanut.

Olga ja Hanna olivat juuri nousseet ja istuivat molemmat ikkunan luona. Hanna neuloi pitsiä lenkinsä kaulukseen, Olga puki jalkaansa. Ihmettelivät, ettei heille kahvia tuotu. Kello varmaankin oli jo kahdeksan, koska Aaro tuli pellolta päin. Siihen aikaan perheelle annettiin aamiaista tuvan puolella.

Taivas näytti olevan pilvessä; jokohan ilma muuttuisi sateiseksi? Olga veti uutimet paremmin syrjään ja molemmat kallistuivat likemmäksi ikkunaa, tarkastaakseen taivaan rantaa. Mutta kuinka he peljästyivät! Kun samassa juuri pojat juoksevat ohitse ja vilkaisevat ylös. Heillä arvon oli aamuhameet päällä, mutta itse nuo kelvottomat olivat paitahioillaan ja paljain jaloin. Sillä lailla ilkesivät heille näyttääntyä. Ja—uskalsivat! Se oli todella anteeksi-antamatonta. Uimaan he arvatenkin vilistivät, mutta oliko pakko mennä heidän ikkunansa alaitse, kosk'eivät kerran viitsineet oikein päällensä panna? Mahtoivat kiertää tuolta, niityn ja peltojen takaa. Olga oli hirveästi harmissaan.

»Luuletkos, Hanna, että olisivat noin tehneet neiti Munsterhjelm'ille esimerkiksi?»

»Voi, enhän minä tiedä», huokaili Hanna.

»Taikka Emma Hartman'ille? Eivät olisi, siitä saat olla varma. Mutta he eivät pidä meitä missään arvossa. Niin, siinäpä se juuri on: he eivät pidä meitä arvossa. Minä sitä eilen jo epäilin, kun Woldemar pyöritti sinua ringissä niin kovasti, että olit vähällä kaatua.»

»Olisit minulle sanonut silloin heti. Kun minä en semmoisia ymmärrä.»

Hannalle jo vedet nousivat silmiin; sydän oli täynnä tuskaa.

Olga vaikeni ja mietti. Sanoi sitten:

»Hullusti, että annoimme heidän jäädä tänne, vaikka tiesimme, kuinka se oli sopimatonta. Nyt saamme pitää tämmöistä hyvänämme. Ihan vaan oma symme.»

»Emmekö voi sitä millään parantaa?»

»Tiedän minä yhden keinon. Rupeamme oikein totisiksi ja jyrkiksi heitä kohtaan, että ymmärtävät pysyä jonkun verran loitompana. Näytetään herroille, tokko tunnemme, mikä käy laatuun, mikä ei. Taikka saavatko meitä kohdella, niin vaan kuin tahtovat.»

»Olga kulta, en minä osaa. Enkä jaksakaan, pääni on kipeä. Menen ennemmin Anna Sohvin aittaan pitkälleni ja olen siellä koko päivän.»

»Ja jättäisit minut yksin heidän kanssaan. Kaunista! Tiedät hyvin, ettei Betystä ole mitään apua tässä.»

»Ei minustakaan. Ei, ei minustakaan.»

»Täytyy koettaa, Hannaseni. Herkeä ensiksikin itkemästä ja vala silmiäsi vedellä, etteivät veristä.»

Hanna kohta työtä käskettyä.

»Kas niin», sanoi Olga, »hyvä on. Pää pystyyn nyt vaan ja selkä suoraksi, että näytät yhtä ylpeältä kuin neiti Munsterhjelm.»

»Ei se käy, kun minä en ole niin pitkäkään.»

»Ja kohtele heitä kylmästi. Elä katso niihin lainkaan.»

»En, en. Voi, kun menisivät jo pois.»

Ovelle koputettiin.

»Päästääkö sisään», kuului Bety'n ääni ulkopuolelta. »Ooho! Joko te olette täydessä asussa?»

Hän toi kahvin pöydälle ja tytöt istuivat ympärille juomaan.

»Ollaankos huonolla tuulella, vai?»

»Ei suinkaan.»

Olga iski salavihkaa Hannalle silmää; ei huolinut ruveta kertomaan Betylle koko asiasta mitään.

Betty oli semmoinen lapsi, ettei hän kumminkaan olisi ymmärtänyt.

»Ehkä menemme tupaan, Hanna.»

»Ah, niin!» juohtui Betylle mieleen. »Siellä näkyi olevan marjankauppias. Saattaisitte juuri ostaa päivälliseksi.»

Olga pysähtyi tuvan oven suuhun, jossa pieni tyttö seiso i marjatuohinen kädessä. Hanna pakeni perälle, sillä hän oli porstuan yli tullessaan kuullut poikien äänet pihalta. Meni ihan perimpään soppeen, kangaspuiden taakse. Sieltä tuskin häntä huomasiivatkaan. Iloisina ja reippaina tulivat pojat sisään. Hiukset sileiksi kammattuina, kiilsivät märkyydestä ja ihon tuoreus osoitti heidän hiljan käyneen järvessä. Olivat aivan kuin ennen; eivät aavistaneet mitään pahaa. Olga seiso i puoleksi selin ja puheli taukoomatta tytön kanssa. Ei luonut vahingossakaan silmiään poikiin, jotka kärsivällisesti odottivat syrjässä, sanoakseen hänelle hyvää huomenta. Vihdoin viimein hän kääntyi. Mutta semmoinen kiire hänellä oli viemään marjoja Anna Sohvin haltuun, ettei hän joutunut heihin paljon katsomaankaan. Pikkuisen vaan sivumennen nyökkäytti päätään.

Woldemarin silmät kiersivät tupaa siksi kuin tarkastavina pysähtyivät kangaspuiden taakse.

»Hanna, sielläkö sinä olet?»

He olivat kaikki edellisenä päivänä tulleet sinuiksi keskenään.

Ennenkuin Hanna kerkesi mitään vastata, oli Woldemar jo hänen luonaan. Pujotteli kangaspuiden ja penkin väliltä ihan likelle, sinne viereen. Ei Hanna päässyt enää mihinkään, sillä seinä oli takana ja toisella sivulla, edessä taas kangaspuut. Huomasi, kuinka Olga katsoi häneen syrjästä, vähän niinkuin moittien. Mutta hyvänen aika, oliko se hänen syynsä?

Woldemar sanoi hyvää huomenta ja tarjosi hänelle kättä. Saattoiko Hanna muuta kuin antaa hänelle omansa. Eikä hän sille mitä voinut, että Woldemar siihen niin tukevasti tarttui ja piti kauemmin kiinni, kuin tarpeellista oli. Eikä sillekään, että veri taas lensi poskille ja kuumensi ohauksia. Muistipa hän nyt kumminkin neiti Munsterhjelm'iä, suoristi selkensä ja nosti pystyyn päänsä, joka vahingossa oli painunut niin alas, että leuka kosketti rintaa. Mutta kun hän samassa loi silmänsä ylös, kohtasi häntä semmoinen lämmin ja luottava katse, että se tuntui syvälle sydämeen saakka, ja sulatti kerrassa kaiken ylpeyden, jonka hän vaivalla oli saanut kokoon.

»Hanna, tule pois sieltä», lausui Olga tuvan toisesta päästä.

Woldemarin täytyi väistyä edestä ja yhdessä he nyt tulivat muiden luokse.

Olga katseli ikkunasta ulos eikä puhunut mitään. Hanna istui häntä lähelle, otti nuppineulan rinnastaan ja piirteli sillä pöytään.

»Mitäs hauskaa me tänään keksisimme?» kysyi Woldemar.

»Lähdetään ongelle», ehdoitti Tirri.

»Suostutteko, tytöt?»

Woldemar sai vähän odottaa vastausta.

»Minua ei haluta», sanoi Olga viimein, kääntämättä päätään.

Hanna kiusaantui. Hän painoi kovemmin neulaa ja teki syviä naarmuja pöytään, joka onneksi oli maalaamaton.

Pojat katsoivat toisiinsa. Nyt ei kaikki ollut oikein päin. Syntyi pieni hiljaisuus. Woldemar koetti uudestaan.

»Jotain muuta sitten. Menemmekö kävelemään?»

Ei Olga ollut kuulevinaan. Hannan oli hirmuisen paha olla. Pureskeli esiliinansa kulmaa; rutisti ja kasteli sen aivan märäksi. Olisi niin mielellään sanonut jotain ystävällistä, vaan ei uskaltanut Olgalta.

Anna Sohvi ilmoitti aamiaisen olevan pöydässä.

»Herrat ovat niin hyvät», sanoi Olga ja nousi.

Ei, mutta mitäs tämä merkitsi? Mistä tuo äkkinäinen muutos? »Herrat», sanoi hän niin kylmästi kuin olisivat ventovieraita olleet.

Woldemar kohosi ylös, pisti kädet housun taskuihin, nytkäytti päätä taakse, ja rypisti otsaa; Tirri nolostui ja loi silmänsä alas; Alfred oli kuin elävä kysymysmerkki.

Aamiaista syötiin jokseenkin juhlallisessa äänettömyydessä. Betty arveli, että ukkonen mahtoi olla ilmassa, koska tuntui niin rasittavalta.

Ruoan jälkeen menivät pojat ulos ja pitivät pienen neuvottelun. Olga ja Hanna panivat sen molemmat merkille. Sitten tulivat kaikki kolme, Woldemar etupäässä, ja sanoivat jäähyväiset. Olivat viivytelleet liian kauan; heidän olisi jo aikoja ennen pitänyt lähteä.

Betty vastusteli. Mikä heille nyt oli päähän pistänyt, kun eivät eilen vielä mitään puhuneet poismenostaan. Ja mihinkä heillä oikeastaan oli kiire. Eivätkö voisi viipyä muutamia päiviä siellä maalla ja nauttia lupa-ajasta. Parin viikon päästähän tuo pitkä lukuvuosi taas alkaisi.

Mutta he eivät voineet viipyä, ei millään ehdolla. Olgalle antoivat ensiksi kättä; hän ei sanonut heille mitään muuta kuin »hyvästi». Lieneekö sentään lisännyt: »ei kestä», tai jotain sinnepäin, kun he kiittivät. Yhtä vähäpuheinen oli Hanna, vaikka hänen katseessaan olisivat voineet lukea pienen arastelevan anteeksi-pyyntöä, jos olisivat parempia ihmistuntijoita olleet.

Betty tahtoi ainakin lähteä heitä saattamaan, tuonne metsänrinteesen saakka, ehkä vähän kauemmaksikin. Olga ja Hanna jäivät kamariin, mutta ikkunasta he katsoivat heidän jälkeensä. Hannan sydäntä kivisti, eikä Olgankaan ihan terve ollut. Mutta hän oli täydellisesti vakuutettu siitä, että he olivat täyttäneet tärkeän velvollisuuden, ja se vähän lohdutti.

Päivä rupesi niin pitkäksi, ettei tahtonut loppua tullakaan. Hanna sai äkkiä hirveän koti-ikävän; äitiä ja isää ja Jussia, palvelijoita, kissaa, koiraa, kamariansa ja koko kotikartanoa hän muisteli kipeällä kaipauksella. Eikä auttanut, vaikka hän meni lempi-paikkaansakin, niemen nenään, jossa ennen aina tunsu itsensä onnelliseksi. Olipa vaan rauhattomampaa vielä siellä yksinäisyydessä, ja takaisin hän kiiruhti heti toisten luokse. Olgan kirjan otti käteensä ja koetti lukea, mutta pois täytyi panna, kovin oli kuiva. Ei ollut mikään mielelle käypää, ei kerrassa mikään.

Betty oli äreä ja riiteli. Ruokavarat olivat lopussa, kissa oli syönyt kerman, maito oli hapantunut. Eikä häntä enää haluttanut koko talouden hoito, oli saanut mokomasta jo ihan kylläkseen. Ja Betty loikoili nurmella, selki seljallaan, kädet ristissä pään alla, huolien viis' siitä, tuliko sinä päivänä puolista, tai ei.

Olgalla ei enää ollut lukemista. Kaikki kirjat hän oli laskenut läpi, muutamat kahteenkin kertaan. Neulomiseen hän myös oli väsynyt ja ilma oli ruma, ettei voinut kävellä ulkona. Oikeastaan hän ei tiennyt, minkätähden he vielä viipyivät maalla, kun kotona oli niin paljon tekemistä; koulukin pian alkaisi, sitä varten tuli toimittaa yhtä ja toista. Laittaa vaatteet kuntoon, koota vihkot ja kirjat, järjestää kukat, joita olivat maalla ollessaan vähin keränneet ja paljon muutakin. Kyllä Olgan mielestä heidän jo välttämättä pitäisi muuttaa kaupunkiin.

Ihan samaa arvelivat Betty ja Hanna. Ruvettiin heti panemaan tavaroita kokoon ja talonväelle

ilmoitettiin, että aikomus oli lähteä jo huomispäivänä pois. Tuvan puolella olivat kaikki siitä niin pahoillaan, että tyttöjä oikein liikutti. Anna Sohvi miltei itkenyt. Olivat tottuneet heihin, tulisi kovin ikävä. Niin herttaisia ja rakkaita he olivat kaikki kolme ja niin ihmeen hyväluontoisia. Ylpeitäkään eivät olleet, ei pikkuistakaan, pitivät heitä aivan kuin vertaisiaan. Ei ollut koko kaupungissa niin hyviä herrasneitiä, siitä sai olla varma.

Isäntä siihen lopetti, sytytti piippunsa ja jäi totiseksi. Hetalle vedet nousivat silmiin, mutta hän kääntyi selin ja hämmensi hierimellä jauhoja puuro-pataan. Erkkakin oli mietteissään; kenenkähän kanssa hän nyt juoksisi hippasilla tästä lähtein. Anna Sohvi teki käämiä, pyöritti kiivaasti rukkia ja pyyhki vähän väliä nenäänsä esiliinan helmaan.

Tytöt istuivat rinnan sillä penkillä, joka oli pöydän edessä. Hiljaisia he olivat ja vakavia; ikävää oli erota noista ystävällisistä ihmisistä; mutta halu kotiin sai kuitenkin voiton. Ja niin päätettiin sitten, että Heta ja Anna Sohvi aamulla varhain lähtisivät heitä viemään.

III.

Ja sitten hän oli kotona taas. Omassa kamarissaan, johon äiti sillä välin oli antanut panna uudet tapetit seiniin ja uudet uutimet ikkunoihin. Se oli entinen lastenhuone, ruokasalin vieressä. Jussi poika majaili nyt pienessä suojuksessa etehisen toisella puolen, jota ennen oli kahverina käytetty.

Hauskaa oli maalla ollut, mutta hauskaa oli tulla kotiinkin jälleen. Turva, se oli heidän koiransa nimi, heilutteli ilosta häntäänsä ja hyppeli vasten. Kukat olivat sillä aikaa tavattomasti kasvaneet; kummako se, kun äiti niitä hoiti. Miina oli rukoustanut äidiltä parhaat Hannan kamariin ja ruukkujen ympärille hän oli laittanut sievän sievät paperikoristukset. Salin entiset käytävä-matot hän myöskin oli pannut lattiaan; ne olivat valkoiset punaisilla reunoilla ja tekivät huoneen hyvin iloisen näköiseksi. Jussi oli ongella, kun Hanna tuli kotiin, ja isä missä lienee ollut; ei äiti tiennyt, mutta siinä hän juuri vähää ennen oli lähtenyt.

Äiti oli voinut hyvin koko ajan ja Hannan mielestä hän näytti virkeämmältä. Vai lieneekö muuten hänen tulemastaan tuo loiste silmiin ilmestynyt. Päivällisiksi palasivat sitten kotiin isäkin ja Jussi; pojalla oli pieniä ahvenia tuohisessa ja hänellä oli tulinen kiire saada Maria heti niitä perkaamaan. Olipa se Jussikin kasvanut koko lailla ja tullut niin miehekkään näköiseksi. Päivettynyt oli hirveästi; käynyt niin ruskeaksi kuin mulatti juuri. Ja hiukset olivat lakin alapuolelta palaneet ihan valkeiksi. Saappaat veneessä kastuneet; äidille tuli hätä, kun hän niillä likasi kaikki ruokasalin matot. Poika sai istua sohvaan ja siihen hänelle tuotiin puhtaat, kuivat sukat ja toiset jalkineet.

»Niin, lystikö sinun oli?» hän kysyi Hannalta.

»Kovasti.»

»Sen arvaan. Ensi kesänä pitää minunkin päästä maalle koko lupa-ajaksi. Ei auta mikään. Mutta kauemmas minä tahdon, kuka niin lähellä viitsisi olla kuin Pölläkässä. Tuonne oikein sydänmaalle, Karjalaan.»

»Ehkä sinut pappa laskee», sanoi äiti, »jos luet ahkerasti, että pääset luokalta».

Jussi puri hammasta.

»Minulle aina pannaan ehtoja», hän sanoi.

Ja suu jäi pullolleen; mutta enempää hän ei virkkanut, sillä isä tuli samassa sisään. Hanna juoksi suoraapäätä hänelle kaulaan.

»Terveisiä, pappa, maalta.»

»Noo, johan sinä olet kotona.»

»Jo, ja nyt olen niin terve, etten varmaan koko vuonna lääkäriä kaipaa.»

»Soo, sepä hyvä.»

Isä istui pöytään ja niin teki Jussi myös. Hannakin seurasi esimerkkiä, samoin äiti, sitten kuin hän ensin oli käynyt kyökissä ja toimittanut ruoat sisään.

»Jeekeli sentään—»

»No, Jussi, kuka noin sanoo?»

»Mitä pahaa siinä, mamma? Eihän sillä pirua tarkoiteta.»

»Et sinä milloinkaan opi ihmisiksi puhumaan.»

Jussi ei kerennyt vastaamaan, sillä häneltä oli pudonnut paistin rasvaa pöytäliinalle ja työtä oli saada sitä veitsen kärjellä poiskaapituksi.

»Mutta mitä sinä yritit sanomaan?» kysyi isä.

»Niin että jeekeli sentään, kuinka tänä aamuna olisi tullut paljon kaloja, ellei lierot loppuneet kesken. Kävittekös te, Hanna, usein ongella siellä maalla?»

»Eihän me varsin usein. Välistä kumminkin.»

»Saittekos kaloja?»

»Aina vähän.»

»Mamma, minä olen nyt päättänyt, että rupeankin kalamieheksi.»

»Kaunista», hymyili isä. »Sitten minä saisin sanoa: poikani, kalamies.»

»Onpa se parempi kumminkin kuin renttu-herra, joka juo ja—»

»Jussi, syö nyt ja ole vaiti», sanoi äiti.

Isän oli otsa rypyssä ja Jussi himmeästi aavisti, että hän oli sanonut jotain tyhmää. Hanna kiiruhti puhumaan muista asioista.

»Betty osasi laittaa meille niin hyvää ruokaa. Pojatkin sitä kiittivät.»

»Ketkä pojat?»

Hanna hämmästyí ja lensi punaiseksi.

»Niin, mamma ei tiedäkään, että meillä oli vieraita, veljekset Stenberg ja Tirri. Viipyivät siellä muutamia päiviä.»

»Teidän luonanne?» kysyi isä kummastuneena.

»Niin.»

»Olitteko kutsuneet niitä?»

»Emme.»

»Ja ne lurjukset uskalsivat tulla; tiesivät varmaan hyvin, ettei teillä vanhempaa ihmistä ollut mukana. Kuinka rupesitte ottamaan heitä vastaan. Olisitte käskeneet pois.»

Hanna vaikeni ja katui kovin varomattomuuttaan. Mutta äiti tuli hänelle avuksi.

»Eikä tuo minusta niin vaarallista ollut; nuoret mielellään käyvät maalla kesänajalla, luultavasti eivät tulleet ajatelleeksikaan, että siinä mitään sopimatonta oli.»

Enempää ei asiasta puhuttu ja Hanna kiitti onneaan, kun pääsi niin vähällä. Epähuomiosta hän oli sen ilmaissut, mutta kaikki hyväksi vaan, sillä omatunto sai nyt olla rauhallinen.

Tuli syyskuun ensimmäinen päivä ja tytöt kerääntyivät kouluun; vihkot, kirjat ja taulut mukana kaikilla. Viime lukukauden todistus myös, varustettuna papan, mamman tai holhojan nimellä. Koulu surisi kuin mehiläispesä. Pulpettia avattiin ja suljettiin, tuolia väistettiin ja pöytiäkin siirrettiin paremmin kohdalleen. Valittiin paikkoja, sopimuksia tehtiin; se tärkeä asia oli saatava selville, kenen viereen istumaan pääsi. Ja ensi riviinkö, vai toiseen, vai tuonneko taakse, ihan viimeiseen. Kuinka halutti itsekutakin, kuinka ennätti ja kuinka jaksoi puoliaan pitää.

Yhdessä kohden ei paljon seisottu; mikä pyöri, mikä hyppi, mikä juoksi, mikä hitaammin liikkui. Opettajattaret arvokkaina kulkivat kiehuvien luokkien läpi, seisautuivat, katselivat ympärilleen ja kehoittivat korotetulla äänellä hiljaisuuteen. Surina vähän taukosi ja häilyvä joukko asettui; mutta kohta kun opettajattaren selkä katosi toisesta ovesta, alkoi kaikki uudelleen entistä kiivaammin.

Korkeimmalla luokalla oli kuitenkin vähemmän hälinää. Eihän heidän sopinut, kun olivat jo suuria, täytyi pienemmille näyttää hyvää esimerkkiä; eikä heitä toki haluttanutkaan.

Yksitoista heitä enää oli jäljellä kahdestakymmenestä viidestä; mihin lienevät vuosien kuluessa riponneet. Mutta toverihenki oli heidän luokalla aina ollut verrattoman hyvä; ei toisilla sinnepäinkään. Semmoista yksimielisyyttä kuin heidän välillä sai etsiä; tuskin sitä vaan lyseollakaan löytyi, vaikka pojat niin kerskuivat. Oliko vielä koskaan luokalta mitään kerrottu? Tai olivatko koskaan kannelleet toistensa päälle? Kaikki he yhdessä olivat kestäneet, myrskyt ja päivänpaisteet; kun jotain tapahtui, ei syyllistä annettu ilmi, vaan luokka otti kokonaisuudessaan siitä vastatakseen. Eikä toverista sallittu pahaa puhuttavan, ei koulussa eikä koulun ulkopuolella. Vielä vähemmän oli juoruja tai riitoja heidän kesken milloinkaan syntyneet.

Ja viimeistä lukuvuottaan he nyt alkoivat; eroisivat sitten, hajautuisivat sinne, tänne. Miksi muuttuisi kohtalo itsekunkin? Mitä toisi tulevaisuus heille mukanaan? Eihän tiennyt; se vaan oli varma: vaikk'eivät tuon koomin näkisi toisiaan, eivät he kuitenkaan unhottaisi eivätkä vieraantuisi. Elinkautinen side heitä yhdisti, vahvempi kuin mikään maailmassa; ei aika eikä paikka sitä kulumaan saisi. Semmoisia rakkaita muistoja kuin heillä tuskin vielä tätä ennen oli ihmisillä ollut, tuskin vastedeskään tuli olemaan. Kun katseli noita toisia—

»Pois täältä!«

Ines se oli, joka hyppäsi alas pöydältä, jossa hän oli istunut, ja meni töyttämään ovesta takaisin erästä alemman luokan tyttöä, joka uskalsi pistää päänsä sisään.

»Koettakaapas tulla«, hän lisäsi ja sulki oven toisen nenän edessä.

Kun hän oli kiivennyt takaisin pöydälleen, jatkettiin keskustelua.

Eikö heidän pitäisi päättää tavata toisiaan muutamien vuosien kuluttua? Määräisivät ajan ja paikan; esimerkiksi kymmenen vuotta juuri siitä päivästä ja Puijon tornilla he yhtyisivät. Yleinen riemastus ehdoitukseen; käden lyönnillä liitto vahvistettiin, ja muistomerkiksi he teettäisivät hopeiset rahat, joihin antaisivat piirtää ristin, ankkurin ja sydämen ynnä molemmat vuosiluvut. Koulusta menisivät suoraan kultaseppään; mutta asia oli pidettävä salassa, ei hievahdettaisi kenellekään mitään. Varottava oli erinomattain, ettei alemman luokan tytöt saisi siitä vihiä.

»Tulee joku, tulee—«

Kaikki töyttäsivät huutaen ovelle.

»Ettekö te anna meidän olla rauhassa täällä?—Taivas, johtajatar!«

Tytöt siirtyivät hämmästyneinä pois ja johtajatar tuli hymyillen sisään.

Hän määräsi heille läksyt huomiseksi omissa aineissaan, jakeli muutamia ohjeita ja meni taas. Ines hiipi jäljessä, tirkisti vieläkö hän oli likiseudulla ja painoi hiljaa oven kiinni. Sitten hän hyppäsi ylös entiselle paikalleen, ja vapaus oli uudelleen yleinen. Puhetta riitti; yksi tiesi yhtä, toinen toista. Joku kertoi, että lyseolaiset pitivät itseään heitä viisaampina, ja sekös harmitti. Päätettiin lukea tänä vuonna, niin että! Ja sitten he olivat sanoneet, ettei naisen intelligenssi olisi yhtä suuri kuin miehen. Vaikka se oli paljon suurempi, ihan vissiin, paaljon, paljon suurempi! Nähtiinhän selvästi pikkulasten kouluissa, joissa oli sekä poikia että tyttöjä. Aina tytöt etevämpiä, aina, aina! Ja nyt he oikein koettaisivat. Kun saisivat jotain semmoista ainetta, jota lyseolla ei ollenkaan luettu. Esimerkiksi filosofiaa. Niin, niin filosofiaa!

He hyppelivät ilosta ja taputtelivat käsiään. Ja he tarttuivat toisiinsa kiinni ja syleilivät ja suutelivat. Filosofiaa, filosofiaa! Voi, kuinka he sitten tulisivat viisaiksi, kuinka koko maailma heitä ihmettelisi, ja kuinka poikien kävisi kateeksi. He raukat, kun eivät filosofiasta mitään tienneet. Jäljelle jäisivät, jäljelle, ihan armotta!

Mutta,—niin, nyt sieti taas mieltä. Kuka heille opettaisi? Pastori Järveläkö? Hän kait, eikös se juuri sopinut uskontotuntiin? Missä hän viipyi, kun ei jo tullut heille läksyjä antamaan?

Mentiin katsomaan, mutta samassa hän juuri ilmestyikin, herttaisena, ystävällisenä niinkuin konsanaan ennen. Kaikki asettuivat paikoilleen; tuolinsa takana seisoivat itsekukin siivona ja tasaisena, aivan kuin heidän ikäisilleen sopivaa olikin. Silmistä vaan vilkkui jotain muuta. Vilkkui tuo sisällinen, vallaton, huimapäinen nuoruuden ilo, tuo luontaisten tunteiden riemastus, joka pyrki vapaasti uhkumaan, vastoin kaikkia säädyllisyyden määräämiä sääntöjä. Mutta he painoivat sen väkisen alas; politiikki vaati, että olisivat oikein hiljaa, että pastori heihin mielistyisi. Betty kumminkin äkkiä hoksasi, että jonkun pitäisi nyt esittää asiaa. Hän kuiskasi sen hiljaa naapurilleen, naapuri eteenpäin toisille.

Pian se yleisesti tiedettiin. Mutta kuka heistä puhuisi, kuka? Toinen nykäisi toistaan, kyynäspäät liikkuvat ynnä jalat.

»Sano sinä!»

»Ei, ei, sano sinä!»

»En minä, en vaikka.»

Pastori selaili kirjan lehtiä. Huomasi jotain olevan mielissä, jota aiottiin ilmoille. Katsahti hän pilanpäin silmälasien yli luokkaan ja näki, kuinka vilkkaasti tytöt ajatuksia vaihtoivat keskenään, lähempää kuiskaamalla, kauempaa merkeillä, silmäin iskulla, sormien liikkeillä ja tuhansilla muilla keinoilla. Hän uppoontui kirjaansa taas ja odotti, mitä tuleman piti.

Ja tytöt puolestaan olivat jo selvillä. Ines suoristui, otti vakavan muodon ja rykäisi.

»Me pyytäisimme, että—jos pastori olisi niin hyvä—ja opettaisi meille filosofiaa.»

Pastori laski kirjan pöydälle, korjasi silmälasiaan ja katsoi ylös.

»Filosofiaa! Vai niin! Vai filosofiaa te tahtoisitte lukea?»

Hänen suunsa meni hymyyn, noin ikäänkuin vastoin tahtoaan. Ja katse oli vähän kummallinen. Eivät tytöt oikein varmasti tienneet päättää, mitä ne merkitsivät. Mutta Ines ei hämmästynyt.

»Se on meidän yleinen toivomme.»

Ja hän katsoi ympärilleen, saadakseen puolta.

»On, on. Meidän yleinen toivomme», kaikui joka suusta.

»Hyvä!» lausui pastori. »Sopii juuri minunkin programmiini.»

Mikä ilo! Tytöt katsoivat toisiinsa. Ei tahtonut enää kukaan voida hillitä itseään. Toinen puristi toisen käsivartta; puristi innossaan vähän liiankin kovaa. Koski; pieni tukahdutettu parkahdus ja käsivarsi temmattiin pois. Ja sitten naurettiin; koeteltiin näpistä takaisin. Mutta, tss! Hiljaa! Pastori puhui.

»Otamme sitten filosofiaa uskonnon ohessa. Sen perustukselle. Käyhän se vallan hyvin!»

Hän piti vähän lomaa joka lauseen välillä. Tyttöjen huulet olivat niin makeassa hymyssä, etteivät varmaan pavut olisi suussa pysyneet. Pastori oli ihan totinen. Ei hän leikkiä laskenut.

»Kristinopissa kumminkin parhaat elämänohjeet löytyvät ja tukevimmat moraaliset totuudet. Niille kun rakentaa, ei hukkaan joudu.»

Koko luokka kuunteli nyt hartaasti. Mutta pastori ei enää jatkanut, vaan näytti heille seuraavan päivän oppimäärän. Katkismus heillä oli luettavana tänä vuonna. Ja ensimmäisestä käskystä oli aljettava.

Tytöt malttoivat tuskin katsoa. Mitä he tuosta; vanhaa ja tavallista. Odottivat, että pastori määräisi jotain siitä toisesta aineesta, filosofiasta. Mutta pastori ei ollut tietääkseenkään. Pani vaan rauhallisesti kirjan kiinni ja teki lähtöä. Tyttöille tuli hätä.

Entä filosofia? Mikä oppikirja siihen? Suhina kävi yli koko luokan, ja Betty viimein lausui kysymyksen ääneen.

»Oppikirja?» sanoi pastori, ja huulille ilmestyi tuo äskeinen epäiltävä hymy. »Mitäs me oppikirjalla? Ajattelemme itse. Koetamme, emmekö pääse ominpäin selville.»

Tytöt taas silmäilivät toisiaan. Olivat vähän noloja.

»Emme luota muihin», jatkoi pastori, »veisivät meitä pian harhaan».

»Mutta vihkoja? Toisimmeko niitä mukaan?»

»Ei vihkojakaan. Filosofiassa tarvitaan vaan järkeä; hyvää, luontaista järkeä ja ajatuskykyä; ei mitään muuta. Vihkot ja kirjat ihan hyödyttömiä.»

Pastori nyökkäsi päätä, myhähti ja läksi. Tytöt jäivät hiukan ymmälle. Kuinka he voisivat kotona valmistaa? Ilman kirjoja, ilman muistoonpanoja? Ja niin vaikea aine, tunnillako he sitä vaan oppisivat? Ei tullut mitään, pastori luotti heihin liian paljon. Mutta eikö hän ollut taaskin hyvä, tuo pastori? Oli, oli,

niin ihmeen hyvä! Hänen vertaistaan ei missään, ei koko maailmassa. He rakastivat häntä kaikki äärettömästi, niin juuri: ääääärettömästi he rakastivat pastoria, ääääärettömästi!

Koettelivat kilvan, kuka pitemmältä osasi vetää äätä, se ehdottomasti suurinta rakkautta osoitti. Kaikki yksitoista huusivat äätä, ja kauas huuto kaikui toisiin luokkiin. Mutta sitä he eivät muistaneet; innoissaan he unohtivat kokonaan arvonsakin korkeimman luokan oppilaina. Toisiaan vasten he seisoivat ympyrässä, suut seljallaan, ja äätä he vaan yhteen ääneen venyttivät. Ei kukaan kuullut, kun ovi aukeni.

»So, so, tytöt!«

»Äääääää—»

»Hiljaa! hiljaa!

»Äääääää—»

»Hiljaa!«

Käsiään löi opettajatar yhteen. Se ääni viimeinkin kajahti tyttöjen korviin. Tuli äkkinäinen hiljaisuus juuri kuin salama olisi huoneesen iskenyt. Suut menivät kiinni ja päät painuivat alas. Mutta helpolla he pääsivät, pienen nuhdesaarnan vaan saivat, eikä sen enempää.

Kotiin tultuaan meni Hanna isän kirjastoa tarkastamaan. Filosofia, näet, pyöri mielessä. Löysi Kantin »Kritik der reinen Vernunft« ja Hegelin teoksia myös. Ne hän otti haltuunsa; tiesi arvon sen verran, että noita molempia juuri luettiin. Hän katseli niitä ja meni sitten aarteineen Edlan luokse. Yhdessä kun lukisivat, niin ymmärtäisivät paremmin.

Edla oli pahalla tuulella; veljet olivat häntä suututtaneet. Hän kun koulusta tultuaan oli heille kertonut, että tyttökoulun korkeimmalla luokalla tänä vuonna otettaisiin filosofiaa, ne ilkiöt olivat ruvenneet nauramaan ja pilkkaamaan. Hekö filosofiaa, muka! Jotka eivät osanneet ajatella ollenkaan. Eikä heitä edes opetettukaan ajattelemaan, sillä heille se oli tarpeetonta. He poloiset olivat vaan miehiä varten luodut; nuorina iloksi ja huviksi, vanhempina palvelijoiksi; vaikkei heitä ihan sillä nimellä sanottu, etteivät olisi pahoillaan. Mutta kumma, kun eivät sitä ymmärtäneet. Todisti juuri, kuinka vähän he pystyivät itsenäisesti mitään arvostelevaan. Antoivat miesten vaan vetää itseään nenästä, ja pitivät kaikki totena, mitä heille uskoteltiin. Ei, toisenlaisia kouluja heille olisi laitettu, jos heistä oikein järkeviä ihmisiä olisi aiottu. Matematiikkaa opetettu enemmän ja logiikkaa. Mutta he tuskin tiesivät, mitä logiikka olikaan. Ja kun Edla sitten ei todella tiennytkään, he hyvin mahdikkaasti selittävät, että logiikka juuri oli ajatusoppia, ettei ilman sitä kukaan osannut oikein johdonmukaisesti tulla premissistä päätökseen, ei sanalla sanoen osannut ajatella.

Ei Edla tahtonut voida sitä unhottaa. Kauan aikaa Hanna sai puhua ja näytellä kirjojaan, ennenkuin hänen huomionsa niihin viimeinkin kiintyi. Mutta kun niin pitkälle oli päästy, heräsi myöskin jo mielihalu. He alkaisivat kohta; Kantin teos otettiin ensimmäiseksi esille. Sepä kumma, etteivät siitä selvää saisi. Rautaisella tahdolla he tarttuivat työhön, ja jonkun verran matkaa luettiin hyvällä luottamuksella. Mutta sitten alkoi jo hiukan epäilyttää. Aivoissa tuntui niin kummalliselta, kun koettivat ajatuksella oikein seurata ja ymmärtää. Se oli se logiikan puute. Jos heidän pitäisikin lukea sitä ensin ja sitten vasta näitä?

Edla puikahti veljien huoneesen, sillä ne eivät tällä haavaa olleet kotona. Kirjahyllylle hän meni suoraapäätä ja löysi kun löysikin sieltä logiikan oppikirjan. Ohkainen, pieni kirja se oli. Pyh, tuo nyt olisi päässä yks'kaks!

Mutta kotona ei sitä uskaltanut ruveta lukemaan. Veljet ehkä tulisivat ja älyäisivät. Päätettiin mennä Väinölänniemelle; siellä he rauhassa saisivat oikein jauhaa. Selailivat kirjan läpi, ja olivat hyvillään, kun se oli niin lyhyt. Viikossa varmaankin ennättäisivät loppuun. Ja nyt lähdettiin.

Ilma oli kaunis. Syksyisen auringon raukeat säteet loivat valoa ja varjoa metsien kiuhtaavaan kirjavuuteen. Mentiin niemen nenään, kalliolle, sinne jossa valkoinen laivamerkki seisoj pystyssä. Istuttiin; ja uskoa siinä taottiin logiikan johdantoa lause lauseelta. Pähän meni; kuinkas sitten. Olivatpa he koulun etevimpiä tyttöjä. Kuulustelivat lopulta toisiaan, ja niin he osasivat kuin vettä molemmat. Saattoivat nyt hyvällä omallatunnolla levähtää ja katsella järveä ja saaria ympärillään.

Askeleita kuului takana; kalliolla ylempänä seisoj Lavonius, nuori etevä lyseolainen kahdeksannelta luokalta. Edla pisti kirjan sadenuttunsa alle piiloon.

Mitäkö täällä tekivät? Ei juuri mitään, ilman vaan istuivat, kun oli kaunis ilma. Hän tuli alas heidän luokseen ja heittäytyi maahan kyljelleen. Josko pelkäsivät muurahaisia? Kyllä vähän; mutta eihän niitä

tässä varsin paljon ollutkaan, tuolla etempänä niillä oli keko. Olivatko lukeneet muurahaisista? Sepä kysymys. Tottahan nyt; viime vuonna jo, neljännellä luokalla. Ja tunsivat? Tietysti, kuinkas muuten. Latalainen nimi, *formica rufa*, suuri pää, katkonaiset *antennit*, kapea *thorax*, suuri *abdomen*.

Tytöt ylpeillen katsoivat häneen. Niinkö luuli, ettei muut osanneet mitään, paitse lyseolaiset?

»Entäs vielä?»

No, eivät he juuri enempää. Niiden yhteiselämästä, eivätkö siitä mitään tietäneet? Kyllä; niitä on uroksia, naaraksia ja työntekijöitä, ja ne elävät keoissa.

Mutta Lavonius heille kertoi koko joukon uutta.

Niillä on kehittyneet hajuelimet, hän sanoi, joiden kautta puhelevat keskenään, ne hoitavat erästä hyönteistä, *Aphis*, syöttävät ja lypsävät sitä aivan kuin me ihmiset lehmää, ja työmuurahaiset ne pesän rakentavat, hankkivat ruoan ja vaalivat koteloita, kantaen niitä lämpimällä säällä keon pinnalle päivän paisteeseen ja kylmällä taas alas suojaisiin paikkoihin.

Tytöt kuuntelivat tätä kaikkea ja rupesivat seuraamaan noita pieniä eläviä ympärillä, joista monet hinasivat eteenpäin mahdollottoman suurta taakkaa. Teki mieli nähdä kekoakin; mentiin luokse ja kaikki kolme kumartuivat katselemaan kiehuvaa rikkaläjää. Lavonius pisti kepin keskelle kekoa, ja muurahaisille tuli siitä hirveä häätä. Rajulla vihalla ne ryntäsivät kepin kimppuun, ja antoivat varmaan hajuelimillään sanan toisilleen, koska pitkien matkojen päässä tulinen kiire syntyi.

»Darwin sanoo», jatkoi nyt Lavonius, »että muurahaisten aivot ovat kummallisinta ainetta maailmassa, koko rakennus on vaan pieni mikroskooppillinen hermosolmu, ja kuitenkin ne ovat niin viisaita».

»Darwin? Kuka on Darwin?» kysyi Hanna hiljaa Edlalta, sillä Lavonius tarkasteli nyt muutamia muurahaisia vähän matkan päässä heistä.

»En tiedä», vastasi Edla yhtä hiljaa. »Mutta elä huoli; kysytään huomenna maisterilta.»

Lavonius tuli vielä takaisin Darwiniin ja puhui jostain kehitysteoriasta, joka tytöille oli niin vierasta, etteivät saaneet siitä yhtä selvää. Mutta he olivat varoillaan; eivät virkkaneet sanaakaan, ettei heidän tietämättömyytensä tulisi ilmi. Kovasti teki mieli kysellä ja urkkia, sillä se oli niin hauskaa kaikki, että värähteli oikein hermoissa. Ylpeys kuitenkin esti; ei he toki näyttäisi tyhmyyttään, ei sittenkään.

He kulkivat kotiapäin ja Lavonius astui reippaasti rinnalla. Kepillään hän pitkin matkaa huiski pieniä kiviä tieltä, että lensivät kauas pois, toiselle ja toiselle sivulle. Ja hän jatkoi puhettaan yhä enenevällä innolla:

»Darwinin kehitysoppi on niin suuri voitto ihmiskunnalle, ettei vielä sen vertaista ole ollut. Se kerrassa repäisi halki verhon silmien edestä ja avasi äärettömät näköalat joka haaralle. Tästäpäin sitä mennään eteenpäin, varmoilla askeleilla ja voitonriemulla. Luonnontutkijat käyvät edellä ja näyttävät tietä; muut tulevat jäljessä.»

Hän pysähtyi; oli korkealla pilvissä älynnyt lintuparven, joka teki muuttoa eteläänpäin. Niitä seurasi hän silmillään niinkauan kuin voi. Tytöt odottivat. Viimein, kun lintuja ei enää eroittanut, kääntyi hän pitkittämään matkaa. Mutta huokaus pääsi hänen rinnastaan, sanattomana hän kulki nyt, ja alaspäin hän katseli; eikä häilynyt enää keppi niin voimakkaasti kuin äsken.

Jäljellä he kuitenkin olivat monessa aineessa; siihen päätökseen tytöt tulivat Lavoniusesta erottuaan. Mutta oliko se heidän syynsä. Miksei opetettu paremmin. Nyt he panisivat maisterin tiukalle; eivät antaisi hänelle rauhaa, ennenkuin oli selittänyt heille kaiken tuon, josta Lavonius niin innostuneena heille puhui.

Näin lukuvuosi alkoi. Ja päivä meni, toinen tuli. Koulussa käytiin, läksyt luettiin ja säännöllisesti tehtävät täytettiin. Eikä ikävästä mitään tiedetty. Tunnit menivät kuin siivillä, ja lomahetkillä oli niin paljon puhuttavaa. Opettajat pitivät heistä, sillä heillä oli palava tiedon halu.

Nyt viimeisenä vuotena se oikein puhkesi kuin kuorestaan ja kasvoi kiihkeäksi ehkä juuri siitä syystä, ettei jäljellä ollut kuin lyhyt aika sen tyydyttämiseksi.

Tottelevaisia he myöskin olivat ylipäätään. »Koulun maine» oli heillä omantunnon asiana, sillä johtajatar yhtenänsä heitä muistutti sen tärkeydestä. Säädyllisiä heidän tuli olla, ei juosta eikä pauhata, hiljaa vaan puhua. Lyseon pihasta ja torilta vapaahetkinä aina kuului hirveä melu; pojille tuo kävi laatuun, mutta tytöille ei. Välistä kumminkin valtasi heidät rajaton halu tekemään jotain tavatonta, jotain semmoista, joka koko kaupungin panisi pyörälle, jos tiedoksi tulisi. Elämän voima uhkui povissa

ja pyrki vapaaksi kaikista siteistä. Luokalla useinkin pieniä luvattomia temppuja tapahtui, mutta ne eivät olleet juuri vaarallista laatua eikä ne myöskään ilmi tulleet. Mutta kerran sattui kumman kummaa. Semmoista, jota varmaan ei koskaan maailmassa ollut ennen tapahtunut, eikä luultavasti vatedeskään tulisi tapahtumaan. Sillä se oli niin hirveätä. Ei siitä uskaltanut puhua kuin hiljaa lukittujen ovien takana. Jos se vaan tulisi tiedoksi, he olisivat onnettomia. Ja heidän koko elämänsä olisi sillä kertaa menetetty.

Asia oli tämä. Heillä oli lukuseura. Lauantai-iltoina se oli koolla, vuoronperään itsekunkin luona. Erään kerran he oikein herkesivät vallattomiksi. Inesin luona silloin olivat, eikä tullut luvusta paljon mitään. Nauroivat niin hirveästi kaiken aikaa ja vehkeilivät. Betty ja Ines hyppivät harakkaa, ja narrasivat viimein toisiakin samaan ilveilyyn. Ei se kuitenkaan vielä mitään, mutta sitten! Heidän piti lähteä pois, oli jo sangen myöhäistä. Kello löi yhtätoista. Kuu paistoi, taivas oli kirkas, maa jäässä. Ines saattoi heitä portaille. Siinä he sen keksivät. Ei sitä jäljestäpäin enää saatu selville, ken sen ensin julki lausui, mutta yksimieliset he kohta olivat; ei pannut kukaan vastaan. Lähtisivät juoksemaan kilpaa kaupungin kaduille! Joka kulmassa pysähdys, kunnes kaikki olivat ennättäneet kohdalle ja sitten taas uusi rynnästyks seuraavaan kulmaan. Tuumasta toimeen! Ines palasi etehiseen ottamaan nuttua ja hattua, hänkin tahtoi olla mukana. Kaduilla ei näkynyt ristinsielua; ikkunat olivat pimeät, uutimet edessä; koko kaupunki nukkui vanhurskaan rauhallista unta. Yön syvässä hiljaisuudessa vaan pienet pahantekijät olivat valloillaan. Ensimmäisestä kulmasta he alkoivat; suunta määrättiin ja hiljaisuuteen kehoitettiin. Ei saanut nauraa eikä kovaa puhua. Ja keveästi piti juosta, ettei maa liian paljon tömissyt.

»Yks', kaks', kolme!»

Voi, herra, sitä vauhtia! Helmat hulmusivat ja liehuivat; jalat nousivat ja laskivat. Ines ja Betty ensimmäisiksi ennättivät perille. Mutta pian joutuivat muutkin. Sydäntään painoivat kaikki molemmin käsin ja läähättivät. Ja nauraa heidän myöskin täytyi, olisivat menehtyneet muuten. Hiljaa, hiljaa vaan! Joka ikinen varoitti toisia, mutta nauroi kuitenkin samalla itse. Sitten uudistettiin leikki, ja uudistettiin monta kertaa. Hauskaa se oli, selittämättömän hauskaa. Päättivät kiertää koko kaupungin näin.

Ei ollut enää monta katua jäljellä, kaikki näytti käyvän hyvin. Ei vaaraa minkäänlaista. Ei tullut kissaakaan vastaan. Eikä liikkunut poliisia millään haaralla. Mutta silloin se tapahtui, se kauhea, joka äkkiä lopetti heidän ilonsa. Seinän varjossa erään kadun kulmassa seisoivat kaksi herraa; eivätkä tytöt huomanneet heitä, ennenkuin olivat ihan kohdalla. Ja juuri silloin he olivat kaikkien rajuimmat. Herrat tulivat heitä aivan lähelle palavat papyrossit huulten välissä ja koettivat katsoa heitä silmiin. Eivätkä he tyhmiä hoksanneet edes heti lähteä pakoon, kun niin säikähtivät. Varmaan nuo herrat tunsivat heidät koulutyttöiksi, ja nyt he kertoisivat koko jutun, ja heidän maineensa ja koulun maine! Ja mitä heille siitä seuraisikaan? Mitä sanovat opettajat, kun saavat tietää? Heidät erotetaan koulusta, ja siitä tulee iänikuinen häpeä.

Tätä kaikkea he tuskassaan puhuivat keskenään, astuessaan hiljaa ja tasaisesti tuosta onnettomasta kulmasta pois. Ja mitä enemmän he pahoja aavistuksiaan toisilleen ilmoittivat, sitä enemmän heidän pelkonsa kasvoi ja sitä tukalammaksi kävi mieliala. Hirveätä kun vielä piti erota; olisivat saaneet edes olla yhdessä, aina siksi kuin lähestyi heitä tuo odotettu myrsky.

Jännitetyllä mielellä he tästä illasta saakka joka päivä tutkivat johtajattaren kasvoja. Ja konsa niissä vaan totisuutta ilmestyi tavallista enemmän, he jo luulivat kaikki olevan ilmi. Silloin he aina pysyivät koossa, oli juuri kuin turvallisempaa niin. Ja tuli mitä tuli, yhdessä he sen kestäisivät.

Mutta päiviä meni, jopa viikkojakin. Eikä vielä erinomaisempaa kuulunut. Olisivatko nuo herrat kumminkin olleet niin jaloja, että pitivät heidän tekonsa salassa? Eivät tunteneet edes heitä, että joskus maailmassa olisivat voineet heille kiitollisuuttaan osoittaa. Aikaa voittaen heidän pelkonsa asettui ja he uskalsivat vähin erin ruveta toivomaan, ettei koko jutusta sen enempää tulisikaan.

Woldemaria ei Hanna syksyn kuluessa tavannut paljon muuta kuin sen, minkä kadulla näki. Koulun mennessä ja koulusta palatessa hän usein sattui tulemaan vastaan. Ja vaikka se oli kovasti hauskaa ja vaikka Hanna tunsikaipausta kun joskus päivä meni, ettei häntä kuulunutkaan, säikähti hän kuitenkin joka kerran kun kaukaa hänet huomasi. Jalat olivat kuin poikkilyödyt, sydän tykytti ja veri lensi kasvoille. Täytyi ponnistaa kaikki voimat, saattaakseen jotenkin taitavasti lähestyä ja kulkea ohitse. Mutta jäljestäpäin oli sitten kuitenkin niin iloista mielessä.

Eräänä aamuna Hannan kielioppi oli kateissa. Ei löytänyt, vaikka kuinka olisi hakenut. Jussi istui ruokasalissa aamiaisella; kuuli kyllä, että Hanna hääri huoneessaan edestakaisin ja tuskitteli itseksensä, sillä ovi oli auki. Mutta ei hän tullut kysyneeksi syytä, hän vaan söi. Vihdoin Hanna tuli kynnykselle ja kysyi:

»Oletko, Jussi, vienyt minun kielioppini?»

»Olen.»

Hän katsoi rauhallisesti Hannaan.

»Missä se on? Sano pian!»

Jussi vähän mietti ja nieli alas mitä oli purrut.

»Taisi jäädä kouluun.»

»Hyvänen aika! Nyt en voi lukea läksyjäni.»

»Lähetä lainaamaan.»

»Kun kello jo on niin paljon.»

»Asuuhan Olga tässä likellä.»

Mutta Olga tulikin samassa juosten portaita ylös ja etehisen kautta suoraan ruokasaliin.

»Hanna, minulla on uutisia. Hyvää huomenta!»

Jussin läsnäolo nähtävästi häiritsi.

»Tule kamariisi.»

Sinne mentiin.

»Enkö minä saisi kuulla?» kysyi Jussi pöydän takaa.

»Ei, ei, meillä on salaisuuksia.»

Ovi painettiin kiinni ja kuiskaten nyt Olga kertoi, kuinka hän illalla oli tavannut Tirriä ja kuinka Tirri oli hänelle uskonut, että Woldemar pitää Hannasta, ja varoittanut, ettei hän sitä Hannalle ilmoittaisi. Ja hän oli luvannut, vaan ei voinutkaan pitää sanaansa, täytyi heti tulla kertomaan, kun se oli niin kovasti hauskaa. Mutta Hanna ei saisi olla tietävinään koko asiasta, Tirri varmaan suuttuisi iäksi, jos saisi kuulla.

Ei Hanna tietysti mitään sanoisi. Mutta, voi kuinka hän punastui ja kuinka hän ujosteli ja oli onnellinen samalla. Kielioppi unohtui siihen paikkaan. Mentiin yhdessä kouluun. Päivä paistoi kirkkaasti, yöllä oli satanut lunta, mutta se oli nuoskeana maassa; ja puolittain jo sulana; räystäät juoksivat. Hannan rinta kohosi; sydän vaati avarampaa tilaa, sillä uudet tunteet sen täyttivät. Kukan nappu kuin aukeaa, se verholehdet painaa alas ja vapaasti silloin kehittyvät kaikki luonnon antamat rikkaudet. Vaikka Hanna tunnilla oli vähän hajamielinen, kävi häneltä kuitenkin hyvin; kumma kyllä, vastaukset tulivat kuin itsestään. Ja kaikki aineet tuntuivat nyt hauskoilta; nekin, jotka ennen hänen mielestään olivat hirveän ikäviä, niinkuin maantiede, esimerkiksi. Pastori Järvelä antoi heille tavan mukaan paljon ajattelemisen aihetta. Erimielisyyttä ja pitkiä väittelyjä syntyi tunnin jälkeen tyttöjen kesken ja vaikutti sen, että he sitä kiihkeämmin seuraavaa tuntia odottivat saadakseen kuulla, kuinka pastori asian selitti. Uskonto oli muuttunut heille ikäänkuin sielun luonnonhistoriaksi ja elämän korkeimpien totuuksien lähteeksi. Epäilystä ei syntynyt minkäänlaista, sillä he luottivat sokeasti opettajaansa eikä heidän lapsellinen järkensä ristiriitaisuuksia huomannut.

Kevätpuoleen karttui töitä suuressa määrässä; käsityöt ja piirustukset olivat valmistettavat tutkintoa varten. Hannalla oli sohvatyyny ommeltavana; se oli kiinnitetty jaloilla seisoviin puittimiin, ja sen vuoksi hankala kuljettaa väliajoiksi kotiin. Kiire tapasi siis häntä erittäinkin, sillä muut kaikki olivat pitkin vuotta saaneet käyttää pieniä joutohetkiään iltasilla koulutyön ompelemiseen. Mutta pääsiäisluvaksi kannettiin Hannankin puittimet kotiin, ja nyt tuli hänen olla ahkera, ei auttanut juhlapäiviäkään jouten viettä. Synnin välttämiseksi hän asetti niin, että pyhinä luki, piirusti ja kirjoitti, arkipäivinä ompeli tyynyänsä. Kihlatuorstaina hän nousi jo neljältä ja istui melkein yhtä mittaa koko päivän puittimiensa ääressä. Rintaan koski, sillä hänen täytyi nojata kovaa puuta vasten, ulottuakseen kohdalle, selkä oli myöskin aivan katketa vinossa istumisesta. Vaan ei hän sittenkään malttanut lopettaa. Voimisteli hiukan ja heittäytyi hetkeksi lattialle pitkin pituuttaan, kun jostakin oli kuullut sen olevan terveellistä. Nousi taas ja alkoi uudelleen. Kello oli kuusi, kyllä hän vielä pari tuntia jaksaisi.

Mutta samalla tuli Jussi suurella touhinalla kyökin kautta sisään.

»Hanna, mene ottamaan vieraita vastaan. Joudu!»

»Keitä vieraita?»

»Woldemar ja Tirri siellä tulevat.»

»Valehtelet.» Hanna lensi punaiseksi ja pudotti neulan.

»No, kies' avita.»

»Hyi, sinua.»

»Mitäs sinä et usko. Kuule, soittavat jo.»

Hanna meni avaamaan, ja toden totta, nehän ne olivat. Hanna niin hämmästy, ettei osannut sanoa paljon mitään. Niiasi, vaikka olisi pitänyt vaan nyökäyttää päätä. Sillä niin he koulussa olivat päättäneet, ettei heidän enää sopinut niiaa, ei varsinkaan lyseolaisille, kun olivat jo suuria. Hoksasi hän kumminkin sitten pyytää heitä sisään saliin. Ja nyt hän sai kuulla asian. Lyseolaiset aikoivat panna toimeen hankiaisretken Kemilänmäelle seuraavana lauantaina ja he olivat tulleet kutsumaan Hannaa mukaan. Kylläpä se olisi ollut hauskaa, oikein ihmeen hauskaa, mutta—työt, työt! Ei hän voinut lähteä, ei mitenkään. Woldemar kävi totiseksi. Tahtoi tietää mitkä ne työt olivat, ja Hanna luetteli. Woldemar tarjoutui kirjoittamaan hänen aineensa, vaan Hanna arveli, ettei tuo kävisi laatuun. Kumminkin hän lopulta myönsi, kun pojat häntä houkuttelivat ja vakuuttivat sen heillä olevan hyvin tavallista, että toinen auttoi toista. Mutta sitten hän taas sai uusia epäilyksiä. Ainekirjoitus oli pitkäperjantain osalle, lauantaina hänen piti ommella. Tuumaili sinne tänne mitenkä asettaisi, kun pitkäperjantaina ei käynyt tekeminen käsityötä; sai viimein selville. Valvoisi ensi yön aamuun saakka, ja nukkuisi sitten huomenna vaikka koko päivän. No niin, nyt oltiin tyytyväisiä. Pojat läksivät ja vakuuttivat Hannan kaiken mokomin olemaan lauantai-aamuna kello täsmälleen viisi lyseon nurkalla. Sinne oli päätetty kokoontua.

Kun ovi oli sulkeutunut heidän jälkeensä ja Hanna vääntänyt avaimen ympäri, jäi hän miettimään. Ensi kerran Woldemar heillä kävi, miltä lienee hänestä näyttänyt? Pianon päällä oli ollut pölyä; Hannaa se kauheasti harmitti. Poikien siellä ollessa hän siitä niin kiusaantui, ettei sanoa voi. Mutta ehkeivät he huomanneet, kun istuivat syrjin. Minkä vaikutuksen mahtoi muuten heidän salinsa vieraasen tehdä? Hän meni kynnykselle tutkimaan. Olihan se sievä. Kasvit tuolla perällä, uutimet ikkunoissa, taulut seinillä ja huonekalut, pöytä lamppuineen ja korukirjoineen, kaikki oli somaa ja kaunista, siitä kynnykseltä katsoen varsinkin. Kun tuo onneton piano vaan ei olisi sattunut olemaan pölyinen. Hanna meni hakemaan riepua kyökistä.

»Miina kun ei ole tänäpäivänä pyyhkinyt pölyjä salissa.»

»Olenpahan. Ihan vissisti olen.»

»Koska pianon päällyys on ihan harmaa.»

»No, sitä on karttunut päivän kuluessa, mutta kyllä minä aamulla pyyhin.»

Ei Hanna siihen mitään; otti vaan rievun käteensä ja meni.

Lauantaina, huhtikuun 2 päivänä, herätti Miina suostumuksen mukaan Hannan kello 4 aikaan aamulla. Kertoi, ettei hanki ollenkaan kannattanut, ulkona oli ihan suoja ja räystäät tippuivat. Hanna arveli, kuinka tehdä. Ei tiennyt, aikoivatko mennä yhtäkaikki ja kävellä maantietä, vai lykkäisivätkö toiseksi päiväksi. Olga tuli samassa häntä hakemaan ja yhdessä he päättivät lähteä ainakin katsomaan lyseon nurkalle.

Siellä jo oli koolla joukko tyttöjä ja poikia, vaikka kello vielä oli neljännestä vailla. Ilo loisti kaikkien kasvoista, eikä se seikka vähääkään mieliä masentanut, että hiukan pisarteli. Kelkat olivat mukana ja kun tornin kello löi viisi, lähti retkikunta liikkeelle. Kuljettiin sitä katua, joka vei ylös pappilaan päin ja Kemilän mäelle.

Kaupunki vielä oli hiljaisena, aamu-untaan ihmiset nukkuivat. Muutamista piipuista ensimmäiset savupatsaat pyrkivät nousemaan, mutta lyötiin kohta alas, sillä ilma oli sumuinen ja sakea. Kyökeissä vääntääntyi joku piioista ylös, istuen vuoteellaan, kynsi päätään ja koetti saada turpeita silmiään auki. Nousi sitten lattialle seisomaan, pidellen toisella kyynäspäällään pientä alushametta kiinni, ettei se päässyt putoamaan, haukoitteli, ja meni vihdoin hoiperrellen unenpöpperössä pistämään tulta hellaan. Kun oli saanut sen syytymään ja laittanut kahvipannun reiälle, kiirehti hän takaisin sänkyyn peitteen alle, mielissään että vielä sai vetää vähän unta, siksi kuin pannu rupeisi kiehumaan.

Eräässä rakennuksessa likellä tulliporttia oli vinnikamari, jossa asui lyseolaisia. Näistä oli yksi köyhyyden tähden jäänyt huvirekkestä pois. Kun toverit läksivät, ei hän enää saanut unta, vaan valvoi ja ajatteli tämän maailman monia pahoja mutkia. Kuuli sitten iloisia ääniä kadulta ja hyppäsi ikkunaan. Nosti valkoisen uutimen syrjää ja katseli uteliaana lähestyvää joukkoa; vaan samassa sattui Ines luomaan silmänsä ylös ja säikähtyen vetäisi hän pörröisen päänsä takaisin, pudottaen uutimen nurkan

äkkiä paikoilleen.

Olga ja Hanna kävelivät rinnan; Woldemar liittyi heihin kohta alussa ja pian Tirrinkin askelet osuivat kohdalle. Woldemar kertoi Hannalle, että hän jo oli kirjoittanut tuon aineen, mutta vasta takaisin tullessa hän sen antaisi. Eikä Hanna saisi virkkaa siitä kenellekään mitään, ei parhaalle ystävälleenkään, ja Hanna lupasi. He puhuivat puoliääneen; Olga ja Tirri olivat silloin muissa asioissa, eivätkä kuulleet tästä mitään.

Perille tultua laskettiin ensin mäkeä ja mentiin sitten tupaan, jossa suuri, valkoisella liinalla katettu kahvipöytä odotti. Jokainen otti kupin, tytöt luonnollisesti ensin; ja sillävälän kuin he joivat, lauloivat pojat neliäänisesti. Maalaisia kerääntyi tuvan ovelle, joka oli jätetty auki. Oli siinä muiden ohessa pieni, iloinen kerjäläispoika, mahdollottoman suuressa sarkanutussa, jota keskiruumiin kohdalla vyö piti vähän koossa. Hän niin nautti laulusta, että suu oli makeasta seljallaan ja silmät kiilsivät päässä kuin kaksi kultaista käkeä. Kysyi, eikö annettaisi hänen laulaa. Siihen suostuttiin, ja poika vietiin keskelle tuvan lattiaa, jossa hänen ympärilleen kokoontuivat kaikki herrat ja naiset. Ja poika pisti peukalot vyön alle kupeiden kohdalla, nojautui vasemmalle jalalle ja ojensi oikean, risasaappaisen ulos lyödäkseen sillä tahtia. Näin hän laului:

"Meri oli tyyni kun rannalta läksin,
Ja huh, hah, hei, kun rannalta läksin,
Vaan selällä nousi tuuli,
Vaan selällä nousi tuuli."

"Eikä tällä pojalla suruja ollut,
Ja huh, hah, hei, ja suruja ollut
Tähän päivään asti.
Ja tähän päivään asti."

Värsy seurasi värsyn jälkeen, eikä tahtonut niistä loppua tullakaan. Kimakalla äänellä poika nuottia veti; harras oli ja totinen, vaikka ympärillä naurettiin. Ei se pikkuistakaan hämmentänyt, että kaikki häneen katsoivat, ja viis välitti hän siitä, että likaiset ryysyt häntä verhosivat, muita siistit, vartavasten tehdyt vaatteet.

Toinen kuppi vielä juotiin kahvia, sitten aljettiin piirihyppy. Sattumalta, ihan sattumalta tulivat Woldemar ja Hanna toistensa viereen, kun he molemmat olivat sillä rajalla, jossa poikien ja tyttöjen puoli piiristä yhtyi. Hannan käsi mahtui niin hyvin Woldemarin käteen; oli juuri kuin siihen luotu, ja Hanna toivoi sydämessään, ettei kukaan ottaisi häntä eikä Woldemaria piiriin. Laulettiin: »Koska neitokset häitä pitää, kuka sulhanen olla saa», ja tultiin sille kohdalle, jossa oli sanat: »sinua minä rakastan». Woldemarin silmät silloin etsivät Hannan silmiä ja käsi lujasti puristi kättä. Sähköinen virta samassa hetkessä Hannan ruumiin kiersi, veri kuohahti ylös aina otsaan saakka, sydän löi ja suonet paisuivat. Hän lakkasi kuin nauiaan laulamasta, toisten äänet kaukaisena huminana kohisivat hänen korvissaan. Piiri ja pyörivät parit, tupa ja kansa, joka oven suussa seisoi, kaikki katosi kuin sumuun. Tiesi vaan, että hänen kätensä oli Woldemarin kädessä, että Woldemarin silmät olivat kiinnitettyt hänen kasvoihinsa. Ja semmoinen autuaallinen tunne hänet valtasi, aivan jos taivaan portit äkkiä olisivat auenneet eteen.

Kuinka kauan tätä lienee kestänyt, ei hän siitä oikein selvillä ollut jäljestäpäin, mutta sillä lailla se loppui, että Olga otti Woldemarin piiriin. Ei Hanna siitä vähääkään kiitollinen ollut Olgalle, päinvastoin; kun Olga hetken päästä tuli hänen luokseen ja iloisesti kuiskasi jotain hänen korvaansa, ei hän ollut kuulevinaan eikä vastannut mitään. Vaikka pian tuo pikkuinen harmi sentään haihtui, sillä hän oli niin äärettömän onnellinen.

Pitkään siellä viivytettiin, vasta kahdentoista aikaan tehtiin lähtöä kotiin. Ei ollut enää sumun merkkiäkään; päivä paistoi, lumi sulii ja virtana lori vesi tienvieressä. Hannan helmat kastuivat korkealle ja likaantuivat, mutta hän ei sitä huomannut. Rinnakkain he taaskin kulkivat Woldemarin kanssa tuommoisessa hiljaisessa äänettömyydessä, joka puhuu niin paljon. Oli tultu sillalle mäen alla, sinne, jossa koski kohisi ja jonka toisella puolen tie erosi ylös pappilaan. Seisottiin vähän aikaa siinä ja katseltiin veden hulmuavaa liikettä. Pieniä poikia leikkitteli myllyn takana, mutta niitä he eivät nähneet. Pojat huhuilivat, Woldemar luuli sitä käen kukunnaksi ja kysyi: »käki harmaa, sanos varmaan, kuinka monta vuotta naimatonna käyn?» Ja käki vastasi kolme. Sitten Woldemar kehoitti Hannaakin kysymään; hän nauroi ja kävi hämilleen, mutta totteli kuitenkin. Taas tuli vastaukseksi kolme. Jotain nämä molemmat ajattelivat yhtä haavaa, vaikka eivät siitä mitään puhuneet. Välttivät vielä katsoakin toisiinsa.

Kaupungissa erosi kukin omalle haaralleen, mutta Woldemar meni Hannaa saattamaan. Portilla hän jäähyväisiä ottaessaan antoi kokoon käärityn paperin hänelle käteen.

»Tässä on tuo aine. Elä näytä kenellekään.»

Hän katsoi vähän kummasti sitä antaessaan, nosti sitten lakkia uudelleen ja kääntyi menemään. Hanna pisti kiireesti paperin taskuunsa, aavisti melkein, ettei se pelkkä aine ollut. Vähän levottomana nousi hän portaita ylös; pelkäsi mitä äidin piti sanoa, kun olivat viipyneet niin kauan. Entä helmat, nyt vasta hän älysi, kuinka pahaan siivoon ne olivat tulleet.

»No, viimeinkin!» Isä seiso ruokasalissa, kun Hanna tuli sisään; hän katsoi kelloaan. »Onko tämä hankiaisilla oloa; puolipäivään asti. Eikä se sovi, että koulupojat ja koulutyötöt tuommoisia retkiä tekevät. Oliko teillä edes vanhempaa ihmistä siellä mukana?»

»Oli, neiti Öller.»

»Neiti, mitä se semmoinen velvoittaa. Miks'ette pyytäneet jotakin rouvaa?»

»Hän on jo vanha. Varmaan neljänkymmenen.»

»Vaikka.»

Ei Hanna virkkanut enää mitään. Arveli itsekseen, ettei se hänen asiansa ollut, vaan niiden, jotka panivat retken toimeen. Mutta olisiko isä ottanut sitä korviinsa tällä haavaa, vihainen kun oli. Nyt tuli äitikin sisään kyökistä.

»Lapsi kulta, katsoppas helmojasi. Paras leninkisi, ihan turmiolla.»

Niin, kyllä Hanna itsekin oli pahoillaan, mutta minkä hän sille enää voi. Päätti vastedes paremmin varoittaa. Kovaksi onneksi isän huomio oli herännyt; hän loi niihin tarkastavan katseen. Ja seurasi sitä saarna, jommoista Hanna tuskin ennen oli kuullut. Täysikasvanut tyttö, eikä pitänyt enemmän huolta vaatteistaan. Sai tästä lähtein itse ruveta niitä hankkimaan; hän, isä, ei antaisi enää penniäkään. Ei ihmettä, että Jussi, joka oli poika, repi ja likasi, mutta Hanna! Pitäisi häneltä toki voitaman vaatia hiukan tarkkuutta jo. Viimeinen kerta se oli, kun hän pääsi lyseolaisten huviin, pankoon mieleensä. Ei ollut pyytämistäkään vastedes.

Hanna kuunteli ja vaikenä. Ehkä olisi hän hyvinkin masentunut näistä ankarista nuhteista, varsinkin kun isä puhui niin kovalla äänellä ja niin vihaisesti häneen katsoi, mutta nyt oli taskussa jotain, joka piti toivoa yllä. Mielipahan takana piili halu päästä lukemaan Woldemarin kirjoitusta. Siihen tuli hänelle tilaisuutta, kun äiti lopettaakseen isän torumisen, kehoitti häntä menemään kamariinsa hametta muuttamaan. Niin pian kuin oli saanut oven kiinni jälkeensä, istui hän pöydän viereen ja otti paperin esiin. Silmät sattuivat ensin allekirjoitukseen. »Sinun Woldemarisi.»

Hannan posket paloivat kuin tulesa. Eikä posket ainoastaan, vaan kaulakin ja ohavukset ja otsa. Hän luki kirjoituksen alusta loppuun, luki uudestaan taas, ja vielä kerran ja monta monituista kertaa. Jo osasi sen ulkoa aivan.

"Jo vaipunut ol' sydämeni toivo,—
Kuin yö ol' mielen' synkeä ja musta
Ja tunnon aallot epäilyksen jäissä!

Mä tuln luokses—poskes punastuivat!—
Se oli lempen' armas aamurusko!
Ja toivo sydämestän' heräs jälleen.

Ja säde kirkas säihkyi silmistäsi!—
Se oli lempen' ensi päivänkoitto!
Ja pimeys sydämestäni haihtui.

Sä sanan yhden virkoit ainokaisen!—
Ja lemme päivä kohos kokonansa!
Ja nietokset mun sydämestän' sulii."

Kun hän sitten nousi ylös, loistivat hänen silmänsä, koko huone loisti, se oli täynnä onnea ja autuutta. Muutettuaan toisen puvun, istui hän puittimiensa ääreen ikkunan luona. Katsahti ulos kadulle; siellä aurinko paistoi ja taivas oli kirkas, eikä vielä koskaan ennen auringon valo niin ihana ollut, eikä taivaan kirkkaus niin heleä. Iloa ja toivoa säteili häntä vastaan, minne vaan silmänsä loi. Ja tuolla Woldemar! Hän kulki ohitse, katsoi sisään ja nosti lakkia. Hanna seurasi häntä ikkunasta kadun kulmaan saakka, josta kääntyi ja katosi, tarttui sitten neulaan ja ompeli tyynyynsä ruusuja niin kauniita, punaisia sekä valkoisia ja viheriöitä lehtiä niiden väliin.

IV.

Toisena pääsiäispäivänä läksi Hanna Edlan luokse, pyytämään sanakirjaa lainaksi. Sattui niin hyvin, että hän tapasi Woldemarin kadulla, jota hän juuri oli salaisesti toivonutkin. Kuljettiin yhtä matkaa eikä puhuttu ensin pitkään aikaan, ei niin sanaa. Alkoivat jo lähestyä Edlan kotia, kun Woldemar kysyi, oliko hän lukenut tuon kirjoituksen. Kyllä hän oli. Ja mitä siihen vastaisi? Hannan pää painui alas ja silmät kiintyivät maahan. Eihän ollenkaan ymmärtänyt mitä vastata. Eikä olisi saanut sanaa suustansa, ei vaikka.

Woldemar kävi levottomaksi. Kysyi, oliko näyttänyt kenellekään.

»Ei, mutta—»

Hanna olisi mielellään tahtonut kertoa Olgalle. Olivathan luvanneet, etteivät koskaan toisiltaan salaisi mitään.

»Mutta? Sano pian, tuolla tulee Ines?»

»Mutta—»

Ei hän voinut enempää, täytyi jättää siihen. Olivatkin jo portilla ja Ines yhtyi heihin, hän oli myös Edlan luokse menossa. Woldemar otti heiltä jäähyväiset ja Hanna huomasi, että hänen katseensa oli surullinen. Hanna oli siitä vähän pahoillaan; heidän välinsä oli jäänyt epäselväksi ja se oli hänen syynsä.

Sitten hän ei nähnyt Woldemaria kokonaiseen viikkoon. Ei kokonaiseen viikkoon! Sunnuntaina pääsiäisen jälkeen hän ei voinut muuta ajatella kuin sitä kummaa. Kertausta heillä oli historiassa maanantaina ja kuudesta asti hän oli istunut kirja kädessä. Ei tahtonut oppia mitään, sillä mieli oli niin hajaantunut, taikka oikeammin, se kääntyi väkisen aina Woldemariin. Kello oli jo noin kahdentoista seuduissa; isällä oli vieraita, viini-karahviini oli viety sisään. Kaksi herraa kertoi Miina siellä olevan, Vaajasalon Sassa herra ja vallesmanni Dahlgren Kiuruvedeltä. Äiti luki Nordbergin postillaa ruokasalissa, kun isä tuli ilmoittamaan, että hän oli pyytänyt heitä jäämään päivälliselle. Ei se ihan hyvin sopinut äidin mielestä, heillä sattui sinä päivänä olemaan vähän liian yksinkertaista; vasikanpaistia tosin, mutta ei oikein kunnollista, olisi sietänyt olla paremmin juotettua, ja liemiruokana vaan veskunasoppaa, josta herrat tavallisesti eivät välitä. Mutta ehkä hän saisi jotain kolmatta lajia lisäksi, kun tuumaisi Marin kanssa. Äiti pani merkin postillaan ja läksi kyökkiin.

Vähän ajan päästä tuli isä uudelleen sille puolelle. Kutsui Hannaa saliin, vieraat halusivat kuulla soittoa. Hanna hiukan vastusteli, ei hän kehtaisi, kun ei osannut mitään. Mutta isä vaati ja hänen täytyi mennä. Hän soitti »La prière d'une Vierge». Herra Wiik tai »Sassa herra», joksi Vaajasalon isäntää kansan kesken yleisesti sanottiin, seisoi pianon alapäässä, hypisteli kellon vitjojaan ja katseli Hannaa, silmät puoliummessa. Posket hänellä olivat pulleat ja harmaan kalvakat, huulet paksut ja leuka lihava. Hannaan hän nyt niinkuin ennenkin teki vastenmielisen vaikutuksen. Mitä varten hänen vielä tarvitsi häntä katsella niin yhtämittaa. Se varsinkin kiusasi tällä haavaa. Olisi tahtonut kieltää, mutta eihän se käynyt laatuun. Pianoa hän siihen sijaan löi, että kielet paukahtelivat, eikä hän silmäluomiaan kertaakaan nostanut, ei harmistakaan.

Vallesmanni ja isä istuivat pöydän luona ja puhelivat kaiken aikaa. Kun Hanna oli lopettanut kiittivät häntä molemmat vieraat; Sassa herra sanoi hänen soittavan erinomaisen hyvin, olisi vaan halunnut kuulla vähän enemmän. Hanna ei osannut muuta, ja sitten hänellä oli niin paljon lukemista. Vaan isä ei antanut hänen mennä; soittakoon vielä, täytyi hänen toki osata kun monta vuotta oli ottanut tuntia. Ja uudelleen täytyi Hannan istua pianon eteen. Hän oli alkanut »Lieder ohne Worte», kun ovi aukeni ja Olga katsoi sisään. Nähtyään vieraat, vetäytyi hän takaisin etehiseen; mutta Hanna keskeytti soiton ja juoksi hänen luokseen.

»Tule kävelemään», kuiskasi Olga puoliääneen. »Ne odottavat meitä portilla.»

»Ketkä?»

»Woldemar ja Tirri.»

»Voi en minä pääse. Täytyy soittaa noille herroille,»

»Että sinä viitsit. Jätä heidät ja tule pois meidän matkaan.»

»En voi, en vaikka mikä olisi.»

»Sinulla on hauskempi heidän seurassaan, niin, tietysti. Hyvästi sitten!»

»Olga, elä mene, hyi, kuinka sinä olet paha.»

Hanna riensi jäljessä portaille.

»Olga, Olga!»

Mutta Olga vaan meni; yhden kerran katsoi vielä taakseen ja huusi puoli kiusalla, puoli leikillä:

»Kyllä sanon, mikä sinua estää tulemasta, kyllä sanon.»

Ja silloin hän jo katosi porttikäytävään. Hanna palasi sisään jotensakin nolona ja soitti herroille »Lieder ohne Worte».

Kun vieraat päivällisen jälkeen sanoivat jäähyväisiä, pyysi herra Wiik heitä seuraavana sunnuntaina Vaajasaloon; hän tulisi itse noutamaan. Sunnuntai kaiketi sopivin siinä suhteessa, että Hanna olisi vapaa koulusta.

Isä kohta hyväksyi kutsumuksen; äiti arveli, ettei hän ehkä voisi jättää kotia, sillä palvelijat tahtoivat mielellään olla ulkona sunnuntaisin. Hannalta ei erityisesti kysytykään; seurasi niinkuin itsestään, että hän tuli mukaan, silloin kuin otettiin. Eikä hän uskaltanut panna vastaan, kun isä kerran niin määräsi.

Maanantaina Hanna kysyi Olgalta, mitä pojat olivat sanoneet, kun hän ei tullut kävelemään. Eivät olleet virkkaneet siihen mitään, kertoi Olga. Mutta heillä oli niin hauska; Ines oli haettu mukaan ja Puijon torniin olivat menneet, jossa lauloivat ja hyppivät ja keikkuivat monta tuntia. Ehkä siitä nyt syntyisi juttuja kaupungilla, mutta syntyköön vaan. Ihmiset saivat puhua mitä hyvänsä, he eivät välittäisi, ei tippaakaan. Ei tippaakaan, toisti Ines ja kehui sitten, kuinka Woldemar oli miellyttävä ja kuinka hänellä oli kauniit silmät. Hän oli ehdottomasti etevin kaikista tämän vuoden ylioppilas-kandidaateista. Muutkin sen myönsivät; Hanna kuunteli ja vaiken.

Ei historian kertaus sinä päivänä käynyt oikein hyvin. Koko luokka oli vähäisen niinkuin väsynyt. Kevätilmako sen lienee vaikuttanut, vai muutenko voimat riutuivat näin lukuvuoden lopussa.

Ei nähnyt Hanna tälläkään viikolla Woldemaria, ei vilahdukseltakaan. Sunnuntaina, kenties, olisivat sattuneet jossakin yhteen, mutta silloin täytyi lähteä Vaajasaloon. Edellä puolenpäivän herra Wiik jo tuli heitä hakemaan. Kertoi äitinsä ja sisarensa odottavan heitä päivälliselle.

Hannalla oli hirveän suuri respekti tuota äitiä ja tuota sisarta, ja ylipäätään kaikkia vanhempia naisia kohtaan. Ne olivat niin järin nuhteettomia ja viisaita; tarkastivat heitä, taitamattomia tyttöparkoja tutkivalla katseella ja löysivät varmaan aina jotain moitittavaa. Pelvosta tulikin heidän seurassaan tavallista jäykemmäksi ja harvapuheisemmaksi. Nyt häntä erittäin ahdisti kun äiti vielä jäi kotiin, niinkuin oli uhannutkin; hänen kanssaan olisi sentään ollut kuin turvan takana.

Isä ajoi edellä toisessa hevosessa, Hanna ja herra Wiik seurasivat jäljessä. Keli oli huono, reki töyssähteli alituiseen kadulla. Varovaisuuden vuoksi piti herra Wiik käsivarttansa selkälaudalla ja Hanna koetti istua suorana ollakseen siitä kauempana; mutta joka kerran kuin hevonen tempasi vauhtia, nytkähti hän taaksepäin ja tunsikin aina tuon vieraan käsivarren ympärillään. Kadunkulmassa kun käännettiin se tukevasti tarttui häneen kiinni vyötäisten kohdalta, sillä reki vähän luikui. Hannasta tuntui pahalta, hän väänsi päänsä syrjään ja katsoi toisaanne. Samassa näki hän Woldemarin, joka seisoi kadun reunassa, silmät kohtisuoraan heihin. Ei tervehtinyt; katsoi vaan. Eikö hän olisi tuntenut? Mutta sehän oli mahdotonta, koska he olivat aivan likellä ja siinä käänteessä juuri hiljempaa ajettiin. Hanna koetti katsoa taakseen, vaan Woldemar oli jo silloin kadonnut. Renki nykäisi ohjaksista ja hevonen vilisti eteenpäin.

Herra Wiik puhui kaikenlaista. Kyseli koulusta ja tovereista, ja luetteli ketkä tytöt hänen mielestään olivat kauniimpia. Yksi oli, joka kuitenkin vei voiton kaikista, mutta sen nimeä hän ei tahtonut mainita. Kysyi, eikö Hanna arvannut, ja Hanna sanoi »ei», vaikka hyvin tiesi Sassa herran häntä tarkoittavan. Hanna ei koko aikana voinut katsoa herra Wiikiä silmiin, sillä hän oli niin inhoittava. Epäselvä, mutta väkevä, fyysillinen vastenmielisyyden tunne pakoitti häntä painumaan reen toiseen laitaan, niin kauas kuin saattoi vaan, ja kun Sassa herra kumartui häntä kohti, tahtoi käsi väkisenkin työntää häntä pois, ja haluttipa melkein antaa häntä korvalle välistä. Mutta hän maltoi mielensä, rypisti otsaansa ainoastaan, puri hammasta ja aukaisi suunsa vaan silloin, kun lyhyt vastaus johonkin suoraan kysymykseen oli välttämätön. Matka oli pitkä ja kiusallinen. Keveämmin hän hengitti, kun vihdoinkin hevonen pysähtyi Vaajasalon pihalla paraatiportaiden eteen. Sassa hääri hänen ympärillään, auttoi häntä reestä ja otti etehisessä päällysvaatteet huostaansa. Saattoi häntä sitten komeaan saliin, jonka alaslasketut uutimet ja tummat tapetit tekivät puolipimeäksi. Peräseinä oli täynnä korkeita kasveja; huonekalut, jotka olivat asetetut ulommaksi lattialle tahalliseen säännöttömyyteen, näyttivät peloittavan ylpeillä silkipäälyksineen korkealle kohonevilla täytteillään. Salin ylhäinen isoisuus painoi Hannalta kaiken

rohkeuden alas; hän tunsu itsensä nyt mitättömän pieneksi eikä halveksinut enää herra Wiikiä, joka liikkui luontevalla varmuudella tämän komeuden keskellä. Molemmilla sivuseinillä olivat kaksipuoleiset ovet auki toisiin huoneisiin, yhtä korskeasti sisustetut nekin. Neiti Wiik tuli hymyillen vastaan ja vei häntä pöydän luokse istumaan. Isä oli ennättänyt edeltä, Hanna kuuli hänen äänensä oikeanpuoleisesta huoneesta, jonne herra Wiik nyt meni, jättäen hänet vastaiseksi sisarensa huostaan. Hanna oli niin onneton siinä kun hän istui jäykkänä ja suorana tuolin reunalla, uskaltuen tuskin sormeakaan vapaasti liikuttaa. Levottomana laski hän itsekseen tuntimäärät siihen pelastavaan hetkeen, jolloin hän taas istuisi reessä, matkalla kotiin. Tuossa yhdeksän aikaan illalla otaksui hän sen viimeistään tapahtuvan. Jos lähtisi isä ennen; mutta ei hän sitä juuri uskaltanut toivoa. Kaiketi hän oli hyvin ikävä ja typerä neiti Wiikin mielestä, kun ei hänellä ollut mitään puhuttavaa; eikä hän keksinyt semmoista sopivaa, vaikka kuinka olisi päättänsä vaivannut. Saiko joskus sanan sanotuksi, kuului ääni vieraalta ja kankealta omiinkin korviin. Neiti Wiik alkoi keskustelua yhdestä ja toisesta aineesta, mutta aina se raukesi sikseen, kun Hanna vaan mykkänä kuunteli eikä virkkannut mitään. Kuvateoksia he vihdoin rupesivat katselemaan ja silloin Hannalle tuli vähän helpompi olla, sillä ajatukset kääntyivät muuante ja tuo kiusaava kainous jäi taaemmaksi.

Mutta sitä tukalampaa oli taas päivällispöydässä, siihen kun paitse talonväkeä ilmestyi vielä pari vierasta herraa, molemmat kaupungin hienoimpia ja mahtavimpia, jotka olivat tulleet Vaajasaloon, ties' milloin, ehkä jo edellisenä päivänä. Heidän ja neiti Wiik'in välillä syntyi kohta vilkasta sananvaihtoa eikä Hanna osannut muuta kuin ihmetellä, miten liukkaasti puhe sujui noilta seuraelämään tottuneilta maailman ihmisiltä. Ei hän ikinä oppisi, niin Hanna itsekseen päätti, eikä hän noin vapaata ja taitavaa käytöstäpää liioin pääsisi omistamaan. Että hänen jo täytyikin tulla aikaihmisiksi niin pian; olisi saanut edes olla lapsena ilmoisen ikänsä.

Iltaapuoleen tuli vieraita kaupungista, herroja ja naisia, neiti Munsterhjelm muiden muassa. Riemulla ne ajoivat pihaan, sisarukset menivät kumpikin ulos portaille heitä vastaan. Hanna sai tilaisuuden lähestyä isää ja kuiskaten kysyä häneltä, eivätkö jo kohta lähtisi pois. Mutta isä sanoi, ettei toki vielä, pitihän heidän nyt olla siellä vähän aikaa, kun kerran olivat tulleet. Hanna yritti mainita jotakin läksyistä, vaan se hämmentyi siihen, kun vieraat samassa iloisella pauhinalla tulvailivat etehisten. Naurua ja puhetta kaikui salin painavaan jylhyyteen. Heillä oli ollut äärettömän hauska matka, mutta vähän kylmä, ja nyt heidän täytyi heti tanssia, että lämpeneisivät. Neiti Munsterhjelm, joka ensiksi oli saanut päältänsä, juoksi suoraan pianon luokse ja soitti loistavan valssin: parittain tanssivat muut jäljessä sisään sen mukaan kun naiset olivat valmiit. Ympäri huonetta lensivät, Sassa siirsi muutamia huonekaluja tieltä pois ja tuli pyytämään Hannaa, joka istui puoleksi piilossa kahden korkean kasvin takana. Pariin kertaan kierrettiin sali, sitten vetääntyi Hanna takaisin soppeensa ja Sassa meni kumartamaan muille. Kahvia ja punssia tarjottiin, lasia kalisteltiin ja vietiin huulille, taas tanssittiin ja naurettiin, leikkipuheita sateli, ilo nousi aina korkeammalle. Hannaa pyydettiin soittamaan polkkaa; hän vähin vastusteli, pelkäsi ettei osaisi pitää hyvää tahtia; mutta neiti Wiik väkisen vei häntä pianolle. Se kävi mainiosti; kaikki tanssivat ja hän sai jatkaa, siksi kuin lopulta jo halusivat lomaa, jolloin hänelle oikealta ja vasemmalta kiitollisuutta osoitettiin. Neiti Wiik taputteli olkapäitä, herrat joivat hänen maljaansa ja neiti Munsterhjelm nyykäytti päätä suosiollisesti hymyillen.

Hanna meni jälleen entiseen paikkaansa, loi ohikäyden silmänsä herrojen huoneeseen ja näki pelipöydän olevan esillä. Hän huokasi, sillä nyt hän varmaan tiesi, ettei isä hevillä malttaisi kotiin lähteä. Omiin mietteihinsä hän sai vaipua, siellä missä istui kasvien takana, pieni, hiljainen koulutyttö. Muut hänet pian unohtivat, ei tahallaan, mutta huomaamattomuudesta. He olivat omassa maailmassaan ja nauttivat seuraelämän hurmaavaa iloa; Hanna ei kuulunut heihin, ei sulanut tähän henkeen, liukahti sen vuoksi yksin erilleen. Eikä häntä kukaan muistanut kaivata, herra Wiik sen kenties olisi tehnyt, mutta hän oli kiintynyt pelipöytään toisessa huoneessa.

Sieltä kasvien takaa hän katseli muita ja neiti Munsterhjelmii varsinkin hänen silmänsä kiintyivät. Kuinka hän oli miellyttävä, hieno ja samalla vapaa käytöksessään, pieninkin liike niin pehmeä ja viehättävä. Ei ollut kukaan niin kauniskaan kuin hän, Silmät loistivat ja huulet melkein aina olivat suloisessa hymyssä. Jotain arvokasta hänellä oli ruumiin koko asennossa, erinomattain siinä tavassa, jolla hän kantoi päätään. Semmoiseksi, kun voisi tulla! Hanna ei voinut silmiään hänestä kääntää, niin ihastunut hän oli. Joka kerran, kun neiti Munsterhjelm lähestyi sitä nurkkaa, jossa hän istui, rupesi sydän lyömään, hän ikäänkuin odotti jotain. Mutta neiti Munsterhjelm meni ohitse, eikä nähnyt häntä ollenkaan.

Totitarjotinta vietiin salin läpi herrojen huoneeseen. Hanna seurasi sitä pelvolla ja nyt hänen koko huomionsa kääntyi sinne. Avonaisesta ovesta hän näki, kuinka ne panivat sokuria lasiin, kaasivat kuumaa vettä päälle ja hämmensivät lusikalla. Sitten karahviinista konjakkia. Mitä, jos isä joisi itsensä humalaan!

Tuo ajatus sai veren jähmettymään hänen suonissaan. Mitä sanoisivat nuo kaikki, hän näki jo selvästi heidän kauhistuksensa. Ja millä lailla saisi hän isää hallituksi; entä sitten kotimatka! Yhä

tuskallisemmaksi hän tuli. Koetti taas katsoa herrojen huoneeseen, mutta isä istui syrjässä, ettei voinut häntä nähdä. Äänen kuuli. Eikö se ollut käheä ja eikö hän jo puhunut sopertamalla? Hannaa melkein pyörrytti, ei tiennyt mitä tehdä, oli aivan kuin tunnottomana. Silmät mustenivat, korvissa suhisi. Sitten hän äkkiä syöksyi ylös ja meni suoraa päätä neiti Wiikin luokse. Hän voi pahoin, oli sairas ja tahtoi kotiin. Jos neiti Wiik olisi hyvä ja pyytäisi veljeään sanomaan isälle. Täytyisi heti päästä lähtemään, hän muuten tukehtuisi. Naiset hämmästyivät. He hiljenivät kaikki ja kokoontuivat hänen ympärilleen. Eikö olisi parempi, että hän panisi vähäksi aikaa levolle sivuhuoneeseen, ehkä se menisi pian ohitse, arveli neiti Wiik. Mutta Hanna ei ottanut kuullakseenkaan, kotiin vaan pyrki; neiti Wiik kutsui veljeään kynnykselle ja kertoi hänelle siinä kuiskaamalla asian. Herra Mellin kuuli, nousi kohta pelipöydästä ja jätti kortit toiselle. Sassa ja hän tulivat kiiruusti salin poikki Hannaa katsomaan; isä koetteli hänen kättään, se oli kylmä ja jäykkä. Joku muisto heräsi; hän pyysi Sassa toimittamaan hevosta valjaisiin. Naisista joka ikinen tarjosi apuaan, mikä toi vettä, mikä viiniä. Hannalle tuo ystävällisyys teki hyvää; hän rupesi jo muutenkin tointumaan ja katui vähän sitä häiriötä ja levottomuutta, minkä hän oli matkaansaanut, sillä isä olikin vielä aivan selvä. Kotiin hän sentään halusi yhä varovaisuuden vuoksi, eikä siitä syystä huolinut ilmoittaa, että pahoinvointi oli melkein ohitse.

Kaikki osoittivat hänelle suurta hyväntahtoisuutta; Sassa haki etehisessä päällysvaatteet esiin, auttoi häntä ja tuli lakittomin päin pihalle peittelemään häntä rekeen. Hanna pyysi sydämessään anteeksi, että oli tullessa halunnut antaa hänelle korvapuustin. Kuski sivalsi hevosta piiskalla ja Hanna tunsu itsensä onnelliseksi, aivan kuin olisi vankeudesta vapaaksi päässyt; päätti pyhästi, ettei hän milloinkaan enää Vaajasaloon tulisi.

Isä piti hänestä hyvää huolta, kysyi kuinka hän voi, oliko jo parempi. Kyllä hän oli. Hanna ei uskaltanut sanoa, ettei häntä enää vaivannut mikään, että hän jo oli ihan terve; pelkäsi, että isä mahdollisesti katuisi pikaista poislähtöä, hyvässä lykyssä antaisi vielä kääntää hevosen takaisin.

Ilma oli leuto, mutta taivas kuitenkin tähdessä. Jäällä oli liukas keli, hevosen kaviot kopisivat juostessa ja heittivät aina väliin pieniä jääsirkaleita rekeen. Ympäristöä ei avaralta näkynyt, noin pari sylvä tai kolme vaan, sitten peittyi kaikki hämärään. Hanna nojautui taakse ja loi silmänsä ylös avaruutta kohden, katseli tähtiä ja ajatteli niitä suurina taivaankappaleina, jotka äärettömyydessä määrättyä rataansa kiersivät. Ajatus pyrki tunkeumaan kauas, pyrki käsittämään rajattomuutta ajassa ja paikassa, mutta väsyi pian ja palasi takaisin omaan maapalloon ja siihen pieneen kohtaan, jossa he kolme pientä ihmistä yhdessä ajoivat Kallaveden selkää. Kuski moiskahutti suullaan hevoselle, isä hengitti raskaasti, hän oli nukkunut; reki luisti eteenpäin ja jää ratisi jalaksien alla. Hannan ajatukset kääntyivät Woldemariin...

Seuraavana päivänä hän astui hyvin hitaasti kouluun mennessä ja ehkä vielä hitaammin sieltä palatessa. Pysähtyikin väliin, tähystellen katua eteen ja taakse, joka kulmassa hän viivähti hiukan, että sai kaikki neljä suuntaa tarkastetuksi. Ei näkynyt, ei kuulunut etsittyä missään. Kukkatorin viimeisessä käänteessä hän seisahtui puhelemaan toverien kanssa, joista hänen tässä piti erota. Pisti toisen jalkansa lirisevään ojaan ja katseli, kuinka vesi huuhteli kalossista likaa pois. Sitten silmät taas lensivät ympäri oikeaan ja vasempaan. Turha toivo, hän ei tullut. Toverit sanoivat jäähyväiset ja erkanivat. Ei auttanut muu kuin lähteä kotiin. Allapäin pahoillamielin hän astui lyhyen, jäljellä olevan matkan. Mikä Woldemaria vaivasi? Oliko hän kipeä?

Päivä meni, toinen tuli. Koulussa käytiin, läksyjä luettiin. Kyllä kaduilla aina oli ihmisiä, lyseolaisia ja muita, vaan sitä ainoata ei näkynyt. Kerran Hanna noin sivumennen kysyi tovereilta, olivatko häntä tavanneet. Eivät olleet; kandidaatit kuuluivat juuri niinä aikoina kiusaantuvan hirveässä työssä, yhden aineen kun saivat tenteeratuksi, tuli toinen. Woldemarilta oli ylipäätään käynyt hyvin, sen Olga tiesi. Ja sitten hän jo eräänä päivänä kertoi kohdanneensakin häntä. Olivat puhuneet Hannasta, mutta Olga ei tahtonut ilmoittaa mitään. Hanna sai kauan häntä kiusata ja viimein se sitten tuli ulos. Woldemar oli sanonut, ettei hän enää ollenkaan pitänyt Hannasta. Oli luullut hänestä vallan toista, mutta oppinut vasta hiljan häntä paremmin tuntemaan. Kun Olga oli koettanut Hannaa puolustaa, hän vaan oli nauranut ivallisesti ja sanonut jotain niin pahaa, ettei Olga sitä mitenkään kertoisi, ei vaikka Hanna kuinka pyytäisi.

Mutta Hanna ei pyytänytäkään, hän oli kuullut tarpeeksi. Huulet puristuivat kokoon, sydäntä vihhlaisi pahasti, mutta sanaakaan virkkamatta meni hän puittimiensa luokse. Käsityötunti alkoi.

Illalla sitten kotona, kun kaikki jo nukkuivat, istui Hanna yksin huoneessaan. Liikkumattomana hän istui ja tuijotti raskaasti eteensä. Kello napsutti seinällä, viisari verkalleen siirtyi, muuta ääntä ei kuulunut huoneessa eikä koko talossa. Kauan hän oli tuossa istunut osoittamatta mitään elonmerkkiä. Kynttilä paloi loppuun, valkea leimahti vielä piipusta ylös muutaman kerran, porahti ja sammui. Hän heräsi kuin unesta. Raapasi tikulla tulta ja sytytti uuden kynttilän. Seisoi siinä hetken väsyneenä ja pyyhki käsivarrella hiuksia ylös. Valittava huokaus nousi syvältä hänen rinnastaan. Sitten kädet ristissä seisoi hiljaa taas. Silmät sattuivat paperiin, joka oli hänen edessään. Sanat »sinun Woldemarisi»

irvistivät siellä häntä vastaan. Hän otti paperin, vei kulman siitä kynttilän tuleen ja viskasi sen palavana uuniin. Katseli, miten valkea käärmeeen tavoin kiersi ensin reunat ympäri, sitten rehahtavalla ilolla otti kaikkityyni valtaansa. Viimeiseksi hän vielä luki sanat: »elämä on koulu», mutta pian nekin hävisivät liekin sisään. Kun tuli sammui, oli jäljellä vaan hieno, musta levy, joka keveästi häilyi harmaalla tuhalla.

Lukukausi kallistui loppuaan kohden, aika läheni, jolloin erotodistukset koulusta annettaisiin, ja toverit toisistaan hajaantuisivat, yksi sinne, toinen tänne. Ikävällä mielellä he siitä olivat useimmat. Tänä vuonna heissä vasta oli herännyt tiedon halu ja järki oli ruvennut asioita käsittämään. Kiihkeällä innolla he pyrkivät oppiaineissa eteenpäin, tunnit menivät kuin siivillä. Ja nyt se juuri loppuisi, loppuisi koko ijäksi! Eikä heillä olisi enää tuota hauskaa toverielämää, eivät näkisi toisiaan ehkä pitkään aikaan. Se niin kummalliselta tuntui, ettei sitä voinut ajatellakaan. Mutta varma vaan oli, että eivät he koskaan toisiaan unhottaisi, ei koskaan.

Noin puoli kuukautta ennen tutkintoa oli rippikoulu, jota viidennen luokan tytöt kävivät kaikki, samoin kuin ylioppilaskandidaatitkin useimmat, Woldemar niiden joukossa. Hanna ei sen jälkeen ollut häntä nähnyt. Yhden ainoan kerran hän yritti tulemaan vastaan, mutta Hanna kun huomasi, kääntyi äkkiä toiselle kadulle. Voimiaan täytyi hänen silloin ponnistaa, ettei horjahtanut kumoon, niin hervottomat hänen jalkansa olivat.

Toverien kanssa hän vältti mainita Woldemarin nimeä ja kun muut hänestä puhuivat, joka usein tapahtui, näytti siltä kun Hanna ei olisi kuunnellut. Ja nyt he koko viikon tulivat olemaan samassa huoneessa, näkemään toisiaan joka päivä!

Hanna ei katsonut sinnepäin, ei vahingossakaan. Teroitti silmänsä rovastiin ja piti varalla, ettei ainoakaan sana hänen huuliltaan korvien ohi luiskahtanut. Ja ajatuksiaan hän myöskin koetti hallita; mutta yhtähyvin hän aina tiesi sääntilleen kohdan, missä Woldemar istui, ja tunsu hänen läsnäolonsa joka hetki elävästi sielussaan. Se väkisenkin häiritsi häntä ja esti täydellistä antaumista uskonnollisten liikutusten valtaan. Siitä hänelle syntyi polttavia tunnonvaivoja, varsinkin viimeisinä päivinä, kun rovasti heille niin kauniisti puhui ja muut tytöt kaikki kauheasti itkivät. Kyllä hänkin itki, mutta ei niin hartaasti kuin olisi pitänyt, eikä niin paljon kuin toiset, Olga esimerkiksi ja Ines. Kuinka ne olivat onnellisia hänen mielestään ja kuinka mahtoi Jumala olla heille suosiollinen. Hanna luki ahkerasti rukouskirjoja ja saarnoja, makasi kädet ristissä kaiket yöt, että Jumala antaisi hänelle anteeksi kovan, paatuneen sydämen ja pehmittäisi sen, tekisi sen lumivalkeaksi.

Päivää ennen vannottamista oli Olga saanut selvän armonosoituksen ylhäältä. Hän seisoj avonaisen ikkunan luona kamarissaan ja itki. Silloin pääskynen lensi sisään, kiersi hänen päänsä ympäri ja pujahti ulos taas. Ja hän kertoi siitä riemuten toisille; Hanna rukoili, että Jumala antaisi hänellekin merkin, se olisi häntä suuresti lohduttanut. Mutta turha oli hänen toivonsa, ei hän saanut ulkonaista eikä sisällistä todistusta Jumalan mielisuosiosta. Ja kuitenkin oli hän viimeisen yönseudun itkenyt, valvonut ja rukoillut yhtä mittaa.

Kun he sitten olivat alttarin ympärillä ja vanhoivat uskossa lujana pysyä elämänsä loppuun saakka, tunsu Hanna olevansa kelvottomin kaikista, ei mahdollinen mihinkään. Muut olivat Jumalaa likempänä, hän seisoj yksin taaimpana, kaukana heistä; sai iloita, jos löysi sen verran armoa, ettei tänä tärkeänä hetkenä tykkänään heitetty pois kaikkivaltiaan kasvojen edestä. Urut soivat, seurakunta alkoi lukkarin johdolla virren: »Jesu ystävän on paras.» Rovasti antoi heille merkin langeta polvillensa. Tytöt itkivät melkein ääneen, mutta Hanna vaan vapisi. Virren sävelet täyttivät koko avaran kirkon; ehkä seurakunnan esirukoukset jotain vaikuttaisivat heidän hyväkseen, hänenkin, joka huonoin oli. Hanna tunsu harrasta kiitollisuutta kaikkia noita rakkaita ihmisiä kohtaan, jotka istuivat penkeissä ja hänen puolestaan Jumalaa lähestyivät. Äitikin oli siellä ja isä. Hiukan turvallisempaan hän uudelleen uskalsi kääntää sielunsa ylös korkeimman tykö, sulautuen palavaan rukoukseen. Sälyttäköön hän, kaikkivaltias, ristin kuormaa hänelle elämässä kannettavaksi, lähettäköön suruja ja murheita, mutta elköön häntä hyljätkö. Lapsekseen ottakoon, tukekoon, auttakoon. Jumalaa hän tahtoi palvella ja uskollinen olla aina kuolemaan saakka.

Oli niin juhlallista seuraavana aamuna. Aikaiseen Hanna jo istui valkoisessa puvussaan ja luki virsikirjasta kaikki rukoukset syntein anteeksi saamisesta ja ne, jotka herran ehtoollista koskivat. Isä ja äiti tulivat myöskin ripille, molemmat olivat mustissa vaatteissa. Aamiaista ei syöty, juotiin vaan kahvia leivän kanssa. Totisia olivat kaikki, äiti luki, isä käveli, eikä puhunut paljon mitään. Kasvoissa oli tuo puhdas ja sileä kuulle, joka saippuan ja partaveitsen jäljet ilmoittaa. Kellot pamahtivat soimaan, nyt oli lähdeittävä.

Rippilapsille oli sijaa säilytetty ensimmäisissä penkeissä alttarin luona, pojille oikeaan, tytöille vasempaan. Kirkonpalvelija osoitti heille paikat ja sulki penkkien ovet heidän jälkeensä. Hiljaisuus vallitsi kirkossa, joskus kuului joku puoleksi tukahdutettu rykiminen, joskus taas myöhempään tulevien hiipiviä askeleita. Kun tytöt olivat siunanneet itsensä, lukivat he virsikirjaa ja katselivat toisin ajoin alttaritaulua, joka kuvasi Kristusta ristinpuussa, sillä välin kuin jumalanpalveluksen alkamista odottivat.

Levollisempia he olivat ensimmältä kumminkin; silloin ainoastaan sävähtivät kun pappi alttarille tuli, kantaen kädessään hopeista astiaa, jonka päällä oli purppuranpunainen, kultaompeleilla koristettu peite. Jännityksellä he myöskin katselivat, kun hän kaasi viinin karahviinistä kalkkiastiaan, josta sitten heille tarjottaisiin. Mutta kun pappi saarnan jälkeen alkoi messun, silloin rivit painuivat alas, kasvat peittyivät nenäliinoihin, hartiat nousivat ja laskivat; nyyhkytykset ja tärisevät huokaukset yhtyivät urkujen hiljennettyyn soittoon ja papin ynnä lukkarin vuorolauluun. Pojat sitä vastaan istuivat kuin kynttilät penkissään ja tuijottivat vakavina kohtisuoraan eteensä. Ei heitä semmoiset huolet vaivanneet kuin tyttöjä, eivätkä he oikein ymmärtäneet heidän rajatonta mielenliikutustaan. Toisia se harmitti ja vaivasi, toiset taas puoli ivalla, puoli säällillä sitä vaarinottivat. Olivat ne tytöt sentään vähän kummallisia!

Tytöt puolestaan myöskin ihmettelivät poikia. Koko rippikoulu-ajalla he eivät kertaakaan itkeneet; vähän totisempia olivat muutamat, ja välttivät ne sentään kaikkikin vallatonta leikkipuhetta. Mutta katuvaista mieltä, tuskaa, nöyryyttä, pelkoa ja parantumisen halua ei heissä paljon huomannut. Juuri viimeisenä päivänä, heti sen jälkeen kun rovasti heille niin liikuttavasti puhui, tiuskasi erään koulutoverin veli: »mene hiiteen», kun sisar hänelle hiljaa jotain sanoi. Tytöt sen kuuluivat ja kauhistuivat. Minkä kirouksen hän, poloinen, vetäisi ylitsensä, kun oli noin paatunut. Ja vähän he sivumennen sen ohessa itsekseen arvelivat, että olivatkohan pojat yhtä otolliset herran ehtooliselle menemään kuin he, ja oliko Jumala heille suosiollinen, vaikka noin kylmäkiskoisia olivat ja jäykkiä. Jotain ansiota he sentään salaisesti ja puoleksi tietämättänsä toivoivat vuodattamista kyyneleistään.

Mutta tällä hetkellä ei semmoisille ajatuksille vähääkään sijaa löytynyt. Väristen he painoivat otsaa kirkon penkkiin jännitetystä odotuksessa. Ja nyt lukkari alkoi urkujen säestämänä: »O Jumalan pyhä karitsa!» Ylös he nousivat kaikki, valkeiden karitsain kaltaiset hekin, ja huojuvin askelin, epäilyksen ja toivon vaiheilla, he joukossa alttarin eteen pyrkivät. Ei Hanna nähnyt mitään, sakeaan sumuun peittyivät esineet hänen edessään. Mutta langetessaan polvilleen siellä pyhimmän paikan luona, täytti yksi ainoa tunne hänen sielunsa, Jumalan läsnäolon tunne. Kaikki muu katosi, ihmiset ympärillä, kirkko ja koko maailma iloineen, suruineen; hän tiesi vaan olevansa likellä Jumalaa, sai vakuutuksen siitä, että hän oli löytänyt armon ja otettiin lapsena vastaan. Mikä suloinen lepo, mikä taivaallinen autuus! Viini, jonka hän nautti, kiersi ympäri ruumiin, kuin virvoittava elämän neste. Kaikki nousivat; ei hän vielä olisi tahtonut, tässä oli niin hyvä olla. Kuolla kun olisi saanut, siirtyä pois, siinä juuri, maan tomusta ijäiseen valoon. Askel ei pitkältä tuntunut, mutta ei hänen sallittu sitä ottaa; palautua täytyi vielä tämän todellisen, jokapäiväisen elämän rajoitettuun piiriin.

Hyvä päivällinen odotti heitä kotona. Pöytä oli valmiiksi katettu, kun kirkosta tulivat; Jussi seisoi luona ja katseli sitä tyytyväisenä. Heilläkin oli nälkä, paastoomisen jälkeen tuntui tyhjältä sisässä. Istuttiin siis pöytään, salvetit pantiin leuan alle ja rohkeasti käytiin ruokaan kiinni.

V.

Koulu oli loppunut; toverit olivat sanoneet viimeiset jäähyväiset ja matkustaneet pois. Nekin, jotka kaupungista olivat, läksivät johonkin muuanne kesää viettämään, Ines ja Edla kauemmaksi, sukulaisten luokse, jossa aikoivat viipyä aina joulun saakka. Olga taas toivoi tulevaksi vuodeksi pääsevänsä Helsinkiin; äidin hän jo oli saanut puolelleen, ja kun he yksissä tuumin isää houkuttelisivat, niin varmaan hän myöntyisi. Tuli vaan olla varovainen ja viisas, valmistaa ensin vähitellen ja sitten isän hyvällä tuulella ollessa äkkiä tehdä rynnäkkö. Sillä tavalla he aina menettelivät, kun tahtoivat jotain perille viedä, ja harvoinpa sattui, etteivät onnistuneet.

Hannallakin oli eräs salainen toivo, mutta ei hän vielä uskaltanut siitä vanhemmille mitään puhua. Eikä äidin suostuminen olisi häntä mihinkään auttanut, pikemmin vaan vahingoittanut. Jos äiti jotain puolusti, silloin isä aina pani vastaan, ja isästä se kumminkin riippui. Hän nimittäin haaveksi jotain elämän tehtävää, jotain semmoista, joka hyötyä ja siunausta tuottaisi. Opettajattaren toimi häntä eniten viehätti, ei tiennyt mitään muuta niin jaloa. Ihanassa unelmassa näki hän tulevaisuutensa, näki kuinka hän kasvatti lapsia hyviksi ihmisiksi, kuinka he toisiaan äärettömästi rakastivat, olivat aina yksissä, työssä ja vapaudessa, kävelivät metsässä, soutelivat järvellä, nauttivat luonnon kauneudesta ja ihailivat siinä Jumalan suuruutta. Ja hän piirsi jo paperille koulukartanon valmiiksi, uusi rakennus se oli, kaukana maalla, järven rannalla, ryytimaan ympäröimänä. Suuri koulusali, pieni kamari vieressä ja kamarin takana kyökki. Huonekalutkin hän asetteli kohdalleen, uutimet ikkunoihin, valkoiset käytävämatot maalaamattomalle lattialle ja tuoreet katajat uunin ympärille. Kaikki oli hohtavan puhdasta ja siistiä. Kyökissä hääri askareissaan hänen erinomainen palvelustyttönsä, Anna hänen nimensä oli; sielläkin vallitsi sama järjestys, uutta kaikki ja somaa, vaikka yksinkertaista. Ryytimaan

hän myös penkitti ja laitto. Siellä kasvoi mahdollottoman paljon ruusuja ynnä muita kukkia, ja pensaita ja puita. Aurinko paistoi, järvi oli tyyni, ilma raikas, taivaasta lankesi juhlapäivän rauha yli koko seudun. Ja lasten vanhempia tuli hänen luokseen, vakavia, ymmärtäväisiä ihmisiä, jotka olivat sanomattoman hyväntahtoisia, hän puhui heille lasten kasvattamisesta, ja he kuuntelivat hartaasti. Oli vahva side, joka heitä yhdisti: rakkaus lapsiin. Ei hän sitä koskaan tullut ajatelleeksi, että välistä voisi olla rumakin sää, pimeä ja kolkko, jolloin tuuli vinkui, taivas uhkaavia kasvoja näytti ja järvi mustantympeänä kohisi. Eikä hän muistanut, että ryytimaa jonakuna vuodenaikana tuli olemaan surkeassa siivossa; maa märkänä, täynnä lakastuneita lehtiä ja viimeisten kasvien mädänneitä varsia, pensaat onnettoman tyhjät ja koivujen oksat siinä tilassa, jossa ne lasten kauhua herättävät. Muisti, että luonto elämää herättää, mutta unohti että se myöskin elämää hävittää. Kaikkian vähin hän voi kuvailla, että lapset saattaisivat olla pahankurisia ja huono-oppisia taikka tuottaa hänelle minkäänlaista surua, enemmän kuin sitäkään, että hän itse olisi joskus väsynyt, toivoton ja onnea kaipaava. Olisiko hän silloin niin nauttinutkaan näistä tuuleen rakentamista tuvistaan!

Siitä oli vaan kysymys, kuinka hän saisi nämä toteutumaan. Sanomalehdistä hän luki kaikki avonaiset virat ja ilmoitukset, joissa kotiopettajataria haluttiin, paremman puutteessa nekin olisivat kelvanneet. Mutta aina ilmestyi kaksi estettä. Hän oli liian nuori ja häneltä puuttui tarpeellinen määrä oppia. Ei ne itse teossa olisi haitanneet, harras into ne kyllä olisi tasoittanut, mutta hän ei voinut suorittaa vaadittuja tutkintoja eikä lasten vanhemmat luottaisi häneen. Siinäpä se paha mutka juuri oli. Täytyisi saada isältä rahaa ja päästä jatkamaan joko Helsinkiin tai Jyväskylään. Mutta niin hän pelkäsi kieltoa, ettei koko kesänä rohjennut ottaa asiaa puheeksi.

Kerran hän jo, mitään äidillekään virkkamatta, kirjoitti erään ilmoituksen johdosta Dagbladetissa ja tarjoutui kotiopettajattareksi jollekin herrasperheelle maalla, liitti siihen otteen päästötodistuksestaan, joka oli sangen hyvä, ja mainitsi, että vaikka hänen taitonsa tosin ei ollut suuri, koska hän vaan oli tavallisen tyttökoulun läpikäynyt, niin hänen hyvä halunsa kumminkin opin puutteen korvaisi. Itse hän oli vakuutettu siitä, ettei hänen vertaistaan opettajataria toista olisikaan, ja hän paloi halusta päästä sitä näyttämään. Mutta ne hyvät ihmiset, joille hän tarjoutui, eivät mahtaneet olla samaa mieltä, koska eivät edes vastanneet hänen kirjeesensä. Monta viikkoa Hanna turhaan odotti; oli suurimmassa jännityksessä varsinkin kaikki postipäivät, kunnes kiiltonappinen laukkuineen ilmestyi ja taas tyhjäksi teki hänen toiveensa.

Sitten hän jo kerran, kun istuttiin ruokasalissa ja juotiin iltapäiväkahvia, sanoi isälle, että hän oli päättänyt ruveta opettajattareksi ja pitäisi hänen senvuoksi päästä jatkamaan lukujaan. Mutta isä nauroi.

»Meinaatko sinä siis jäädä vanhaksi piiaksi?» hän kysyi.

Hanna punastui eikä virkkanut ensin mitään. Woldemar tuli hänen mieleensä kuin salaman isku. Mutta samaa päätä hänet sieltä karkoitettiin myös.

»Meinaan», sanoi hän.

Isä yhä enemmän nauroi.

»Elä, Hanna rukka, ole lapsellinen», lausui hän. »Mitä iloa sinä luulet opettajattarilla olevan? Paljon työtä ja vähän palkkaa. Muutamassa vuodessa ne kuihtuvat, poloiset, ja ovat sitten kuin haudasta nousseet haamut. Minulla oikein on paha olla, kuin tuommainen sattuu vastaani tulemaan.»

Hannan mieli meni pahaksi; kyynelät alkoivat vierä ää alas poskille.

»Ihmettä», sanoi isä. »Mikä sitä tyttöä vaivaa? Täällä häntä pidetään kodissa kuin kukkaa kämmenellä, saa olla ja elää melkein niinkuin itse tahtoo, eikä se kumminkaan kelpaa. On kaikei kyllästynyt hyvillä päivilleen.»

Isä oli jo vähän suutuksissa. Hanna koetti pyyhkiä kyynelitä pois, mutta niitä yhä runsaammin valui uusia sijaan.

»Kyllä isä on oikeassa», puuttui nyt äitikin puheeseen, »siinä suhteessa kumminkin, ettei sinun terveytesi kestäisi. Sinä olet ilmankin jo niin heikko, Hannaseni.»

»Kun minulla olisi edes jotain tehtävää täällä kotona», sai Hanna hetken päästä sanotuksi.

»Sitäkö sinä vaan kaipaat. No, työtä aina löytyy; alotetaan huomenna Jussille paitoja. Poika onkin juuri tarpeessa.»

»Ja sitten, kun syksy tulee, sinä saat ruveta huvittelemaan, niinkuin muutkin nuoret tytöt», jatkoi isä, pudistaen poroa papyrossistaan. »Käydä tansseissa ja seuroissa, että opit tapoja.»

Tuo ei Hannaa ollenkaan haluttanut. Päätti itsekseen pysyä niistä pois, »uhallakin». Hän oli näet, surunsa ohella myöskin vähän vihoissaan, vaikkei sitä uskaltanut isälle näyttää. Äidille siihen sijaan illemmalla poruttiin. Kaikki muut tytöt lähetettiin kotoa pois ja vaan huvin vuoksi. Miks'ei sitten häntä, jolla oli totisempia tarkoituksia. Tahdottiin tehdä hänestä tanssinukkeja vaan, mutta siksi hän ei rupeisi, ei sittenkään. Hän ei mene mihinkään seuroihin, eikä ole kenenkään kanssa, ei käy ulkona ollenkaan; istuu yhdessä kohden kotona aina, koska kerran tahdottiin.

»No, mutta Hanna», sanoi äiti vihdoin, »minä en sinua enää tunne».

Niin, Hanna oli itsekkin kummastunut ja häpesi käytöstään. Noin hän oli puhunut hyvälle äidilleen. Ei hän enää sanaakaan virkkanut, itki vaan hiljaa nenäliinaansa.

»Et tiedä, lapsi kulta», jatkoi äiti, »kuinka kauan saat vanhempiasi pitää ja heidän luonaan olla. Ehkä vielä monta kertaa elämässä tahtoisit takaisin näitä päiviä.»

Hanna oli kovin muserrettu, sydän tahtoi pakahtua vallan. Äiti läksi huoneesta pois ja jätti hänet yksin.

Toisena aamuna oli Hanna nöyrempi ja pyysi kauniisti äidiltä Jussin paitavaatetta. Äiti, suopea niinkuin ennen, antoi kokonaisen pakan ja neuvoi häntä leikkaamaan. Eilisestä ei sen koomin mitään puhuttu. Hanna koetti olla ahkera. Aamusta iltaan hän istui ompelukoneen ääressä ja ensimmältä se tuntuikin sangen hauskalta. Mutta paitoja oli koko tusina, Hanna oli vielä tottumaton tähän työhön, ne valmistuivat hitaasti. Usein täytyi hänen purkaakin, kun oli neulonut hullusti. Ja hioja oli hirveän vaikea istuttaa, ei tahtonut mitenkään saada niitä kainalon alta hyvästi. Sitten häntä rupesi jo niin väsyttämäänkin; selkää kolotti ja hartioita, ja sydän-ala kävi kipeäksi. Lopulta täytyi hänen taas tulla siihen päätökseen, ettei käsityö häntä huvittanut, vaikka hän uskoa koetti itseään siihen pakoittaa. Sepä se juuri olikin pahinta, kun halu puuttui!

Koulut alkoivat syksyllä niinkuin ennenkin. Jäljelle jääneet toverit kulkivat kirjat kainalossa samaa katua, kääntyivät samasta ovesta sisään ja nousivat niitä samoja portaita ylös. Hanna seurasi heitä ajatuksillaan, siellä missä hän istui ompelukoneen luona. Hämyssä hän välistä meni kävelemään. Kirkonmäellä oli eräessä käytävässä penkki, johon koulukartano näkyi. Se oli hauska paikka, Hanna saattoi unohtua tuntimääräksi siihen istumaan. Ja silloin hän melkein aina itki, eikä tiennyt oikein, minkätähden hänellä oli paha mieli. Mutta koulun ikkunoita hänen täytyi katsella ja kuvitella itselleen opettajia ja oppilaita siellä sisässä. Kerran hän illalla pimeässä kulki ohitse monta kertaa, ja kun kaikki oli hiljaista, uskalsi hän mennä oven sisäpuolelle ja istahtaa portaille, seinän viereen. Sydän löi, hän pelkäsi jonkun tulevan, tuntui juuri kuin olisi pahanteossa ollut. Mutta koulu oli suljettu, johtajatar oleskeli suojassaan siellä ylhäällä, Hannaa ei kukaan nähnyt. Kauan hän viipyi, liikkumattomana istui ja nojautui kivistä muuria vasten. Viimein hänelle siinä äkkiä juohtui mieleen, että voisi hän ruveta itsekseen kertomaan vanhoja koulukirjoja. Olihan se hyvin tarpeellistakin, etteivät unohtuisi pois. Ja logiikan hän myös lukisi uudestaan; vaikk'ei se heitä edellisenä vuonna ollut vähääkään auttanut Kantia ja Hegeliä ymmärtämään.

Hän nousi seuraavana aamuna ylös kello viisi; luki ensin kolme tuntia yhtä mittaa ja rupesi sitten vasta ompelemaan. Jussin paidat olivat jo melkein valmiita. Päivällisen aikaan puuttui vaan napinreikiä muutamista. Ikkunan luona hän istui, että paremmin näkisi, sillä nyt alkoi jo vähän hämärtää ja hänen silmänsä olivat heikot. Kulmia pakoitti; aina väliin täytyi hänen luoda katseensa ikkunan kautta johonkin kaukaiseen kohtaan, siitä oli hän niille tuntenut ikäänkuin lepoa. Jussi heitteli palloa pihassa. Oli hän kuitenkin hauska poika kaikkine vikoineen, raikas, terve ja elävä. Kun hän ei vaan olisi ollut niin hirveän vallaton; äitikään ei tahtonut enää saada häntä tottelemaan. Ja mitäs hän siellä taaskin teki?

»Jussi, Jussi! Mamma, nyt hän kaasi vesitiinin maahan.»

»Voi, sitä poikaa.» Äiti laittoi Marin kutsumaan häntä sisään.

Jussi tuli; seisautui oven suuhun ja oli vähän hämillään, hyvin vähän tosin.

»Mitä varten heitit vesitiinin kumoon?»

»Niin, kun se meni.»

»Ei suinkaan itsestään.»

»Pikkuisen vaan panin kallelleen ja sillä kertaa topsahti.»

»Aina sinä olet pahan teossa.»

Jussi ei siihen mitään, heilutteli vaan lakkiaan.

»Minkätähden ne pojat lienevätkin niin ilkeitä?» tuumaili Mari, joka toi iltapäiväkahvia sisään. »Ei tytöt sinnepäinkään.»

»Ilkeitä? Ole sinä vaiti.»

»No, Jussi!» Äiti sanoi sen painolla.

»Mitäs hän puhuu, kun ei tiedä. Tyhjää voughkaa.»

»Niillä pitäisi olla ihan toisenlainen kuri», jatkoi vielä Mari, »antaisivat siellä koulussa edes vähän selkään, että oppisivat».

»Oho! Tulkootpas! Kyllä pojat silloin näyttävät. Ei ne anna itseään niin just' piekseä.»

»Minkähän nuo tuolle taitaisivat?»

»Kysyvät, että mikäs se on koulun laki? Osaa ne tok' sen verran puoliaan pitää. Ei ne ole niinkuin tytöt. Ne kait itkeä tillittäisivät: ui, ui, ui, ui, antaa rakas, kulta opettaja anteeksi, ui, ui, ui.»

»Jussi, oletkos siinä hiljaa.»

Ei äiti voinut olla ihan totinen, vaikka koetti.

Hanna ei tahtonut enää saada neulan silmään lankaa, oli liian pimeä.

»Jätä tuo», kehoitti äiti, »sinä turmelet silmäsi».

»Olisi pari napinreikää vielä.»

»Neulo ne ennemmin sitten lampun valolla.—Näetkös nyt, Jussi, kun Hanna on laittanut sinulle koko tusinan paitoja.»

»Ovatko napit niin kiinni, etteivät heti pääse irti?»

»Pitäisi niiden olla.»

»Annas kun katson. Tuokaan ei kovin kauan kestä. Neulo ajoissa paremmin. Noin! Nyt se jo läksi.»

»Mitäs sinä revit ja kiskot. Saahan ne tuolla tavalla irti, vaikka olisivat kuinka lujassa.»

»Niidenpä pitää kestää, jos kovemminkin nykäisee.»

»Jussi», sanoi äiti, »kuinka sinä kehtaat, Hanna rukka sinun tähtesi on niin paljon vaivaa nähnyt ja sinä vaan komentelet.»

»Mutta onkos parempi, että kohta tippuvat kaikki napit pois?»

Jussi oli topakkata. Katsoi järkähtämättä äitiä silmiin, vahvasti vakuutettuna siitä, että oikeus oli hänen puolellaan. Sitten painoi hän lakin päähänsä ja meni ulos.

Joitakuuta aikoja, ehkä noin pari viikkoa, Hanna uskollisesti nousi aamuisilla varhain lukemaan. Historian hän oli päässyt läpi ja saksan kieliopin. Mutta siihen se myöskin jäi. Into laimeni vähitellen eikä hän jaksanut enää. Olkoon, ajatteli hän ja rupesi nukkumaan pitempään, meni välistä aina kahdeksaan. Ja kumma se oli, kuinka pian siihen tottui. Ensimmältä vaan oli vähän tunnon vaivoja, erinomattainkin, kun kuuli Jussin äänen ruokasalista.

Poika, näet, yhä vielä, vanhan tavan mukaan, varusti itsensä vahvalla aamiaisella, ennenkuin kouluun läksi.

»Eihän sitä kukaan syömättä elä», sanoi hän usein ja jatkoi: »paitsi tytöt; mutta nepä sitten ovatkin semmoisia kräpyjä.»

Ja tosi oli, ettei Hannalle ruoka paljon maittanut; enimmiten hän söi vaan pikkuruisen ja senkin pakosta äidille mieliksi. Äiti oli hyvin huolissaan siitä, että hän päivä päivältä kävi yhä kalpeammaksi ja heikommaksi. Ajatteli usein kysyä lääkäriltä neuvoa, mutta se kuitenkin jäi tekemättä, kun Hanna pani vastaan, väittäen ettei häntä vaivannut niin mikään. Äiti antoi hänen maata aamuisilla niin pitkään, kuin vaan halutti; varoitti vielä palvelijoitakin häntä herättämästä. Kun Hanna lausui katumusta siitä, että oli nukkunut liiaksi, lohdutti häntä äiti. Olihan se edes hyvä, että hän sai unta, siitä hän ehkä sentään vahvistuisi. Ja koska se rupesi aina makeammalle maistamaan, ei Hanna enää huolinut olla millänsäkään, vaikka niinkin sattui, että hän kymmenen aikaan vielä oli sängyssä. Silloin hän jo piti kahdeksaa vallan varhaisena; kun yhdeksältä nousi, katsoi hän täyttäneensä kaikki mahdolliset

velvollisuudet.

Mutta siltä se aina tuntui, ettei hän ollut tarpeeksi asti nukkunut. Nouseminen oli niin vaikeata, niin kovin vaikeata. Eikä siitä lopultakaan olisi mitään tullut, ellei Miina, äidin kiellosta huolimatta, olisi yhtenään hoputtanut ja ajellut häntä ylös, että pääsi huonetta siistimään. Usein teki vähän mieli suuttua häneen, mutta ei viitsinyt sentään, kun hän muuten oli niin hyvä; passaili häntä niin paljon kuin ikänä voi ja oli valmis menemään vaikka tuleen hänen tähtensä. Hanna pitikin Miinasta paljon enemmän kuin Marista. Hän oli hyväluontoisempi ja tynnempi. Mari sitä vastaan oli kiivasta sorttia ja tohahti vähän väliä ylös kuin tuuliaispää. Miina rukka usein sai itkeä hänen käsissään. Siitäkö syystä hän lieneekin viime aikoina käynyt niin alakuloiseksi, hän joka ennen oli iloinen ja huoleton kuin taivaan lintu. Hannan kävi häntä sääli. Kerran hän iltaisella istui ja katseli, kun Miina laittoi vuodetta; huomasi silloin kuinka kummallisesti tämä oli kasvoiltaan muuttunut viime aikoina.

»Miina, mikä teitä vaivaa?» kysyi hän, »ette varmaankaan ole terve.»

Miina lensi punaiseksi.

»Kuinka niin?» hän kysyi.

»Te näytätte niin kovasti huonolta.»

»Eikös mitä.»

»Ihan totta. Hyvänen aika, teidän pitää mennä tohtoriin. Jahkas minä puhun mammalle.»

»Ette saa puhua mitään, enhän minä ole kipeä.»

»Mikäs teillä sitten on?—Miina kulta, sanokaa minulle.»

Hanna meni hänen luokseen ja kietoi käsivartensa hänen ympärilleen.

»Sanokaa nyt!»

Miina heittäytyi poikkiteloin sängyn yli, kätki kasvonsa tynnyyn ja puhkesi valtavaan itkuun. Eikä hän virkkanut sanaakaan, vaikka Hanna kuinka olisi houkutelut. Hanna lopulta jo itki mukaan, vaan ei auttanut sekään.

»Onko joku ollut teille paha? Sen verran voitte kumminkin ilmoittaa. Ehkä Mari?» kysyi Hanna vielä.

»Eikä ole.»

Hän nousi, lakkasi itkemästä ja työnsi Hannan hiljaa luotaan. Enempää puhumatta laittoi hän vuoteen valmiiksi, toimitti muut askareet kaikki huoneissa ja läksi sitten toisiin töihin.

Hanna jäi yksin. Kynttilä paloi pöydällä, hänen silmänsä menivät liekkiin. Katseli tuota mustaa, käyrää sydäntä ja sen tulipunaista nenää, joka valon reunasta pisti ulos. Ei hän mitään ajatellut, katseli vaan. Mutta silloin tuli karpänen siihen lentäen; kierteli ensin ja surisi; topsahti sitten äkkiä tuleen. Tyhmä raukka, mikä oli! Siinä se nyt makasi kuolleena, kärventyneenä tulikumussa steariinissa. Hanna otti sen neulannupulla kynttilästä pois ja viskasi nurkkaan.

Paljon Hanna muuten mieltä oleskelemaan kyökissä tähän aikaan. Oli hauskaa katsella, kun tytöt siellä häärivät töissä, varsinkin kun ne astioita pesivät. Se kävi niin tottuneesti; Mari tiskapytyssä niitä ensin rievun kanssa hankasi, huuhtoi sitten toisessa vedessä, tulikumussa ja puhtaassa, josta narisevina otti ne ylös ja laski kumoon pöydälle. Siitä ne vuorotellen joutuivat Miinan käsiin, pyyheliinalla hangattaviksi. Kaikki kävi kuin tuulessa, mutta puhdasta jälkeä kumminkin tuli eikä kolahtanut rikki paljon milloinkaan.

Sen ohessa aina juteltiin yhtä ja toista. Asioita kerrottiin, muun muassa semmoisia, joita Hanna ei koskaan ennen ollut kuullut. Eikä hän tahtonut ensin käsittää kaikkea, eikä uskoa, niin outoa ja niin pahaa se oli, jota varsinkin Mari puhui. Miina enimmäkseen oli hiljaisempi silloin, ei virkkanut mitään sinne eikä tänne. Kun Hanna tinkasi häntä myöntämään, ettei se ollut totta, mitä Mari sanoi, vältti hän vastata suoraan ja koetti päästä sillä, ettei hän muka tiennyt. Välistä oli Hanna kauheassa tuskassa näistä kaikista, jotka tällä tavalla lykättiin hänen sieluunsa; mihin hintaan hyvänsä hän olisi tahtonut kuulla niitä valheiksi vakuutettavan; mutta ei ollut ketään, jolta hän olisi kysynyt. Äidille ei hän kehdannut mitään puhua, eikä uskaltanut, sillä äiti varmaan olisi häntä nuhdellut, kun hän semmoisia palvelijain kanssa puhui. Monasti päättikin hän pysyä kyökistä pois, mutta kun kovin ikävä tuli, eikä äidinkään kanssa aina riittänyt puhumista, meni hän sinne taas. Sitä paitse siellä oli niin vapaata, melkein kuin ennen toverein seurassa, sai empimättä sanoa mitä kulloinkin päähän pisti, vaikk'ei se

sitten ollutkaan erittäin viisasta eikä ylevää.

Kerran sattui niin, että hän kaasi vettä juomalasiin, joka oli kyökin pöydällä, ja joi, huomaamatta, että sitä ennenkin oli käytetty. Mari kun näki, sieppasi lasin hänen kädestään.

»Elkää juoko, se on herrojen lasi. Minä ikään toin pappanne kamarista ja siellä oli vieraita.»

»Mitä pahaa siinä, jos herrojen lasista juo?»

»Hyvänen aika, vielä te kysytte.»

Ja nyt seurasi kauheita kertomuksia tarttuvista taudeista ja kuinka viattomat usein onnettoman sattuman kautta tulevat saastutetuiksi.

Pöyristellen Hanna kuunteli. Hän oli jo ennättänyt juoda, mitä jos häneen tarttui! Tuskan hiki nousi hänelle otsaan, ei hän tahtonut saada sanaa suusta.

»Luuleeko Mari? Kun minä join—?»

»Ettäkö tarttuu? Niin, enhän minä tiedä, mutta elkää sitä vastedes enää tehkö.»

»Koska se näyttäytyy, jos minussa jo on?»

»No, kai parin viikon sisään.»

Parin viikon! Niinkö kauan hänen piti epätiedossa kulkea. Kuinka hän sitä kestäisi! Hanna koetti krakistamalla puhdistaa kurkkuaan, koko illan hän ryki, mutta mitä enemmän ryki, sitä kuivemmaksi ja karkeammaksi se kävi. Kohta herättyään hän seuraavana aamuna tunnusteli kaulaansa ja huomasi kauhistuksella, että siellä jo oli kipua. Koski vähän, kun nieli, ja kielen juuri tuntui hellältä. Suurimmassa sielun vaivassa hän nousi ylös ja puki päälleen. Tohtoriin, tohtoriin, siinä hänen ainoa ajatuksensa.

»Mamma», sanoi hän äidille, joka tuli ruokasalista hänen huoneesensa, »minun pitää mennä kiiruusti tohtoriin, minun on kaulani kipeä».

»Oikeinko pahasti?»

Äiti katsoi häneen kummastuen, Hanna ei tavallisesti mielellään tohtoriin kääntynyt, vaikka oli kovemminkin sairas.

»Kyllä jotenkin.» Hän nieli ja painoi sormellaan leuan alle. »Koskee se, minun täytyy heti lähteä.»

»Mutta ei hän ota vastaan, ennenkuin tunnin päästä.»

»Mitä se tekee. Saahan tohtorin luokse mennä yölläkin, kun kova hätä on.»

Äitiä taas kummastutti. Hän haki lusikan ja katsoi Hannaa kaulaan, vaan ei nähnyt mitään erinomaista; ei se punoittanut eikä ollut turvoksissa. Mutta sinne pisti, väitti Hanna. Malttoi hän sitten kumminkin odottaa, siksi kuin vastaanottotunti alkoi.

Rauhoitettuna hän tohtorin luota vähän päästä palasi, resehti kädessä. Kaulassa ei ollut mitään vikaa; hän oli vaan heikko ja arkahermoinen, oli tohtori sanonut. Rautaa ja mitä muuta lienee antanut; »Bromkalium», hän luki receptistä. Äiti tunsu sen rohdon, samaa juuri oli hänkin saanut, kun sydäntykytys häntä vaivasi. Se oli siihen aikaan, kun isä ensi kertoja tuli pahemmin liikuttettuna kotiin ja oli kohtuuton moitteissaan ja vaatimuksissaan, niinkuin hän semmoisessa tilassa sittemmin aina oli. Äiti ei enää koettanut salata näitä asioita Hannalta, hän ne kumminkin aavisti, yhtähyvin saattoi sitten kaikkikin kertoa. Vaikka ei sentään likimainkaan kaikkea; oli jotakin raskasta sydämen pohjalla, joka makasi siellä kuin kivi, eikä koskaan huulille noussut.

Yksitoikkoisesti ja hitaasti kuluivat päivät. Syksyiset rämehet alkoivat; sadetta ja lokaa lakkaamatta, pilveä ja sumua, tuulta, myrskyä. Puut seisoivat paljaina ulkona, pihlajoissa vaan muutamia surkastuneita marjarypäleitä roikkui. Kallaveden aallot ajelivat mustantympeinä toisiaan ja kohisivat vaahtoisina kiviseen rantaan. Metsä vinkui, järvi huokaili, luonto valitti. Harmaata ja väritöntä oli kaikkialla; päivät pimeät, kaksi hämärää vaan vastakkain. Ihmiset vetääntyivät kotinurkkiin; panivat iltaisilla aikaiseen maata, nukkuivat myöhään aamuun, puhuivat vähemmän vielä kuin ennen, murjottivat ja olivat ikäviä. Muun ilon puutteessa syötiin vahvasti tukevaa, karkeata ruokaa; siitä mieli kävi yhä raskaammaksi samoin kuin ruumiskin. Eihän oikeastaan tiennyt mitä tehdä, ja senpätähden ei tehtykään paljon mitään. Katsottiin ulos ikkunasta, tuommoisella kärttyisellä, tyytymättömällä katseella, otsa vähän rypyssä, harmaat silmät uniset ja elottomat, nenän juuri hiukan ylöspäin ja ylähuuli mutkassa.

Sanottiin: »yhä siellä vaan sataa». Vastattiin: »no; yhä vaan», ja siihen keskustelu päättyi.

Rouvat ostivat paljon lihoja, koska se tavara nyt oli huokeammillaan, ja suuret tiinut täpötäyteen he niitä suolasivat talven varaksi. Taikka piiat ne oikeastaan suolasivat, rouvat vaan käskivät ja katsoivat, että se tuli tehdyksi. Mutta heillä on tapana sanoa, ja melkeinpä täydellä vakuutuksella: minä suolasin, minulla oli pyykki, minä leivoin, minä keitin, minä laitoin, vaikk'eivät itse olisi pikku sormeaankaan niissä toimissa liikuttaneet. Se, näet, kuuluu niin hyvältä ja siinä hän pääasia. Pikkukaupungeissa varsinkin rouvat elävät »vaan kodille». Eivät he sekaannu yleisiin asioihin, sillä se olisi epänaiseellista. Kun aika tulee pitkäksi, ja se tapahtuu miltei joka päivä, pannaan käsityö laukkuun, määrätään kyökkipiialle, mitä puoliseksi laitetaan ja mennään sitten jonkun tuttavan luokse, jossa kolme neljä tuntia kuluu, ettei tiedäkään. Hämmästyksellä vasta huomaa, kun kellon viisari osoittaa päivällistunnin olevan käsissä; kiireesti kootaan laukkuun taas neulat, langat, sakset, sormistimet ynnä kaikki muut tavarat, ja pikaiset jäähyväiset otettua riennetään nopein askelin kotiin, ettei mies ennätkä tuskastua odottaessaan. Muuten heillä ei mitään tunnon vaivoja voi olla, sillä he eivät ole laiskoina istuneet; käsityötä he ovat saaneet niin kosolta tehdyksi, ettei varmaan kotona olisi enempää tullut. Ja sitten heillä on ollut niin hauska, on saanut kuulla niin paljon uutta kaikenmoista. Pormestarissa oli hiljakkoin pidetty herrakestit ja annettu hirveän yksinkertaista ruokaa illalliseksi; ei kuin kolmea tai neljää lajia lämmintä ja viinapöydässä tuskin muuta kuin piirakaista ja a la daube'a. Oli se kumma, että ne kehtasivat. Sitten tiedettiin myös kertoa, että viime tanssiaisissa oli franseesissa ollut kolmekymmentä kahdeksan paria, eli kahta vaille neljäkymmentä. Premier'illä kymmenen paria rivissään ja secundilla yhdeksän. Eikä luutnantti Limon enää näyttänyt olleen neiti Galéniin ollenkaan ihastunut; kaksi polkkaa oli vaan tanssinut hänen kanssaan ja yhden valssin. Ja neiti Galén oli näyttänyt hyvin masentuneelta, erittäinkin kun luutnantti Limon vielä lisäksi oli osoittanut suurta kohteliaisuutta neiti Strömille. Monta muuta seikkaa oli heillä puheen alla ollut; niin oli esimerkiksi nostettu kysymys siitä, kuinka tulisi pukeutua niihin pitoihin, joita tiedettiin överstissä valmistettavan kuvernööriä varten. Ei sillä, että kukaan läsnäolijoista luuli tulevansa kutsutuksi, mutta saattoihan asiasta yhtäkaikki keskustella. Ja siihen päätökseen oli tultu, että herrojen oli mentävä hännystakissa, naisten silkissä. Puvun erityiskohdat tietysti riippuivat itsekunkin omasta mielestä ja hyvästä aistista.

Herrat ne taas elivät omaa elämäänsä, naisten seurasta mieluummin erillään. Jos sattumalta joskus joutuivat heidän pariinsa, oli tilansa kiusallisen tukala. Täytyi koettaa noudattaa seuraelämän tapoja, ja kun niihin oli tottumaton, kävi se vaikeaksi. Ei tiennyt oikein, kuinka istua, kuinka olla; mitä puhua, missä ja millä tavalla pitää käsiään. Ja niin siinä hikoili ja puhkaili, että se vasta hirveätä. Muuttui sitten vielä jäykäksi ja kankeaksi kuin puuhevonen. Oliko ihme, jos karkasi sivuhuoneeseen, niin pian kuin suinkin tilaisuus ilmestyi ja helpoitettulla mielellä ensin lasia kallisti, sitten tupakkaan tarttui.

Ikävä tahtoi muuten herroille tulla pikkukaupungin ahtaissa oloissa, erinomattain juuri niille, joiden halu ensimmältä korkeammalle pyrki. Ei heitä huvittanut nuo päivän vähäiset tapaukset, joista naiset saivat tarpeeksi asti sielun ravintoa, ja sieltä, ahjopaikasta, jossa elämä hulmuu ja kuohuu, he olivat viskatut kauas syrjään. Päivä toisen perästä meni vanhaa tasaista jonoaan, ei ollut mitään, joka jännitti mieltä, tai kiinnitti ajatusta. Hiljaisessa, matelevassa elämässä tuntui kuin henki olisi surkastunut mitättömän pieneksi ja näköalan rajat supistumistaan supistuneet. Tunteetkin tylsyivät ja mieli raukeni. Muuttui melkein koneeksi, joka määrättyllä ajalla mekaanillisesti toimitti määrätyn työn. Voimat sitten vähitellen nuutuivat, jos vielä joskus tilaisuutta virkeämpään harrastukseen olisi ilmestynytkin, ei enää viitsinyt, eikä jaksanut, eikä välittänyt. Tuli n.s. vanhoillaolijaksi ja murisi, kun kuuli jonkun henkilön jossakin paikassa suloista rauhaa häiritsevän uusilla aatteilla tai muilla semmoisilla turhilla maailman parannuspuuhilla. He tyytyivät jo, kun saivat iltaisella vistipöydän ääressä istua, totilasi edessä, kortit kädessä.

Palvelijoilla siihen sijaan on syksy melkein hauskin aika vuodesta. Köyriin tuloa odotetaan, suuret pyykkit pestään, kellarit, aitat, kaikki paikat siivotaan ja puhdistetaan. Sitten tulee toivottu vapaa- eli kissaviikko, jolloin vietetään häitä, tanssissa käydään, vaatteita korjataan ja uusia neulotaan, jos palkasta on sen verran jäljellä, että jaksaa ainetta ostaa.

Seitsemän tai kahdeksan päivää tuota riemuaikaa kestää, jolloin aamusta iltaan saa olla vapaana, tehdä mitä itse tahtoo, mennä mihin haluttaa, olla ja elää juuri niinkuin lystää. Ei sanoin kertoa voi, kuinka tästä lyhyestä lomaviikosta nauttii se, joka vuodet umpeen sillä välin toisen orjana on ja leivän tähden hetki hetkeltä muiden käskyjä tekee. Ja kuinka raskasta on, kun tuo kultainen aika loppuu ja lähteä täytyy taloonsa taas uutta vuotta alkamaan. Mennään tavan mukaan illalla vasta ja hyvin myöhään, ettei vuosi pitkäksi tulisi, se on vanha taika, jota aina tarkoin noudatetaan.

Hannan kotona pestiin köyri-pyykkiä. Niiralan Leena oli apuna; aamusta varhain he olivat Marin kanssa olleet täydessä touhussa alhaalla tuvassa. Miina toimitti askareita, ja äiti kokoili vielä viimeisiä, enimmiten puolipitoisia, vaatteita nyyttiin, jota sitten lähetti Hannan viemään pyykkäreille. Kyökin läpi mennessä pyysi Miina häntä samalla käskemään aamiaisille; ja kiireesti heidän oli tuleminen, perunat muuten jäähtyivät.

Pihaan saakka kuului tuvasta hieromisen jyske, veden läiske ja tulen rätinä pyykkipadan alta, sillä ovi oli porstuaan auki. Ylinnä kaikesta kohosi kuitenkin Leenan ja Marin suuret äänet, taukoamattomassa pälinässä.

Hanna pyyhkieli jalkojaan havuihin portaiden edessä.

»Tokko sillä Miinalla on paikkaa ensi vuodeksi?» kuului Leena kysyvän.

»Eikä ole. Enkä usko, että kykeneisikään, sanokaa minua valehtelijaksi.»

»Ooho? Niinkö sen on hullusti asiat.»

»Antaahan olla, ajan kulua. Mutta kyllä minä vaan niin ennustan.»

»No, kukahan tuon on narrannut?»

Mari ei kerinnyt vastaamaan. Hanna tuli sisään.

»Yhäkö sieltä vaan kannetaan», hän sanoi nähdessään Hannan nyytin.

»Karttuu pyykkiä», lausui Leena. »Pianpa näitä on yhtä paljon kuin Linteenissäkin tässä toisella viikolla.»

»Siellähän rouva kuuluu taas saaneen pieniä?» jatkoi Mari.

»Saihan se eilen.»

»Voi raukkaa! Monesko tuo jo onkaan?»

»Lieneekö kymmenes.»

»Herran tähden! Vai kymmenes. Eikä ne mahda siihen loppua, onhan se rouva vielä nuori ihminen.»

»Mutta niin hirmuisen riutunut jo ja huono. Tokko vironnee siitä enää elämäänkään.»

»Voi, synti sentään! Ja kun muistaa, kuinka ihana sekin rouva oli tyttönä ollessaan. Kukoistava ja terve kuin ruusunnuppu. Sen minä teille sanon, Hanna neiti, elkää ikinä menkö naimiseen. Elkää olko niin hullu. Ajatelkaas, saada lapsia, joka toinen vuosi, taikka hyvästä lykystä joka ikinen, ja imettää niitä sillä välin. Eihän sitä kestä mikään. Toista on olla itsekseen. Ei itke lapset ympärillä, eikä komenna mies.»

»Niin, ja kuinka sitä on huolettomat päivät sentään naimattomalla aviovaimon suhteen. Ei tiedä maailman murheista mitään. Mutta ihme kumma se on; sinne sitä vaan pitää pyrkiä yhtäkaikki jokaisen: Ei auta, vaikka kyllä selvään näkee, mikä edessä on. 'Luonto se tikan pojan puuhun vetää', sanoo sananlasku.»

Hanna seisoi luona ja katseli, kuinka ne hieroa jytkyttelivät kukin punkkansa ääressä. Vesi roiski ympäri, saippuvaavahto kuohui ja kuuma höyry nousi pesijäin kasvoille, jotka hikisinä hohtivat varista ja vaivasta. Kyynäspäihin saakka olivat hihat käärityt ylös ja tumman punertavina muokkailivat turpeat kädet vaatteita kuumassa lipeässä. Ilma oli harmaa ja höyryinen, ikkunat vetiset. Avonaisesta ovesta tuli polville kylmää. Likaiset vaatteet olivat läjässä perempänä lattialla, ja pöydälle oli pinottu kertaalleen hierotuita ja sitten kokoon väännettyä korkeaan kasaan.

»Eikö se Miina vielä anna meille aamiaista siellä?» kysyi Mari.

»Ah niin, minä unohdin. Menkää pian, ettei perunat jäähdy.»

»Oletteko täällä sen aikaa, ettei tupa jää yksin?»

»Kyllä.»

He kuivasivat kätensä vyötäisistä riippuviin pyyheliinoin ja lähtivät ulos toinen toisensa jäljessä, molemmilla hameet kahden puolen ylähällä. Oven lykkäsivät kiinni mennessään ja tupaan jäi eloton hiljaisuus. Muuripadasta vaan kuului pienenlainen porina. Hanna siirtyi sen ääreen ja katseli, kuinka vesikuplat nousivat pohjalta ylös pinnalle ja siinä hajosivat. Kellertävän harmaata vaahtoa kerääntyi padan reunalle, mutta keskellä pulppusi vesi ja sakeana kohosi höyry kattoa kohden. Kädet ristissä seisoi Hanna ja seurasi tätä kiehuntaa silmillään, mutta epäselvästi, kuin hämärässä unessa vaan. Hän oli väsynyt, maailma oli hänen mielestään kauhea ja elämä rumuutta täynnä. Ei hän tiennyt, mitä nuo sanat Miinasta merkitsivät, mutta varma hän oli siitä, että saisi taas jotain kamalan kamalaa kuulla, jos kysyisi. Päätettiin olla kysymättä.

Iloisella melulla tulivat pyykkärit vihdoinkin ja viimein takaisin aamiaiselta; Hanna oli jo arvellut, ettei siitä syömisestä ikinä loppua tulisikaan, niin kauan he viipyivät.

»Sulhasiannehan te karkoitatte, kun vesipataa kiehutatte», sanoi Leena; otti kiulun, ammensi padasta vettä punkkaansa, ja kantoi kylmää sijaan. Hanna yritti lähtemään.

»Arvatkaas, kuka vieras siellä on pappanne luona», sanoi Mari.

»Se Vaajasalon herra taitaa teistä tykätä», lausui Leena, »niinpä minä olen sitä vähän kuullut huhuiltavan».

»Elkää ottako Sassaa», varoitti Mari, »sillä on jo monta rouvaa entistä».

»Tuolla Miina juosta hynttyyttää tänne», sanoi Leena, joka oli sattunut kääntämään kasvonsa ikkunaan päin. »Katsopas!» Hän iski silmää Marille.

»No, olenko minä oikeassa, vai kuinka?»

»Ei uskoisi; niin siivolta ja hiljaiselta, kuin se ruoja näyttää.»

»Tyyneessä vedessä kalat kutevat.»

He hieroivat taas, että punkat jytisivät. Miina huohatti sisään.

»Pappanne kutsuu. Siellä on Sassa herra. Taitaa hakea teitä ajelemaan.»

»En minä tule. Sano papalle, että minä en tule.»

Hanna palasi takaisin muuripadan luo ja päätti jäädä tupaan, siksi kuin Vaajasalon herra lähtisi pois. Miina vastusteli, hän ei olisi uskaltanut viedä semmoista sanaa; mutta hänen täytyi viimein, kun Hanna ei antanut myöten.

Taas katsoivat pyykkärit ikkunasta Miinan jälkeen, nauroivat ja silmäilivät toisiaan.

»Ei se pitkälle enää menekään. Hyvä, kun pääsee köyriin.»

Hanna jo ymmärsi. Mutta hän ei uskonut, hän suuttui Miinan puolesta, veri lensi kasvoille ja sydän rupesi lyömään. Kiivaita sanoja hän lausui vedet silmissä; mutta ne hänelle vaan nauroivat, ja samassa tuli Miina uudelleen tupaan.

»Joutukaa, neiti, pappanne muuten—»

Hän pysähtyi äkkiä; huomasi että hänestä juuri oli puhuttu. Koetti vielä soperrella jotain, mutta hämmentyi yhä enemmän, kun kaikki niin kummasti häneen katsoivat. Viimein hän pyörähytti ympäri lähteäkseen pois; mutta siinä oli likaämpäri luona, hän kompastui ja kaatui. Ämpäri meni kumoon, vesi hurautti pitkin lattiata ja Miinan päälle. Hän koetti nousta: ei päässyt, siihen jäi.

Leena ja Mari taukosivat hieromasta, ja katsoivat häneen, siellä kuin hän makasi kuraisella lattialla pitkin pituuttaan. Selkä kumarassa he molemmat seisoivat, nojautuen käsiinsä, jotka punkan pohjaan vaatetta painoivat.

»Taisi käydä hullusti?» sanoi Mari.

Miina pyrki ylös taas, mutta ei onnistunut. Takaisin hän putosi vaikeroiden. Mari puristi käsistään veden punkkaan ja hieroi loput kupeihinsa.

»Tule, Leena», hän sanoi, »nostetaan tuo poloinen edes vaatteille tuonne».

Leena tarttui jalkoihin, Mari hartioihin ja niin he yhdessä häntä raahasivat perälle vaatekasaa kohden. Hanna väistyi kauemmaksi.

»Tulkaa tasoittamaan noita vaatteita, Hanna neiti», rukoili Mari.

Mutta Hanna seisoj jäykkänä muuria vasten, ei liikuttanut jäsentäkään. Kun hän ei tullut, työnsi Mari jalallaan niitä vähän kokoon; sitten laskivat he kuormansa alas. Miina tarttui molemmin käsin penkin jalkaan, joka oli siinä likellä; hänellä oli kovat tuskat.

»Mihin sinua koskee?» kysyi Mari. Mutta hän ei vastannut. Hetken perästä näytti hänellä olevan helpompaa; ei hän sittenkään mitään puhunut, itki vaan hiljaa.

Leena ja Mari katsoivat nyt vakavasti toisiinsa.

»Kuule», sanoi Leena, »kuinka sinun on asiiasi? Eiköhän pitäisi hankkia sijaa johonkin?»

Ei sanaakaan tullut huulilta, mutta huokauksia nousi povesta, syviä, raskaita ja vaikeroivia.

Hanna yhä seiso paikassaan ja katseli häntä, joka tuossa alhaalla likaisten vaatteiden päällä vaivoissaan väänteli itseään. Ja hänen silmissään asui kylmä inho, säälimätön ylenkatse. Ei armahtavaisuuden tunne hivaltanutkaan elämää tunteuttamaan sydämeen.

»Rouvaa täytyy kutsua», sanoi Mari, kun Miinan tuskat taas lisääntyivät siihen määrään, että hänen kätensä rutisivat penkin jalkaa puristaessa.

Hanna läksi ylös sanaa viemään. Äiti oli puurokattilaa hämmentämässä ja kummasteli, mihinkä Miina jäi. Hanna lyhyesti kertoi hänelle tapaturman ja kapustaan tarttuen, pyysi hän äitiä menemään alas. Rupesi voimainsa takaa hämmentämään, ensin oikealla kädellä ja kun se väsyi, niin vasemmalla. Sitten oikealla taas, sitten vasemmalla, ja viimein molemmilla; eikä tahtonut enää mitenkään jaksaa. Kuuma puro roiski ja poltti milloin käsivarsia, milloin silmiä; höyry nousi varina hänen kasvoilleen, jotka ilmankin hehkuivat kuin tulella. Nyt hän jo uupui tykkäänään, ei saanut kapustaa oikein pohjaan painetuksi eikä liikkumaan paljon ollenkaan, vaikka kuinka olisi koettanut. Vielä vähemmin hän kykeni nostamaan kattilaa tulelta, niin suuri kuin se oli.

Mutta Marin askeleet onneksi kuuluivat samassa portailta.

»Piispa on käynyt puurossa!» huusi hän kohta, temmattuaan oven auki ja kerran nenäänsä vedettyä.

Hanna ei voinut sille mitään. Alakuloisena hän seiso vieressä ja katseli, kun Mari tempasi kattilan syrjään ja tukki reiän.

»Hyvä puuro pilalla; semmoinen vahinko», porusi Mari. »Ei teistä ole tänne kyökkiin.»

Hannaa tuo vähän harmitti, mutta ei hän rohjennut itseään puolustaa, kun juuri oli suurta kunnottomuutta osoittanut.

Mari tuoksutteli päälleen nuttua ja huivia. Hanna kysyi, mihin hänen oli mentävä.

»Vossikkaa hakemaan ensinnäkin», sanoi Mari. »Miina viedään Leenan kotiin. Ja sitten minun vielä pitää hankkia sinne kättilö, rouvan tahdosta, juuri kuin ei välttäisi joku vanha akka, mokomalle.»

Mari oli äkeissään, kun heidän pyykkinsä keskeytyi. Siitä vielä pihalla mennessäänkin riiteli, mutta kadulla hän hiljeni epäselvään murinaan.

Äiti tuli ylös, hyvin vakavan näköisenä. Ei hän mitään puhunut; mahtoi olla pahoillaan siitä, että Hanna oli sattunut tuon kaiken näkemään. Hanna yritti juuri kertomaan onnettomuudesta puuron kanssa, kun isä aukaisi sisäovea, ja kysyi, minkätähden Hanna niin kauan antoi odottaa itseään. Sassa pyysi häntä ajelemaan ja hevonen seiso portilla.

Hanna ei tahtonut, ei millään ehdolla, oli itsepäinen vastustaessaan, vaikk'ei tiennyt tuoda esiin minkäänlaista syytä. Äitikin pyysi häntä menemään; oli epäkohteliasta kieltää, kun hän jo oli niin kauan odottanut. Isä suuttui viimein.

»Sinä olet käynyt niin kummalliseksi, ettei sinua enää saa tottelemaan. Lapsena olit ihan toisenlainen. Sinua on pidetty liian helpolla.»

Sitä sanoessaan hän loi nuhtelevan katseen äitiin. Tämä taas koetti houkutella Hannaa.

»Mene edes tervehtimään ja kiittämään», sanoi hän.

Mutta Hanna ei sitäkään tahtonut. Ja kun isä kovemmalla äänellä tiuskasi ja uhkasi viedä hänet väkisen, ellei hyvä puhe auttanut, puhkesi Hanna itkemään. Nyt katsoi äiti parhaaksi jättää hänet rauhaan.

»Ehkei hän ole oikein terve», sanoi hän, »en voi muuta ymmärtää. Minä tulen pyytämään anteeksi hänen puolestaan.»

Ja äiti viskasi esiliinan edestään pois, silitti kahden käden hiuksia otsaltaan ja läksi isän jäljessä sisään. Isän oli otsa rypyssä ja jotain hän vielä sanoi vihaisella äänellä mennessään, mutta Hanna ei kuullut, mitä se oli. Hän itki hartaasti, oikein sydämen pohjasta, itki koko päivän siksi kuin uupui vallan. Iltaisella hän sitten makasi seljallaan kamarinsa sohvalla ja tuijotti kattoon. Ja siihen päätökseen hän tuli, ettei tässä maailmassa ollut mitään iloa, eikä mitään hyvää, miehet varsinkin olivat kauhean pahoja ja naiset myös. Mitä varten oli äitikin lähettänyt Miinalle ruokaa ja liinavaatteita, lakanoita ja mitä kaikkea siinä lienee ollut, tuommoiselle huonolle ihmiselle. Ja kun hän muisti syleilleensä Miinaa vielä

hiljan ja olleensa hänelle viimeiseen asti niin ystävällinen, rupesi hän uudestaan itkemään ja tunsi, että häntä oli petetty, että hän tietämättänsä oli koskenut johonkin saastaiseen ja tahrannut itseään. Sitten hän tuli ajatelleeksi, että äidilläkin oli kaksi lasta, ja pani sen yhteyteen niiden tietojen kanssa, joita hän Marilta oli saanut. Poveen nousi silloin raivon tapainen inho ja kauhu, vihasta olisi hän tahtonut murtaa kaikki, taikka ylenkatseesta heittää luotaan kauas pois. Oli kuin jok'ainoa side hänen ja maailman välillä olisi katkennut. Eikä hän enää koskaan tahtoisi mihinkään yhteyteen sen kanssa tulla. Miksi ei ollut tässä maassa luostaria, semmoiseen olisi hän heti paennut ja siellä yksinäisyydessä rauhan löytänyt.

Nyt juotui hänen mieleensä, kuinka hän kerran lapsena ollessaan makasi vatsallaan eräällä sillalla ja katseli alas kuohuvaan koskeen. Ja kun hänelle oli sanottu, että kaikki, jotka lapsena kuolevat, pääsevät taivaaseen, oli hän ajatellut hypätä alas. Mitä kauemmin hän tuota kohinaa kuunteli ja silmillään vaahtoavaa pyörrettä seurasi, sitä enemmän se häntä puoleensa veti. Hetken tuskaa vaan, ja sitten hän heräisi ijäiseen iloon, näkisi Jumalan ja kaikki pyhät silmästä silmään. Päätös alkoi vakaantua hänessä; hän nousi ylös, katsoi kerran taivasta kohden ja yritti heittäytymään. Mutta siinä äkkiä juotui hänen mieleensä, että itsemurha oli kauhea synti, ettei hän ehkä ennättäisikään koskessa enää katumusta tehdä, vaan kuolisi ja joutuisi kadotukseen. Kädet putosivat alas, kauhistus valtasi hänen sielunsa; hän kääntyi ja juoksi pois, minkä ennätti. Eikä hän moneen aikaan sen jälkeen uskaltanut koskea lähelle mennä. Kuinka hän silloin oli yksinkertainen, kun ei asettunut sillalle niin, että vahingossa olisi keikahtanut koskeen. Vai olisikohan sekin itsemurhaksi luettu?

Muisti hän vielä muutakin lapsuudestaan. Koulussa oli neljännen käskyn johdosta selitetty, että Jumala kaikkien enin rakasti niitä, jotka hän lapsena kutsui luokseen. Ja hän oli polvillaan rukoillut, itkenyt ja rukoillut, ei muiden nähden, mutta yksikseen, että Jumala rakastaisi häntäkin ja ottaisi hänet maailmasta pois, ettei hän vajoi syntiin ja eksyisi oikealta tieltä, niinkuin suurin osa ihmisistä teki. Aina kun hän sitten tunsi vähän kipua, päänkivistystä, tai jotain muuta, ihastui hän ja luuli, että nyt Jumala hänen rukouksensa täyttäisi. Vaan ohitse se taas meni, ja elämään hän jäi...

Hannan nyhkytykset harvenivat; silmät painuivat umpeen, hän nukkui. Kun heräsi, oli sydänyö ja pilkkoisten pimeä. Hän haki tikkuja, vaan ei löytänyt. Riisui sitten pimeässä päältäään ja haparoitsi sänkyyn, jossa pian uudelleen vaipui unen suloiseen helmaan.

Raukenivat tästä lähtien päivät raukenemistaan. Ei ollut mitään toivottavaa, eikä mitään odotettavaa. Hiljakseen vieräi aika eteenpäin, yksitoikkoista, väsyttävää kulkua. Kaikki oli tyhjää, onttoa, elotonta. Eikä ollut juuri mitään erityistä tehtävää; ei muuta kuin olla vaan ja antaa päivän tulla, toisen mennä.

Marikin oli köyristä lähtenyt talosta pois, ja uudet palvelijat nyt kyökissä hääräsivät. Niistä kyökkipiika oli karhakkaa laatua; ei hän sallinut kenenkään töihinsä sekaantua. Tuskinpa uskalsi enää äitikään hellan luokse mennä, vielä vähemmän Hanna. Pian sai kuulla, jos yritti, ettei hänen paikkansa ollut kyökissä, pysyköön siellä omassa huoneessaan.

Eikä Hanna hyvin halunnutkaan heidän tielleen mennä. Ompelutyö kädessä hän istui aamusta iltaan, päivät pitkin. Ei se suuresti edistynyt, sillä kädet vajosivat tuon tuostakin alas helmaan ja unohtuivat sinne tuntimääriksi. Mutta eipä hän saisikaan työllä rasittaa itseään, sen oli lääkäri sanonut. Voimat häneltä sittenkin menivät menemistään, kolme satsia hän jo oli nauttinut noita samoja rohtoja, vaan ei niistä vielä ainakaan tuntunut apua olevan.

Viikkokausiin hän ei usein käynyt portista ulkona. Ei jaksanut, eikä tehnyt mieli. Kerran kun Jussi läksi luistelemaan ja kehui olevan hyvän jään, meni Hannakin koettamaan. Mutta hänelle tuli melkein heti kylmä, jo ennenkuin hän ehti luistimiakaan jalkaansa panna. Ja sitten hän uupui melkein kohta ja kaatui vähän väliä. Eikä ollut tuttuja yhtään koko jäällä, kaikki outoja vaan. Herrat kun luistivat ohitse, katsoivat aina häneen. Ei tuo hauskaa ollut; kiitti kun pääsi pois. Eikä hän sen koomin enää mennyt.

Jussi kaikessa vallattomuudessaan sittenkin oli ainoana virkistyskenä. Kun hän tulla tohahti koulusta kotiin, oli kuin raitis tuulen puuska olisi puhaltanut sisään. Mutta vähän hän maltoi yhdessä kohden istua, tuskin muulloin kuin ruokapöydässä. Eikä hän paljon Hannan seurassa viihtynyt, sillä tytöt olivat hänen mielestään niin ikäviä. Pojat, ne vasta toista. Semmoisia mestareita olletti, kuin heidän luokalla, sai hakea! Poliisikin niitä pelkäsi, ettei uskaltanut henkeä vetää, vaikka pojat kuinka härnäisivät.

Erään kerran oli päivä taas kuoleman raukea ja niin onnettoman pitkä, ettei luullut loppua tulevankaan. Oli hämärä; Hanna istui ikkunan ääressä käsitöineen, paremmin nähdäkseen. Ulkona pyrytti ja tuuli vinkui nurkissa. Ei kadullakaan kulkenut juuri ketään. Joku koulupoika vaan, kirjat kainalossa ja nutun kaulus pystyssä, taikka palvelustyttö, joka terhakasti vuovasi eteenpäin, vaikka pieksikin kova vastatuuli helmoja säarien ympäri.

Hanna meni katsomaan, oliko Jussi kotona. Sielläpä poika arvon istui nyt kamarissaan. Tikapuuhun vuoli poikkipuuta, hän oli telmätessään katkaissut yhden ja pelkäsi isää. Ei pelännyt juuri, mutta toraa välttääkseen tahtoi laittaa kumminkin. Hanna pyysi häntä kertomaan jotain hauskaa ja Jussi lupasi, jos

vaan odottaisi hetken. Hanna istui kärsivällisenä pöydän luokse; kun Jussi oli työnsä lopettanut, syytti hän papyrossin ja laittoi itsensä mukavaan asemaan toiselle tuolille.

»Poltatko sinä, Jussi?» kysyi Hanna nuhdellen.

»Poltan», vastasi toinen tyyneesti ja kiikkui tuolissaan.

»Ai, ai, mitä pappa sanoo!»

»Ei mitään, kun ei tiedä.»

»Kerropas nyt se hauska.»

»Kyllä. Arvaa, mitä tapahtui koululla tänään!»

»Noh?»

»Mutta muista, ettet niin sanaa siitä hiisku, et mammallekaan.»

»En, en.»

»Kun pojat tekivät Pollelle semmoiset tepposet,—tiedäthän sinä, ketä me Polleksi sanomme?»

»Tiedän.»

»Niin, kun oli asetettu ongen koukku langan nenään ja se pantiin juoksemaan katosta alas juuri opettajan tuolin kohdalle. Pojat toisesta päästä pitivät kiinni ja sitten kun sihattiin ja ongittiin, eikä ukko paha aavistanut mitään vaaraa, ennenkuin peruukki yks kaks lentää sävähytti ylös kattoon. Voi, helkkuna, kuinka Polle hämmästy. Näes, näinikään hän jäi tuijottamaan näin, suulaki tällä tavalla. Ja sitten kun se klanipää hyppäsi ylös tuolilta ihan raivosta ja suoraa päätä töyttäsi rehtorin luokse.»

Hän taukosi ja veti hymyillen pitkän savun. Hanna hämmästy heidän rohkeuttaan eikä osannut muuta kuin päivitellä. Mutta vähän päästä Jussi jatkoi miehevällä välinpitämättömyydellä:

»Niin, siitä tietysti tulee ankara tutkinto.»

»Kuka sen teki, Jussi?»

»Sitä ei sanota. Koettakoot ottaa selvän, jos saavat. Näytetään onko pojissa yksimielisyyttä ja toverihenkeä.»

»Ethän vaan ollut sinä, Jussi?»

»En sano.»

»Sen verran voit kumminkin ilmaista.»

»En, en vaikka. Elä pyydäkään.»

»Jussi, Jussi, sinä varmaan olit mukana. Ja nyt sinut eroitetaan koulusta.»

»Kas niin, etköhän jo rupea itkemään. Tuommoinen sinä aina olet. Ei sinulle pitäisi koskaan mitään kertoa.»

»Enhän minä itke.» Hanna hieroi silmiään ja koetti näyttää urhoolliselta. »Mutta jos sinut eroitetaan koulusta?»

»Elä hätäile, ei ole vielä eroitettu. Eikä se niin pian tapahdukaan.»

Hän sammutti papyrossin pään ja viskasi sen sylkilaatikkoon.

»Pitää lähteä tästä vähän tuumittelemaan toverien kanssa.»

Jussi otti lakkinsa ja meni; Hanna palasi kamariinsa.

Levottomana hän seuraavana iltana odotti Jussia kotiin. Lyseolla oli ollut lupa, ja kello kuudesta oli tutkinto alkanut opettajakunnan koossaollessa. Pojat olivat kaiken päivää olleet touhakassa; Jussin luona toveria juoksi yhtämittaa, menttiin ja tultiin, ankaran totisia oltiin ja tärkeitä keskusteluita pidettiin. Ovi aina tarkasti suljettiin kiinni, ja katsottiin, ettei ollut kuuntelioita takana. Jotain erinomaista oli kysymyksessä, sen syrjästä katsoja helposti olisi huomannut.

Mutta kukaan ei pannut sitä merkille, paitsi Hanna. Hänen mielensä seurasi heitä lakkaamatta

suurimmalla jännityksellä, varsinkin nyt, tutkinnon aikana. Ja hartaasti hän toivoi, ettei opettajat mitään saisi ilmi.

Tuossa yhdentoista seuduissa Jussi viimeinkin tulla kopisteli portaita ylös. Vihainen hän oli; paiskasi lakkinsa pöydälle, että mustepullo kaatui. Hannan täytyi pelastaa kirjat ja muut tavarat, ennenkuin ehtivät tärvääntyä, sillä aikaa kun Jussi intoili. Peijuonit, nuo opettajat! Niin kavalasti olivat heidät solminneet. Ja pojat, tolvanat, antoivat vetää itseään nenästä muutamit. Kaikki oli tullut ilmi, kymmenen sai arestia ja koko luokka vähennetyn käytöksen. Noo, kaks siitä, arveli hän sitten kumminkin lopuksi ja sytytti papyrossin. Siihen se juttu päättyi.

VI.

Muutamia viikkoja tämän jälkeen oli Hannalla virkeämpi aika. Isä oli antanut hänelle rahaa joululahja-tarpeisiin ja palavalla halulla hän nyt ompeli Jussille kirjoitusmattoa, isälle tohvelin-pääillyksiä ja äidille pyyheliinan-pidäkettä. Tätä ennen hänellä ei koskaan ollut niin hyviä joululahjoja antaa. Hän kuvitteli jo edeltäpäin heidän kaikkien ihastusta jouluiltana, kun nämä lahjat saisivat, ja nautti itse monikertaisesti siitä ilosta, jota hän heille valmisti. Kauniit kaavat oli hän onnistunut saamaan, oikein erittäin kauniit. Helmistä, silkistä, kanavasta ja villalangoista hänen käsissään kasvoi työ, jota mielihyvällä täytyi katsella. Iltaisilla hän tavallisesti neuloi myöhään yöhön; päivillä ei uskaltanut, kun pian olisivat sattuneet näkemään. Sitten kun kaikki oli valmiina, järjesti hän ne kauniisti laatikkoonsa, isän tohvelit perimmälle, Jussin kirjoitusmatto ja äidin pyyheliinan-pidäke eteen. Syrjään palvelijain sukkanauhat. Ja monta kertaa päivässä hän kävi niitä ihailemassa, hymy silmissä ja onnellisuuden tunne sydämessä, aina siksi kuin laitteli ne pakettiin, lakkasi ja kirjoitti nimet päälle.

Ei ollut kuin kaksi päivää enää joulunaattoon. Äidin piti edeltä puolen leipoa torttuja ja Hannan oli määrä tulla auttamaan. Taikina oli jo päivää ennen laitettu valmiiksi ja Hanna sai tietää kaikki ainekset, jotka siihen pantiin. Korttelille vettä, ryyppy viinaa, naula voita ja vehnä jauhoja tarpeen mukaan.

Se oli hauska hetki, jolloin työ alkoi. Äiti leipomapöydällä kaulasi taikinan ohueksi, käänsi sen sitten monimutkaisesti yhteen mykkyrään, kaulasi uudelleen, taas kokoili, taas kaulasi ja sitä tekoa teki pitkän aikaa. Hanna seisoi luona ja odotti pieni puukko kädessä ja talrikki veskunatäytettä edessä, siksi kuin äiti, viimeisen kerran laitettuaan taikinan jälleen tasaisesti ohueksi, suuremman kahvipannun kannella otti siitä pyöreitä palasia, jotka jätti Hannan huostaan, näyttäen kuinka hänen oli niiden suhteen menetteleminen. Panna täytettä keskikohdalle, kääntää toinen puolisko palasesta täytteen päälle, painaa reunat yhteen ja sitten veitsen kärjellä somasti koristella. Liisa, se oli uuden kyökkipiian nimi, rasvasi pellit ja ripisteli niihin jauhoja. Ensimmäiset eivät Hannalta oikein syntyneet, mutta vähitellen hän opastui ja lopulta ne jo tulivat mainion komeita. Ja sitten niitä siunautui niin paljon, kappaleen toista sataa hän laskee olevan pelleillä. Liisa tupsutteli viedä niitä pois konttuoriin siksi kuin saisi uunin joutumaan. Hän oli äkeissään Liisa; tempoili, reuhkasi ja toimitti työnsä yhdeksän miehen voimalla, mutta mykkänä aivan ja syvästi sydämessään loukattuna, kun oli hänen alueelleen kuulumattomat henkilöt tunkeutuneet.

Kaikki oli jo leivottuna, äiti meni sisään, Hanna huuhteli käsiään pesuvadissa. Kuuli oven käyvän, vaan ei katsonut taakseen, luuli Liisan palanneen konttuorista. Mutta joku tarttui häneen kiinni takaapäin, suuteli, syleili, nauroi, ja taas suuteli.

Olga se oli, Olga, palannut Helsingistä! Iloa ja riemua, kysymyksiä, vastauksia, naurua ja juttua. Sisään mentiin, Hannan kamariin. Sohvaan istuttiin vierekkäin, kädet käsissä, silmät silmissä, ja sitten aloitettiin alusta, ihan alusta. Helsingistä, tietysti, ensin. Siellä oli ollut hauskaa, niin äärettömän hauskaa! Huvia huvien päälle, teatteria, konserttia, tanssia, naamiaisasia ja jos jotakin. Kaikki toisenlaista kuin täällä, elämää enemmän ja iloa. Sai aina nähdä uutta ja kuulla uutta, ei mikään ennättänyt vanhentua, ennenkuin se jo siirtyi syrjään ja sijaan tuli jotain muuta. Sitten olivat ihmisetkin siellä paljon vilkkaampia, ei niin jörömäisen totisia ja pannukaakkumaisia kuin pikkukaupunkilaiset. Hän oli saanut koko joukon uusia tuttavuuksia, mutta niistä hän kertoisi tuonnempana. Nyt ensin suuri, suuri salaisuus! Oliko varma, ettei kukaan heitä kuunnellut? Ei kukaan, Hanna sen vakuutti. Ja Olga siirtyi vielä likemmäksi ja kertoi puoleksi kuiskaamalla, kuinka hän ja Woldemar usein tapasivat toisiaan Helsingissä, milloin kadulla, milloin tilaisuuksissa, kuinka Woldemar silloin aina lyöttäytyi hänen seuraansa ja oli erinomaisen kohtelias ja huomaavainen. Eikä Olga kumminkaan aavistanut mitään, ennenkuin hän suomalaisessa seurassa kerran jo ilmoitti rakkautensa. Ja nyt he olivat kihloissa, melkein kihloissa, vaikka salaisesti, ettei vanhemmatkaan siitä vielä tienneet. Tulevaisuudelle täytyi heidän kaikki asettaa, sillä Woldemarilla oli vielä pitkä lukujakso edessä. Mutta hän koettaisi olla

ahkera ja rientää. Sitten, ehkä noin kuuden vuoden päästä voisivat viettää häitä.—

Hannan rintaa oli leikannut kuin veitsellä. Vihlaisevan kivun jälkeen tuntui vielä polttava pakoitus, kun hän ponnistaen kaikki voimansa tyyneellä äänellä kysyi, mihin Tirri oli jäänyt. Mutta Olga siihen vähän naurahti vaan, heitti päätä taakse ja kohautti hartioita. Semmoisia lapsellisuuksia! Ei hän Tirriä ollut koskaan rakastanut. Erehtyi itsestään, ei ymmärtänyt silloin vielä, mitä rakkaus oli. Nyt hän sen vasta tunsu, tämä oli sitä oikeata, tämä kestäisi elämän loppuun saakka. Ja hän ylisteli onneaan; toivoi, että kaikki ihmiset menisivät kihloihin, ei mikään maailmassa ollut hauskempaa.

Hannan ajatuksiin pyrki tapaus pyykkituvasta ja puheet, joita hän pitkin syksyä oli kuullut. Mutta hän kiskaisi mielensä niistä irti, ei tahtonut enää muistella semmoisia ikäviä. Ehkä tosiaankin olisi hauskaa olla kihloissa, arveli hän, pieni kaipauksen tunne sydämessä.

Olga meni jo muihin asioihin ja Hanna koetti seurata. Matkatoveristaan hän kertoi, ylioppilas Salmelasta. Se oli kunnan poika, vakava ja totinen. Häneen pitäisi Hannan tutustua; sopsisivat juuri hyvin yhteen, sillä Salmela oli tuommoinen suuri idealisti, niinkuin Hannakin. Hänestä varmaan tulisi jotain erinomaista. Papiksi hän aikoi ruveta, mutta hän oli niin köyhä, ettei voinut olla yhtä mittaa Helsingissä, vaan täytyi kesken lukujaan tulla tänne opettajan sijaiseksi lyseon alemmilla luokilla.

»Hauskaa olisi häntä nähdä», sanoi Hanna, »mutta missäpä me sattuisimme yhteen, minä kun en milloinkaan käy huveissa».

»Kuinka?» huusi Olga silmät pyöreinä ja vetääntyi kappaleen matkaa hänestä pois. »Etkö käy huveissa! Mutta tottahan tulet toisena joulupäivänä tanssiaisiin Väinölänniemellä?»

Ei Hannaa haluttanut, eikä hänellä ollut semmoista leninkiäkään; väsyneenä pudisti hän päätään. Olga katsoi häneen, täynnä kummastusta. Mikä Hannaan oli tullut, ei hän ollut niinkuin ennen. Olga lähestyi uudelleen ja kietoi kätensä hänen kaulaansa. »Hanna, rakas, sinä olet muuttunut, olet käynyt niin surulliseksi. Mitä varten, sano! Ovatko ihmiset olleet sinulle pahoja? Elä huoli heistä, ollaan me vaan yksissä, me vanhat ystävät ja toverit. Tiedätkö, että Edla ja Ineskin ovat jo kotona? Kun me kaikki neljä yhtä haavaa ilmestymme kaupungin seuraelämään, niin varmaan herätämme huomiota. Täytyy sinun tulla, Hanna kulta, mukaan. Ei ole sopivaa leninkiä, sanot? Tuo tänne, niin katsomme.»

»No, ja mikä tuotakin vaivaa», lausui hän, tarttuen eräisen vaalean siniseen, jonka Hanna vaatekaapista veti esiin. »Ihan hyvä, ihan hyvä! Se varmaan sinua kaunistaa, panehan päällesi.»

Hanna seisoj pian pukeutuneena Olgan edessä ja tottuneella silmällä tarkasti tämä leninkiä joka haaralta.

»Ihan hyvä», uudisti hän, »poimut vaan muutettavat tynikassa, niitä ei enää pidetä tuolla tavalla. Anna neulaa, lankaa ja sakset, minä ne kohta laitan.» Polvilleen hän laskeutui Hannan viereen, ratkoi ensin ja poimutteli sitten uudelleen. Varmalla kädellä hän neulaa käytti ja terävä oli silmä huomaamaan, miten hyvä tuli. Kun sai kaikki valmiiksi, nousi hän ylös ja astui muutaman askeleen etemmäksi, tutkiakseen miltä puku vihdoin kokonaisuudessaan näytti.

Sievä oli, ei vikaa mitään, ei kerrassa mitään. Mutta hiukset täytyi kammata toisella lailla, kävertää edestä ja vetää alas otsalle. Kyllä hän, Olga, tulisi nekin laittamaan.

Olga laski nyt molemmat kätensä Hannan olkapäille ja katsoi häntä hymyillen silmiin. Hanna hymyili vastaan; oli jo vallan taipuvainen. Ehkäpä siellä sentään tulisi hyvinkin hauska.

Pienellä levottomuudella hän sitten kumminkin odotti tuota iltaa. Pelkäsi, ettei hän osaisi oikein olla, näyttäisi kenties typerältä; ja mitä hän ymmärtäisi puhella kavaljeerien kanssa franseesissa? Jos lausuisi vielä vahingossa jotain sopimatonta.

Olga häntä neuvoi, siinä kun vähää ennen menoa kamppaili hänen hiuksiaan peilin edessä. Kevyttä puhetta vaan, salonki-kieltä semmoista; ei syvempiä asioita, eikä liian totista. Vilkasta, iloista, pintapuolista, mutta samalla sukkela ja nerokasta; siihen pian tottui. Mutta varmuutta ennen kaikkea ja suurta itseluottamusta vaadittiin, ei koskaan saisi hukata konseptiaan. Sattuiko rikkomaan seuraelämän tapoja vastaan, tai tekemään jonkun muun tyhmyyden, ei pitänyt olla siitä tietääkseenkään, sillä tavalla pääsi parhaiten pulasta. Hyvä, stiilinen puku oli välttämätön, se kohotti arvoa ja antoi rohkeutta.

Hanna yhä enemmän rupesi epäilemään tätä kuullessaan. Häneltä juuri puuttui kaikki tarpeelliset ominaisuudet. Ei ollut rohkeutta, ei itseluottamusta, ei iloa, ei sukkeluutta, ei mitään. Mutta kun hänen huolestuneet silmänsä tapasivat kuvan peilissä, miellyttävät, kauniit kasvot, tunsu hän itsensä lohdutetuksi. Olga osasi todella laittaa hänen hiuksensa somasti; nyt hän oli vallan toisen näköinen, ihanampi paljon. Kuta kauemmin katse viipyi muodossa vastapäätä, sitä enemmän pelko haihtui, ja

rintaan iloista toivoa kasvoi.

Äiti ei tullut mukaan, Hanna sai seurata Olgaa ja hänen vanhempiaan. Hirveätä oli astua salin poikki; aina varpaiden neniin saakka tuntui, kuinka kaikkien silmät iskivät häneen kiinni. Onnellisesti hän kumminkin pääsi tuolille istumaan Olgan viereen ja oli silloin kuin turvan takana. Rohkeni katsella ympärilleen ja ihastui, kun näki Edlan jonkun matkan päässä. Sitten ilmestyi jo Ineskin, hän tapasi vuoronperään molempain silmät; he nyökkäsivät toisilleen ja hymyilivät.

Pitkissä riveissä istuivat naiset; mikä oli vanha, mikä nuori, mikä ruma, mikä kaunis. Äideillä oli mustat harsomyssyt päässä ja tummat leningit; pitsit kaulan ympärillä ja hiansuissa vähän niin, vähän näin; varmaankin tyttären hylkäämät, vanhat. Hansikkaista napit poissa ja sormien päät kuluneet, mutta ne viat peitettiin joko nenäliinalla tai muuten. Niin salaa kuin mahdollista he luomien alta tarkastivat tyttäriään ja vertailivat heitä muihin. Erinomattainkin tehtiin havaintoja pukujen suhteen, joita itsekukin oli muotilehtien ja ompelijattarien avulla koettanut saada mitä parhaiten onnistuneiksi.

Jonkun verran matkaa bufetin ovesta seisoivat herrat ryhmässä, toinen toisensa takana. Jokaikaisen oli parta ajettu ja kasvatettu osa huolellisesti siivottu. Posket ja otsa hohtivat puhtaudesta, hiukset kiilsivät edestä, mutta niskasta ja korvien takaa ne olivat tarkkaan leikatut. Paitain edustat ja kaulukset olivat kovat kuin kivet; huivien solmut juuri säntiileen niinkuin niiden olla piti. Housut, nutut, liivit harjatut ja saappaat kiilloitetut, sanalla sanoen: mies kiireestä kantapähän tuiki moitteeton. Senpä he hyvin tiesivätkin ja siksi niin varmoja katseita heittivät naisten puolelle, etsien visusti nuorimpia ja kauniimpia joukosta. Hansikkaita pujottelivat käsiinsä ja musiikin ensi säveleitä odottaen, he valmistuivat kiidättämään lattian yli kuin haukat suoraapäätä sen onnellisen luokse, joka armon oli löytänyt heidän silmänsä edessä.

Tytöt tunsivat hetken tärkeyden. Sydän parka vielä löi, vaikka olikin hirmuvaltaisesti kokoon puristettu luiden ja lihaksien väliin. Parastaan he olivat koettaneet; tarkan tutkimuksen jälkeen valinneet pukuunsa ne värit, jotka kasvoille sopivat, ja keinoilla monenmoisilla viehätysvoimaansa enentäneet. Siinä he nyt olivat nähtävinä, ihailtavina, kuka suurimmassa määrässä toisen sukupuolen mieltymyksen voittaisi, sen ilta oli ratkaiseva.

Kun ensimmäiseen valssiin soitettiin, pelkäsi Hanna, ettei hän saisi ollenkaan tanssia, sillä kavaljeerien joukossa ei näkynyt ainoatakaan tuttua. Mutta Olga, joka juuri oli kiertänyt salin pariin kertaan erään pitkän ja hoikkavartalaisen herran kanssa, toi tätä hänen luokseen. Esitteli: »herra Salmela, neiti Mellin». Herra Salmela kumarsi ja pyysi valssiin; punastuen nosti Hanna kyynäspaansänsä hänen käsivarrelleen ja huimaavassa pyörinnössä he lensivät ympäri avaran salin. Kun pysähtyivät, oli Hanna vähällä kaatua; häntä huimasi oudoksesta, kun ei pitkään aikaan ollut tanssinut. Mutta herra Salmela piteli häntä vielä kädestä ja kysyi jotakin. Hanna eroitti sanan »franseesi» ja kumarsi päätään myönnötykseksi. Sitten vaipui hän alas tuoliin; silmiä hämärsi ja sydän hakkasi kuin vasaralla. Ei hän kuitenkaan saanut kauan istua; herrat olivat hänet huomanneet ja ihmetelleet hänen pieniä jalkojaan tanssissa. Seurauksena oli, että noin kymmenkunta jo ensimmäisen valssin ajalla antoi esittää itseään ja jokaisen kanssa hänen täytyi lähteä lattialle.

Franseesi alkoi, ja Hanna seisoivat rivissä herra Salmelan rinnalla. Ujoudesta ei hän ensimmältä uskaltanut katsoa ylös ollenkaan. Kun Salmela puhui, ei hän kuullut mitään, sillä musiikki pauhasi ja kaikki sohisivat ympärillä. Mutta hän tekeytyi kuitenkin niinkuin olisi erinomaisella tarkkuudella seurannut, ja sitä osoittaakseen hän aina väliin äännähti; sanoi milloin »hm», milloin »niin», milloin »jaa», milloin »jaha»; aina sen mukaan kuin kulloinkin luuli soveltuvan. Ja ilman että hän sitä juuri ajatteli, oli suu kohteliaassa hymyssä kaiken aikaa, se kuului niinkuin asiaan. Sen ohessa hän toisella silmällään tarkasti muita naisia ja koetti liikkeissään ja tavoissaan olla heidän mukaan. Yhden ainoan keran hän katsoi Salmelaa oikein silmästä silmään; hän oli pudottanut nenäliinansa lattiaan. Salmela nosti sen ylös ja siinä heidän katseensa tapasivat toisiaan. Mistä lienee tullut, että Hannan samassa juotui mieleen Olgan sanat: »sopisitte juuri hyvin yhteen».

Kuinka olikaan, niin franseesi sittenkin loppui Hannan mielestä liian pian, ei hän ehtinyt vielä lainkaan tutustua Salmelaan, ja sitä hän kuitenkin olisi halunnut. Kavaljeerit saattoivat naiset paikoilleen ja syöksivät heti sen tehtyä kuin ammutut nuolet bufettiin, josta lasien kilinää ja tupakan savua sekaisin totihöyryn kanssa saliin tunkeutui. Entiseltä ilma jo oli raskas pölystä, hiestä ja kuumuudesta; naisten viuhkat liikkuivat, lamput paloivat himmeästi. Vanhempain naisten silmät alkoivat käydä kankeiksi ja kieli väsyi, yksi ja toinen haukoitteli salavihkaa nenäliinaansa. Mutta nuorista oli uupumus kaukana. Tutuimmat etsivät toisiaan, liittyivät yhteen, menivät syrjähuoneisiin, puhelivat, nauroivat ja joivat vettä; sitä he vartosivat, että musiikki taas alkaisi ja herrat näkisivät hyväksi palata jälleen heidän luokseen.

Toisen franseesin Hanna tanssi erään lyseolaisen kanssa, joka oli tottumaton ja ujo niinkuin hänkin. Mutta Hannapa silloin tunsu itsensä paljon vapaammaksi. Melkein häntä vähän säählitti, kun näki, missä tuskassa kavaljeerinsa oli puheenaineesta.

Näin hän alkoi. Rykäisi ensin; sitten:

»Täällä on paljon väkeä tänään.»

»On.»

»Ja kovasti kuuma.»

»Niin.»

»Mutta ulkona onkin niin leuto ilma nyt.»

»On.»

Pieni pysähdys; poika parka väänteli ja käänteli ruumistaan; tempoili viatonta hansikastaan, hikoili ja puhkaili. Ja taas hän jatkoi:

»Tykkääkö neiti tanssista?»

»Kyllä.»

»Vai niin; minäkin tykkään.»

»Vai niin!»

»Mutta tykkääkö neiti onkimisesta?»

»Kuinka? Onkimisesta?»

»Niin. Tykkääkö neiti onkimisesta?»

»Kyllä. Jotenkin paljon. Taikka oikeammin järvellä olemisesta. En tiedä mitään hauskeempaa.»

Hän aikoi jatkaa; mutta pysähtyi, kun huomasi, ettei kavaljeeri ollenkaan seurannut. Nähtävästi hän harkitsi uutta kysymystä. Hanna odotti, mitä tuleman piti. Eikä aikaakaan, niin kuului:

»Tykkääkö neiti ajelemisesta?»

»Tykkään.»

»Uuden vuoden päivänä aiotaan pitää rekiretket.»

»Niin olen kuullut.»

»Semmoiset olisivat hauskat ylipään. Tahtovat vaan tulla niin hiton kalliiksi.»

»Eikö niitä voisi laittaa yksinkertaisemmiksi?»

»Se on se hevonen, joka maksaa.»

»Niin, se on totta.»

»Voisihan meitä neljä viis miestä mennä yhteen rekeen. Sillä lailla tulisi sentään vähän helpommaksi.»

»Sitten kai pitäisi naisten tehdä samoin?»

»Niin, eiköhän?»

Hanna nauroi ja kavaljeeri nauroi myös; mutta silloin katosikin jäykkyys ja he pitkittivät puhetta lopun aikaa jotakuinkin luonnollisesti.

Aamupuoleen yötä vasta lähdettiin kotia. Kun Hanna laskeutui vuoteelleen, oli hänellä tuolilla vieressään kynttilä ja virsikirja niinkuin ennenkin. Ja lukea hän aikoi; mutta ensin täytyi ajatella muuta. Musiikki soi hänen korvissaan, hälinä ja puhe kaikui; herrat ja naiset, tanssi, valo, kaikki tulvaili hänelle mieleen. Silmät kiinni hymysuin hän makasi, toinen käsivarsi pään alla. Ja hän nautti muistelllessaan, kuinka usein Salmela pitkin iltaa oli pyytänyt häntä tanssiin. Kerran, kun Hanna istui muutamain naisten takana, oli hän kävellyt siellä ympäri ja etsinyt, Hanna hyvin arvasi ketä, mutta ei huolinut tulla esiin. Seurasi häntä vaan silmillään ja hytkähteli itsekseen, kun hän kulki aivan ohitse, eikä sittenkään huomannut.

Uni pyrki jo vaivuttamaan; mutta hän soti vastaan; ei tahtonut nukkua ennenkuin iltarukouksen oli

lukenut. Hän kääntyi syrjin, aukaisi kirjan ja löysi ehtoosiunauksen sunnuntaina. Moneen kertaan hänen täytyi lukea sama sivu, ennenkuin jaksoi sisältöä käsittää. Mutta loppuun hän pääsi; kevennetyllä mielellä hän puhalsi kynttilän sammuksiin, painoi poskensa pehmeään tyynyyn ja ummisti jälleen silmät. Ja ajatukset menivät takaisin kuluneeseen iltaan. Uudelleen hän kuvaili liitelevänsä suuren salin lattiaa poikki ja pitkin, kavaljeerin käsivarren tukemana ja soiton säveliä tahdissa seuraten. Muut parit pyörivät hänen ympärillään kirjavassa sekamelskassa ja hälinässä, kunnes uni ilkkuen sai ne valtaansa, hämmenteli vielä enemmän, laitto niistä oudon kummia kuvia ja lopetti vihdoinkin kaikki.

Toisena päivänä oli Hanna niin väsynyt, ettei tahtonut jaksaa mitään tehdä. Eikä häntä haluttanutkaan. Sohvalta olisi vaan tahtonut pitkällään venyä ja mielikuvailussa jatkaa eilisiä huvia. Äiti pyysi häntä pienentämään sokuria; ei hän kehdannut kieltää, mutta vastahakoista se oli. Leikkeli suuria palasia pikemmin päästäkseen. Mutta kyllä sitä kesti kuitenkin, sillä puoli toppaa oli äiti antanut hänelle huostaan. Silmäkulmat rypyssä ja huulet pitkällä hän teki työtään, kun Olga arvon tuli hänen luokseen. Samassa olikin kaikki harmi poissa, eikä uupumuksesta enää tiennyt mitään. Syrjään heitettiin sokurilaatikot, ja sohvaan istuttiin juttelemaan, mukavaan asemaan, toinen toiseen päähän, toinen toiseen, jalka alle ja selkä karmia vasten.

»No, oliko sinulla hauska eilen?»

»Oli, hyvin hauska.»

»Näes nyt. Tästä lähtein tietysti tulet mukaan aina.»

»Kyllä. Ja tiedätkö, Olga, minä niin paljon pidin Salmelasta. Hänessä on jotain niin vakavaa ja luotettavaa. Ja sitten kun hän aikoo papiksi, se varsinkin todistaa hyvää. Etkö usko, Olga, että papit kumminkin ovat parhaimpia ihmisiä. Niinkuin pastori Järvelä, esimerkiksi.»

»Minun mielestäni ne ovat liian pyhiä ja kunnioitettavia. En ikinä saattaisi rakastua pappiin, enkä papin rouvaksi rupeisi. Pitäisi aina olla niin ankaran totinen. Uh, kuka sitä jaksaisi, herra varjele.»

»Voi sinua, kuinka puhut. Minä kaikkian ennemmin menisin juuri papille. Häneen kun aina voisi katsoa ylös, saada turvaa ja neuvoa joka hetki. Ajatteles, että elämä on sentään niin totista.»

»Niin, niin, onhan se.»

»Ja sitten ei ole kellään niin jaloa tointa kuin papilla. Hän on Jumalan palvelija.»

»Vaikka vaan, en minä sittenkään. Jumalan kiitos, ettei Woldemar ole teologi. Mutta pidä sinä vaan omat ajatuksesi. Ehkä ennustukseni pian käyvät toteen, siltäpä eilen jo näytti.»

»Oih, elä nyt joutavia.»

Olga hyräili ja soitteli sormillaan pöytään, joka oli sohvan edessä.

»Ajatteles kuinka hauskaa, kun olisimme molemmat kihloissa.»

Äiti tuli sisään katsomaan, joko sokuri oli hakattuna. Hannaa vähän harmitti; miksi häntä piti häiritsemään, ainoa kerta kun hänellä oli vähän hauskaa. Mutta samassa hän jo taas soimasi itseään. Koko päivä häneltä oli mennyt hukkaan, eikä tuo suurta ollut kuin äiti vaati.

Hän otti laatikon siihen rinnalleen ja rupesi pienentelemään. Sydämessään hän toivoi, että äiti taas lähtisi ja jättäisi heidät kahden Olgan kanssa, sillä äidin kuullen he eivät voisi näin vapaasti puhua. Sitä toivoa seurasi kuitenkin tunnon vaivat ja hän keksi heti sanoa jotain ystävällistä äidille.

Uuden vuoden päivänä pantiin todella rekiretket toimeen. Herra Salmela oli pyytänyt Hannaa. Oli kaunis ilma ja hyvä keli, kun he pitkässä jonossa läksivät reaalikoulun pihasta kaupungin katuja kiertämään. Tämä Hannan mielestä oli kuitenkin vallan toista. Ajaminen, kulkusten helinä ja iloinen, suuri seura karkoitti jäykkyyden pois; hän uskalsi vapaasti ja luonnollisesti puhua, mitä tunsikin ja mitä ajatteli.

»Kuinka nyt on kaunista», hän sanoi. »Minä aina niin mielelläni katselen tähtiä, ja koettelen arvata, minkälaista elämää niissä mahtaa olla.»

»En usko, että ihmisiä kumminkaan on muualla kun meidän maapallollamme», sanoi herra Salmela.

»Olisi niin lohduttavaista ajatella tuolla kaukana jotain korkeampaa olomuotoa kuin me ihmiset täällä.»

»Mutta sehän on raamatun oppia vastaan, neiti Mellin. Ihmisen loi Jumala omaksi kuvakseen, puhalsi

häneen oman henkensä. Täydellisempää ja korkeampaa ei luomisessa voi olla.»

»Miksi hän sitten on niin paha?»

»Tiedätte kai sen, neiti Mellin. Vai oletteko tekin noita, jotka syntiinlankeemisen kieltävät.»

»Kieltävätkö ne syntiinlankeemisen?»

»Ettekö ole kuullut, kuinka nykyaikana juuri epäusko leviää kauheassa määrässä ihmiskuntaan; kaikki revitään alas, mitä ennen on totuttu pyhänä pitämään. Vanhat ideaalit paiskataan maahan eikä anneta mitään uutta sijaan. Kirkko, valtio, yhteiskunta, koko sivistynyt maailma häilyy pohjattoman syvyyden partaalla. Semmoinen, näettekös, on aika, jossa me elämme. Ja se on tuo realistinen katsantotapa, joka tämän häiriön matkaansaa. Tahdotaan tätä maailmaa vaan parantaa, tätä elämää vaan korjata, eikä iankaikkisuudesta mitään välitetä.»

»Olen kuullut, että te aiotte ruveta papiksi?»

»Siksi minä pyrin. Olen pannut elämäni päämääräksi olla uskonnon tukeena tähän aikaan, kun niin paljon vääriä oppia saarnataan ja kansa niillä villitään.»

Hanna katsoi ihailen häneen. »Kuinka te olette onnellinen», hän sanoi.

»Minäkin rupeisin papiksi, jos olisin mies. Naisena ei voi mitään.»

»Elkää sanoko, nainen vaikuttaa äärettömän paljon aviopuolisona ja äitinä. Se on hänen jaloin kutsumuksensa, pysyköön vaan siinä uskollisena.»

Hanna vaikeni.

Aviopuolisona, äitinä—? Mutta ellei hän naimiseen joutuisikaan, entäs sitten? Hänelle juotui mieleen vanha neiti Savenius, joka asui siellä kaupungissa rännikadun varrella, pienessä matalassa kamarissa, ikkuna melkein maan tasalla. Lapset häntä pelkäsivät, sillä hänen sanottiin olevan vähän hupsun; ja kummalliselta hän todenperään näytti, kun mennä leuhkasi kadulla, otti pitkiä askeleita ikäänkuin jotain paeten eikä katsonut ihmisiin koskaan. Päässä hänellä tavallisesti oli vanhanaikuinen silkkihattu, jommoista ei kukaan ihminen enää pitänyt, ja hame, joka liehui ympärillä, oli varmaan mummo vainaan ajoilta. Kammonsekaisella uteliaisuudella oli Hanna aina sivukulkeissaan heittänyt silmänsä ikkunan kautta alas kamariin, mutta nopeampia askeleita hän otti, jos tapasi sieltä terävän leuan ja kiikastavan katseen nenälasiensa takaa. Sukanneule raukalla tavallisesti silloin oli kädessä ja pienen pöydän luona hän istui ikkunan alla. Kasvava myrtti oli hänen edessään pöydällä; muuten näytti huone surullisen elottomalta ja yksinäiseltä.

Noinko elämä tulisi olemaan, ellei naimiseen joutuisi?

Hannaa pöyristytti.

»Niin, aviopuolisona ja äitinä nainen kyllä voi vaikuttaa. Mutta entä kun jäisikin naimattomaksi?»

»Mitä semmoisia ajattelette, neiti. Te ette kumminkaan vanhana piikana kuole. Vai olisitteko niin kylmä, ettei kukaan voittaisi suosiotanne?»

Hanna siihen vaan hymyili. He olivat tulleet alas jäälle, ja ajoivat nyt Toivolaa kohden, joka oli rekiretken päämääränä. Hevonen oli heillä huononlainen; muut vähitellen menivät ohitse, jättäen heidät kappaleen matkaa jälkeen. Mutta sitä rauhallisemmin he saivat ajatuksia vaihtaa. Salmela enimmiten puhui, Hanna kuunteli. Ja yhä suuremmaksi hänen ihastuksensa kasvoi, sillä Salmela oli niin erinomaisen viisas hänen mielestään ja otti kaikki asiat niin ylevältä kannalta. Ennenkuin he Toivolaan tulivat, oli Hanna vakuutettu siitä, ettei Salmelan vertaista ollut koko heidän paikkakunnallaan. Hän oli yli kaikkien muiden herrojen.

Perillä ollessa syötiin, juotiin ja tanssittiin niinkuin ainakin rekiretkillä. Vapaampia ja luonnollisempia he kumminkin olivat keskenään kaikki; jäykkyys ja teeskenteleminen oli ainakin osaksi jätetty kaupunkiin. Ei tykkänään tietysti, siihen he, lapsuudesta saakka turmeltuneet ihmisraukat, olivat mahdottomat. Tavan mukaan oli herroille sentään täälläkin laitettu sivuhuone, jossa naisten näkemättä saivat kallistaa lasia ja vetää savua. Ja molemmat olivat heille täällä niinkuin kaupungissakin välttämättömät jok'ainoan tanssin jälkeen.

Paluumatka oli hauskinda kaikesta. Salmela oli väsymätön huolenpidossaan Hannan suhteen. Kyseli yhtenänsä, jos oli kylmä, suojeli ja holhoili häntä kuin pientä lasta juuri. Hannasta oli niin suloista ja turvallista istua tuossa hänen rinnallaan ja kuunnella, kun hän taaskin puhui, selittäen hänelle tieteen jumalattomuudesta, joka ei muuta tunnustanut todeksi, kuin minkä kokemus sille vahvisti, ja sitten runouden taantumisesta, sekin realismin vaikutuksia. Runotar oli syöksetty valtaistuimeltaan pois,

luonnontiede oli astunut sijaan. Mitä kaunista, mitä ylentävää oli tuossa luonnon kuvaamisessa, varsinkin kun aivan tahallaan tuotiin vielä esiin kaikki rumuudet ja likaisuudet. Ihmiset kuvailtiin huonoiksi siihen sijaan kuin runoilijan tulisi luoda niistä esimerkiksi kelpaavia ihanteita. Tosin tämä osaksi meni Hannan ajatuspiirin ulkopuolelle, mutta sitä sokeammin hän kaikkeen luotti, aavistamatta että niitä asioita toiseltakin kannalta sopisi katsoa. Mitä hän tiesi realistisesta kirjallisuudesta, hän kun oli lukenut vaan Marlittia ja Marie Sofie Schwartzia. Tuskin hän oikeinpäin ymmärsi, mitä realismilla tarkoitettiinkaan. Mutta Salmela hänen silmissään nousi vaan yhä korkeammalle, kun hän näin tiesi ja tunsikin semmoista, josta Hanna vasta hänen puheensa kautta sai hämärän aavistuksen.

Usein he tämän jälkeen ja pitkin kevättä sitten toisiaan tapasivat, milloin julkisissa tilaisuuksissa, milloin taas yksityisissä seuroissa. Salmela aina saattoi Hannaa kotiin; portille saakka hän tuli, siinä vielä hiukkasen seisautuivat puhelemaan, sitten kädenlyönnillä erosivat.

Salmelan miehelle itsetietoisuudelle Hannan ehdoton luottamus tuntui hyvältä. Semmoinen hauska tyttö, se Hanna hänen mielestään oli, ja viisas sitä paitse, ymmärsi häntä niin hyvin. Ei hän kehenkään tuntenut niin suurta vetoa kuin Hannaan ja mitä enemmän he tutustuivat, sitä lämpöisemmäksi hänen sydämensä Hannaa kohtaan kävi. Ennen kevättä hän jo oli täydellisesti rakastunut, eikä muuta halunnut kuin saada Hannaa omakseen. Tuommoinen vieno, suloinen luonne oli juuri sopiva avioaimolle. Hänen kanssaan mies onnelliseksi tulisi. Hän ajatuksissaan kuvaili kotiaan, jossa hän, perheen tuki ja turva, hallitsi ja ohjasi jokaisen elämää, hänen vaimonsa taas ihanana ja valoisana hänen ympärillään hääri, häntä ihaili ja kunnioitti, hänen mieltään kaikessa noudatti eikä muuta onnea kaivannut kuin hänen suosiotaan. Ja hän rakastaisi pientä herttaista vaimoaan, kantaisi häntä sylissään, istuttaisi häntä polvellaan, suutelisi—oh, he eläisivät onnellisinta elämää maan päällä. Että Hanna häntä äärettömästi rakasti ja ihaili, siitä hän oli ihan varma; että hän aina tulisi niin tekemään, siitä hän oli yhtä varma. Hän päätti puhua niin pian kuin sopivaa tilaisuutta siihen ilmestyisi.

Oltiin Toukokuussa. Jäät olivat lähteneet ja laivaliike oli alkanut. Vilkkaammalta näytti kaupunki; päivä paistoi ja kaduilla käveli ihmisiä. Aina kun suurempi laiva tuli rantaan, tulvailivat herrat ja hattupäiset naiset sitä vastaan. Huivipäisillä ei siihen ollut aikaa. Isvosikat ajoivat torin alanurkalta kilpaa pölypilvessä jalan kulkevien ohitse; rientää kokivat nämätkin, minkä ennättivät. Laiva puhisi ja jytkytti tullessaan; kapteeni seiso ylhäällä komantosillalla, touvit heitettiin ulos ja nyt sillalla seisovat pääsivät lähemmin tarkastamaan matkustajia, jotka kannelta heitä katselivat. Tutut tervehtivät toisiaan, muut vaan jöröttivät.

Näiden joukossa oli Salmelakin kerran, kun »Elias Lönnrot» tuli rantaan. Hänellä oli valkoinen ylioppilaslakki päässä ja hieno keppi kädessä. Matkustajia vähän silmäiltyään, kääntyi hän tarkastelemaan sillalla olijoita ja huomasi parven kaupungin nuoria neitosia siellä lähellä vähän matkaa hänestä. Hanna oli niiden mukana. Hän meni tervehtimään, ja puheli heidän kanssaan siksi kuin sekä ajurit että jalkaväki olivat hajonneet pois. Hekin lähtivät hiljalleen kulkemaan ylös, toiset edellä, Hanna ja Salmela jättäytyivät tahallaan jälkeen. Ei ollut kuin viikko lukukauden loppuun, silloin oli Salmelan matkustaminen pois, juuri tällä samalla laivalla.

Tätä he molemmat ajattelivat siinä kun äänettöminä kulkivat rinnakkain kadunvierustaa pitkin. Usein he viime aikoina olivatkin puhumattomina toisten seurassa, mutta äänettömyys heidän välillään oli täynnä sisältöä, tuota sielujen sanatonta yhdyselämää.

»Ettekö lähde Alavalle päin kävelemään?» kysyi vihdoinkin Salmela, kun olivat tulleet likelle Hannan kotia.

»Vaikkapa vaan, onhan nyt kaunis ilta», vastasi Hanna. »Kysymmekö noita toisia, ehkä heitäkin haluttaa.»

»Ei, elköön kysykö, minä tahtoisin puhua teille vähän kahden kesken.»

Hanna aavisti, mitä hän puhuisi; pari kertaa oli hän jo sinne viitannut. Sydän rupesi lyömään ja veri nousi poskille. Toiset kääntyivät kirkonkylmästä oikeaan; antoivat heidän mennä ja kulkivat kahden Etelävuorikatua suoraan ylös. Hiljaisina he taaskin astuivat; Salmela mielti, kuinka hän puheensa asettaisi. Siellä hän perillä vasta alkaisi, ei se näin kadulla käynyt.

Pumpputorin varrella leikkitteli joukko lapsia, paljasjalkaisia, ryysyisiä, mutta vilkkaita ja iloisia. He kirkuivat ja juoksivat. Eräs valkotukkainen pieni poika hyppäsi keskikadulle, peljästyivät hevosta ja kaatuivat. Hevonen meni ohitse, mutta poika jäi vatsalleen hiekkaan ja huusi minkä jaksoi. Toiset, suuremmat, seisovivat syrjässä ja katselivat.

»Mitä sinä siellä, kah. Tule pois.» Mutta eihän se; siinä vaan kelloitti ja parkui. Hanna kantoi hänet heidän luokseen. Poika kohta lakkasi kuin nauaan itkustaan ja kun Hanna laski hänet sylistään maahan hän jo nauroi. Muutkin tyrskivät, vaikka koettivat kädellään painaa suutansa, minkä jaksoivat. Eivätkä

he oikein tienneet, mille nauroivat, mutta nauroivat kuitenkin. Hanna heille hymyili ja palasi takaisin Salmelan luokse, joka seisoj ja odotti kadun toisella puolen. He jatkoivat kulkuaan ja lapset jäivät katsomaan heidän jälkeensä. Tytöt ihmettelivät Hannan kaunista hattua ja parasollia; leninkiäkin he tarkastivat, se oli vaaleanpunainen, sievä, pumpulikankaasta. Helmat niin somasti heiluivat kävellessä. Tytöt koettivat eikö heidänkin ja kuroittivat katsomaan taakseen. Ja ihan ne olivat liikkuvinaan samalla lailla, vaikeivät liikkuneetkaan, kun olivat vanhuuttaan vetelät ja löivät sääriin kiinni.

Hanna ja Salmela olivat likellä tulliporttia, kun eräs nainen tuli heitä vastaan. Hanna tunsi hänet; se oli Miina. Huivi oli vedetty alas silmille, mutta saattoipa yhtä kaikki nähdä, että hän oli punainen aina otsaan saakka ja kiireesti hän astui. Juuri heidän kohdalleen kun oli päässyt, hän tuota pikaa loi silmänsä Hannaan. Mutta Hanna käänsi päänsä pois eikä tervehtinyt. Ennätti hän kuitenkin nähdä, kuinka Miinan kasvoissa vavahti ja pää sen jälkeen vielä alemmaksi painui. Se kuva jäi hänelle mieleen ja nousi usein äkkiä eteen ilman että hän tiesi, minkätähden.

Alavan, tuon vanhan asumattoman herraskartanon portaille he istuivat. Ryytimaa suorine käytävineen ja lehtivine pensaineen oli heidän allansa. Korkeat riippakoivut sihisivät ja linnut visertelivät läheisessä metsässä. Ilma oli täynnä kevään nuoruutta ja alkavan kukoistuksen hienoa tuoksua.

Ja nyt se tapahtui; nyt Salmela toi Hannalle esiin sen puheen, jota hän pitkin matkaa oli miettinyt ja tätä ennenkin jo monasti harkinnut. Hiljaisella äänellä hän puhui, katkonaisissa lauseissa, pysähtyen aina väliin. Ja koko ajan hän kepillään piirteli maahan, sanojako vai kuvioita, ei hän sitä itsekään tiennyt, piirteli hän vaan, pyyhki pois ja taas uudestaan piirteli. Sitten kun hän oli päässyt puhuttavansa loppuun, hän kääntyi Hannaan, joka istui siinä hiljaisena, hehkuvin poskin ja silmät alas luotuina; tarttui hänen käsiinsä kiinni, etsi hänen katsettaan ja rukoili vastausta.

»Puhukaa, neiti Mellin. Lausukaa tuo sana, joka ratkaisee elämäni onnen. Rakastatteko minua, tahdotteko tulla omakseni, tahdotteko jakaa kanssani elämän surut ja ilot, olla minulle uskollinen kuolemaan saakka?»

»Tahdon», kuului Hannan huulilta niin hiljaa, että sen silmä oivalsi paremmin kuin korva.

Salmela veti hänet luokseen ja Hanna salli sen tapahtua. Hän oli puolipyörryksissä, sisällinen outo, kummallinen häiriötila, sielun ja ruumiin voimakas kuohahtaminen vei häneltä sillä hetkellä tiedon ja tunnon. Hän heräsi vaan hiukan, kun Salmela painoi huulensa hänen huuliaan vasten, kohotti siinä silmäluomiaan ja tapasi miehisen, oudosti kiiltävän katseen ja pingoittuneet kasvot. Häntä vähän pöyristytti; peljästyen hän painoi silmänsä umpeen ja tunsi samassa jotain vierasta ja kylmää. Kummastuksella hän kysyi itseltään mitä se oli, miksi hänen katseessaan juuri semmoinen outo ja vastenmielinen kiilto ilmestyi. Mutta ei hän sitä kauan joutunut ajattelemaan. Salmela oli täynnä riemuavaa onnea, sulki hänet syliinsä yhä uudelleen niin väkevilla käsivarsilla, että oli vähällä rutistaa hänet ja suuteli rajusti poskia, huulia, kaulaa. Hannalta putosi jo hattu maahan ja hiukset menivät epäjärjestykseen. Mutta hän oli onnellinen itse ja onnellisempi vielä Salmelan onnesta. Sitten he harjoittelivat sanomaan toisiaan sinuksi ja ristimänimeltä.

»Kalle.»

Hanna ajatteli itsekseen, ettei se ollut kaunis nimi; mutta ehkä hän vähitellen sentään oppisi siitä pitämään.

He olivat siis kihloissa, olivat tehneet liiton koko elämäniäksi! Se varmuus heillä oli, kun yhdessä taas tuuheiden koivujen varjostamaa tietä kotiapäin astuivat. Päätivät, etteivät vielä mitään sanoisi vanhemmilleen. Sitten he vasta tuonnempana ilmoittaisivat, kun Kallella olisi tutkinnot suoritettuina. Olgalle vaan uskoisivat, ei muille kenellekään.

Tämän ainoan viikon he saivat olla yksissä ja nauttia nuorta onneaan. Sitten oli Salmelan lähteminen pois; Joroisiin ensin köyhäin vanhempainsa luokse kesäksi ja syksyllä Helsinkiin lukuja jatkamaan. Mutta he kirjoittaisivat ahkeraan toisilleen, jokaino viikko varmaan ja pitkän pitkiä kirjoit.

»Muistathan, Hannaseni, pikku sulo nuppuseni, että minulle ahkerasti kirjoitat», sanoi Salmela, kun he viimeisenä iltana taas kahden kävelivät ja rauhallista paikkaa etsiessään olivat nousseet ylös Trobergin kallioidelle, linnaa lähellä.

»Muistan tok'», sanoi Hanna, »eipähän minulla muuta iloa tule olemaankaan».

Salmela palkitsi häntä suuteluilla.

»Mutta tiedätkö, armas, mitä sinulta vielä pyytäisin?»

Hän pani toisen kätensä Hannan kaulan ympäri, nosti toisella hänen leukaansa ylös ja katsoi häntä

syvälle silmiin.

»Lupaatko täyttää?»

»Jos vaan voin. Mitä se on?»

»Elä käy varsin paljon seuroissa, eläkä tanssi. Nuorelle tytölle se ei ole hyvä. Hänen sielunsa on kuin kirkas peili, joka himmenee, jos maailma siihen henkeään puhalttaa.»

»Minä niin mielelläni pysyn poissa. Luuletko, että minua kovinkaan haluttaa.»

Salmela taas häntä suuteli, pitkään ja hartaasti. Ja nytkin ilmestyi hänen silmissään tuo samanen kiilto, joka aina kylmentäväisesti Hannaan vaikutti; hän joka kerran kummastui sitä ja vaistomaisesti hän tunsi, että Salmelassa jotain liikkui, jolle hän jäi vieraaksi. Mutta ei hän sitä tarkempaan huolinut ajatella, eikä jäljestäpäin enempää muistella, sillä epäselvästi hän pelkäsi sen takana piileilevän jotain rumaa, ja hän tahtoi rakastetussaan nähdä vaan hyvää, kaunista ja ylevää.

Kauan aikaa he istuivat siellä ylhäällä kallioilla. Hanna jo monta kertaa oli tahtonut pois, mutta Salmela ei ottanut sitä korviinsa.

»Rakas Kalle», hän taas sanoi, »meidän täytyy lähteä, mamma varmaan minua kaipaa.»

»Mitä se tekee, sano että olit kävelemässä.»

Hän puristi Hannaa niin lujasti käsivarrellaan, että oli vähällä häntä tukehduuttaa.

»Mutta ajatteles», uudisti Hanna, kun hetken päästä sai hiukan lomaa, »jos sattuisi joku tulemaan meitä vastaan, kun kahden tulemme metsästä. Silloin menee minulta maine.»

»Viivymme niin myöhään, ettei kukaan tule. Eikä täälläpäin paljo ihmisiä liikukaan.»

Salmela puhui kuiskaavalla äänellä; hänen huulensa polttivat, hänen hengityksensä oli lyhyt ja tiuha. Silmät paloivat, Hanna ei uskaltanut niihin enää katsoa.

Hän koetti välttää ja päästä noista hyväilyistäkin, jotka kävivät yhä rajummiksi. Ei hän tiennyt minkätähden, mutta ne tekivät hänet tuskallisen levottomaksi.

»Kalle, lähdetään pois!» Hän pyysi niin kauniisti; oli itkemäisillään. Mutta Salmela ei siitä huolinut, eikä laskenut häntä irti.

Kuului raskaita askeleita samassa ja metsästä läheltä tuli mies kulkien heidän ohitsensa. Hän oli ehtinyt nähdä heitä sylekkäin, Hanna oli siitä aivan varma. Ja kyynelet, jotka olivat pyrkineet esiin, valahtivat nyt alas poskille.

Salmela koetti häntä lohduttaa.

»Ei hän nähnyt, elä ole lapsellinen. Ja mitä sitten, jos näkikin,—— luuletkos, että hän semmoista minäkään pitää. Outo mies, ei hän tunne meitä eikä tiedä nimeämme. Mitä sinä suotta säikähdät, Hannaseni.»

Hän aikoi uudelleen vetää Hannaa luokseen.

»Ei enää, Kalle, ei enää.» Hanna nousi ylös ja teki lähtöä.

»Huomenna tulen saattamaan sinua laivalle, saammehan silloin vielä tavata toisiamme.»

»Niin, mitä siitä on, kun tuskin uskallan kättäsikään puristaa.»

Salmelan täytyi kuitenkin antaa myöten, sillä Hanna ei millään ehdolla enää suostunut viipymään. Hän oli kuin tulisilla hiillillä ja rauhoittui vasta sitten, kun pääsivät alas avonaiselle maantielle. Verkalleen he astuivat kaupunkiin päin ja puhelivat.

»Omani olet, pieni sirkkuseni, parin vuoden päästä, aviopuolisoni, armaani, jota suojelen ja säilytän kaikilta maailman myrskyiltä, jota rakastan ja käsilläni kantelen, puolustan henkeen ja vereen saakka. Kunpa se aika jo pian tulisi—»

Siihen tapaan Salmela äänteli ja Hanna oli onnellinen hänen rinnallaan taas, luotti ja turvasi häneen eikä muistanut enää lainkaan tuota kummallista tuskaa, joka äsken metsässä oli häntä tavannut.

Tulliportin edessä oli joukko lehmiä, ruskeita toiset, toiset kirjavia. Hanna niitä pelkäsi, mutta Salmela asettui sille puolelle, valmiina keppineen turvaamaan häntä, vaikka koko sarvinen lauma yhtä

haavaa olisi ryntäissyt päälle. Mutta lehmät eivät olleetkaan vihaisia, rauhallisesti vaan käänsivät päätään, katsoivat heihin suurilla vakavilla silmillään, leukojaan taukoamatta liikutellen. Pieni tyttö vitsa kädessä aukaisi heille verkalleen porttia ja sulki sen taas heidän jälkeensä.

VII.

Elokuussa istui Hanna eräänä iltana kukkatorilla, keskiympyrän kohdalla. Ihmisiä kulki edes takaisin torin poikki. Hän ei heitä katsellut ja paremmin heitä välttääkseen painui hän penkin nurkkaan syvälle, koivun alle. Hame vaan ja jalat jäivät näkyviin. Ilma oli lämmin, ilta hämärä. Raukeina riippuivat lehdet puissa, raukealta näytti heinäkin maassa. Hän vaipui unelmiin, vaikka valvoi...

Rakastaa ja olla rakastettu! Suurempaa onnea ei koko avarassa maailmassa voinut olla. Luottaa, kunnioittaa, ihaila, rakastaa, antaa kaikki sielunsa parhaimmat tunteet, enemmän se oli kuin onnea, se oli autuutta!

Jumalaa tuli hänen tästä kaikesta kiittää. Jumala oli luonut miehen ja vaimon avioelämään, hän sydämet hallitsi ja taivutti mielensä mukaan. Hän oli ohjannut heidät yhteen, määrännyt heidät jo alusta alkaen toisilleen. Ei voinut hän kyllin kiitollinen olla siitä että Kallen rakkauden oli voittanut. Mutta koko ikänsä hän koettaisi palvella Jumalaa ja noudattaa kaikessa hänen tahtoaan. Papin aviopuolisona hän sitä saattoikin parhaiten tehdä; Kalle neuvoisi häntä ja opettaisi...

Tulevaisuus kuvautui hänelle eteen ruusunpunaisena ja kirkkaana. Hauska koti heillä tulisi olemaan, jossa ilo, tyytyväisyys ja rauha vallitsi. Sairaita siellä hoidettaisiin ja köyhiä ruokittaisiin. Siunaukseksi he olisivat seurakunnalleen, kaikki rakastaisivat heitä ja he kaikkia. Eikä hän ajatellut murheen päiviä koskaan tulevan, ei muistanut liioin lukuun ottaa niitä vastuksia ja haittoja, joilla ihmisellinen puuttuvaisuus jokaisen elämää rasittaa, kunnes viimein kuolema kaikesta lopun tekee...

Hän nojasi päätään koivun valkoiseen runkoon. Ympärillä oli hiljaista, väki oli hälventynyt kadulta ja torin käytäviltä. Hämärä oli muuttunut melkein pimeäksi. Torvisoittoa kuului jostain läheltä, mutta se oli epävakaista harjoitusta vaan.

Ei hän malttanut vielä lähteä pois. Oli niin suloista uinailla tässä armastaan ajatellen.

Vesimyymästä päin kuului askeleita, jotka lähenivät keskitoria. Maa tömisi kiireellisestä ja jäntevästä poljennasta. Hanna ei ollut tietääkseenkään, istui rauhassa vaan ja käänsi päänsä pois. Pimeä jo tosin oli, vaan mitä siitä. Hän päätti olla urhoollinen, vaikka sydän vapisi pelvosta.

»Jaha, siinäpä sinä olet. Tule kotiin, mamma kaipaa.»

Jussi istui hänen viereensä penkille.

»Mitä sinä täällä teet, ihan yksin? Olga ja Ines kävivät sinua hakemassa ja käskivät sanomaan, että sinun huomenna pitää tuleman mukaan, kun »Savotar» tekee huvimatkan.»

»En minä.»

»Et sinä! Mikset?

»Mitä minä siellä?»

»Huvittelet, tietysti, niinkuin muutkin. Sinne tulee sotaväen torvisoitto mukaan. Ja minä menen kanss'. Pappa jo antoi rahaa. Hullu olet, jos jäät pois.»

»Menevätkö ne ihan varmaan, Ines ja Olga?»

»Lupasivat ainakin.»

Olisihan tuo ollut hauskaa, mutta hän oli Kallelle luvannut, ettei seuroissa kävisi...

»Niin, en minä kuitenkaan.»

»Ole sitten poissa. Mutta lähde kotiin nyt, siellä illallinen odottaa, paistettuja ahvenia näytti olevan ja uusia perunoita.»

»Ei minulla ole nälkä, mutta saatanhan kuitenkin tulla, kun on jo myöhäistä.»

»Sinulla ei milloinkaan ole nälkä. Kävisit uimakoulua niinkuin me, niin takaan, että ruoka maittaisi.»

»Joko sinä kohta tulet meri-maisteriksi?»

»Johan minä olen. Eilen ja tänään uin koko määrän. Ja näkisit kuinka korkealta me hyppäämme. Herran poika, sinä pyörtyisit varmaan. Tulepas katsomaan huomenna. Maisterimme sentään on paras kaikista. Mutta nyt hänen on kätensä särkynyt.»

»Oikeinko pahasti?»

»Kyllä jotenkin, mutta kaks niistä! Ei miehet sen vertaisista mitään. Tohtori kielsi kivenkovaan vaivaamasta, mutta jopa hän tänään taas oli järvessä.»

»Hyvänen aika, vaikka tohtori oli kieltänyt?»

»Vaikka vaan, mekö pieniä kipuja sairastelisimme. Johan nyt. Emme paljon piittaa, vaikka pää poikki menköön. Ensi talvena sitä pojat taas voimistelevat Kuopiossa.»

»Mutta luvut, Jussi?»

»Luvuista vähät. Jääkööt naisille, nehän niitä tuntuvat tähän aikaan niin haluavan. Miehillä on Suomessa parempaakin työtä. Maata pitää viljellä, että leipää saadaan, ja siihen voimia tarvitaan. Antaahan olla, ajan kulua. Nähdäänpäs, eikö tästä kasva toisenmoista sukupolvea, kuin tuo entinen, valtion viroista vaan kiistelee. Kunnottomat! Eivät jaksaneet maata kaivaa eikä itse leipäänsä hankkia, niin palkkalaisiksi rupesivat, toisten elätettäväiksi.»

»No, mutta Jussi! Tarvitaanhan virkamiehiäkin maassa.»

»Tehtäköön naisista virkamiehiä. Olisivat siksi juuri omiaan. Tulisivat vähemmällä toimeen ja olisivat nöyriä ja tottelevaisia. Ymmärtäisivät taikka elleivät ymmärtäisi, niin heitä opetettaisiin ymmärtämään, ettei virkamies ole mikään herra, vaan että hän on kansan renki—»

»Jussi!»

—»ja että hänen kiltisti tulee kuulla sitä, joka hänelle leivän antaa. Sen vaan sanon, että kun minä tästä ohjaksiin tartun, niin kerrassa se mahti vähenee korkeilta herroilta. Antaahan olla! Vielä sitä minustakin mies tulee.»

»Sinä olet aina niin raju. Eläkä luule, että naiset virkoihin haluavat. He tietävät että heillä aviopuolisona ja äitinä on ihanin vaikutusalueensa.»

»Teitä Jumala näyttää siunanneen niin paljon maailmaan, että riittää vaan jos johonkin.»

Illallisen syötyä kirjoitti Hanna pitkän kirjeen Kallelle. Kertoi siinä rakkaudestaan, onnestaan ja heidän toivorikkaasta tulevaisuudestaan. Salmela oli valittanut ikävyyttään; ei tiennyt, kuinka tulisi toimeen kolme vuotta, jonka ajan kuluttua he vasta voisivat häitä pitää. Mutta Hannan mielestä tuo aika oli lyhyt. Hän ei vielä likimainkaan ollut valmis niin ankaran totiseen elämän muutokseen. Vakavasti hän koetti edistyä ja kasvaa ennen kaikkea hyväksi ihmiseksi. Siinä hän toivoi apua rakkaalta Kalleltaan, joka paremmin kuin hän ymmärsi eroittaa hyvän ja pahan.

Oli jo myöhäinen yö, ennenkuin hän sai kirjeensä lopetetuksi. Kello kävi kahta. Hän aikoi juuri ruveta riisumaan, kun raskaita askeleita kuului portailta. Hanna säpsähti. Tiesipä hän hyvin, kuka siellä tuli.

Etehisien ovelle hän jäi, ei löytänyt varmaankaan avaimen reikää. Hanna epäili, pitikö mennä aukaisemaan ja näyttämään tulta, vai ollako menemättä. Ei hän millään ehdolla olisi tahtonut nähdä isää tuossa tilassa; mutta äidillä oli ollut päänkivistystä, ehkä hän nyt nukkui ja jos isä soittaisi, tulisi hänen unensa häirityksi. Hanna otti lampun käteensä ja läksi.

»Vai niin, sinäkö, tyttöseni—arvasitko, että minulla—oli—oli sinulle uu—uutisia—»

Isä oli niin humalassa, että hän tuskin jaloillaan pysyi, ja henki löyhkäsi jo kaukaa väkevältä; mutta miksi oli hän nyt noin hyvällä tuulella eikä äreä niinkuin tavallisesti muulloin?

Hanna aukaisi oven ruokasaliin ja valaisi tietä. Isä otti kädellään tukea ensin uunista, sitten pöydästä ja kaapin nurkasta.

»Tule—tule—tänne kuu—kuule—le—maan—»

Häntä nikoitti aina välillä. Hanna seurasi jäljessä ruokasaliin. Isä hoiperteli äidin sängyn reunalle.

»Mamma—elä nyt nuku—kuule kun minä kerron—kas kun posket punottaa —juuri kun nuorella

tytöllä—»

Hän taputteli äitiä ja kumartui alas häntä suutelemaan. Äiti vavahti, käänsi päätään pois ja veti peitettä ylemmäksi.

»Sassa meinaa naida meidän Hannan—niin—mamma saa laittaa häitä—tyttärelle häitä—»

Hän lopetti tyytyväiseen murinaan, samalla kun taaskin kumartui alas painaen turpean suunsa äidin huulille. Äiti koetti sysätä häntä pois, mutta isä ei siitä välittänyt. Hanna katsoi toisaanne.

»Hannaseni», sanoi äiti, »sytytä kynttilä ja lähde kamariisi».

»Elä pelkää, lapsi», lisäsi hän puoliääneen, nähdessään Hannan vaaleat kasvot, »elä pelkää, minä tulen aamulla heti luoksesi».

Aamullako vasta? Miksei ennen, miksei nyt kohta? Eikö hän arvannut, kuinka tuskallisen pitkäksi tämä yo kävisi.

Seitsemän aikaan aamulla tuli äiti hiljaa ruokasalin läpi, yöpuvussa vielä.

»Isä jäi nukkumaan», puhui hän kuiskaamalla, ikäänkuin peljäten hänen pian kuulevan sinne kolmanteen huoneeseen. »Et sinä Sassa ota, tiedän sen kysymättäkin; ja varjelkoon sinua rakas Jumala siitä kirouksesta, johon huonon miehen vaimo on tuomittu. Lapsi kulta, sinä et voi aavistaa—enkä minä voi kertoa—mutta elä mene naimiseen, ellet saa toisenmoista miestä. Saastainen yhteys saastuttaa—ja saastainen on se mies, joka huonosti elää, olkoon maailman silmissä kuinka kunnian arvoinen hyvänsä. Ei rikkaus eikä loisto ihmistä semmoisesta puhdistaa.»

Hanna kietoi kätensä äidin kaulaan.

»Mamma—rakas—»

Hän oli vähällä kertoa jo salaisesta kihlauksestaan ja rakkaudestaan Kalleen, joka oli niin hyvä, niin vakava ja luotettava, parhaimpia miehiä, mitä olla voi. Mutta hän ei sentään uskaltanut, kun Kalle oli kieltänyt.

»Mutta jos pappi pakoittaa?»

»Sitä hän ei saa tehdä. Anna kohta jyrkkä kieltö, että pikemmin pääset. Tänään kuuluu Sassa jo tulevan.»

»Jos mamma puhuisi hänelle minun puolestani.»

»Ei lapseni, itse sinun täytyy se tehdä. Ole kohtelias, mutta samalla horjumaton.»

Isä soitti kelloa makuuhuoneessa, ja äiti riensi hänen luokseen jättäen ovet auki mennessään.

»Toimittakaa tulta uuniin, täällä on niin kylmä», kuuli Hanna hänen sanovan.

Äiti yritti tulemaan takaisin.

»Kyllä minä menen sanomaan», lausui Hanna ja kiirehti kyökkiin.

»Olisiko Liisa niin hyvä ja toisi sänkykamariini puita, papalla on kylmä.»

»Kylmä? Mikä kylmä nyt kesällä on. Tyhjää siellä vaan juonittelee.»

Liisalla oli huivi sidottuna pään ympärille ja nutun hihat ylöskääritynä. Hän puuhaili taikinan laittamista. Pöydällä oli korkea kasa sihtatuita ruisjauhoja, joita hän talrikilla ajoi penkillä vieressä olevaan pyttyyn, otti sitten hierimen ja hämmenteli että jytisi.

»Minä vähättelen koko kamreerista. Pitää humalapäissään aina semmoista siivoa, että ylenannattaa korjatessa. Kuolisi, mokoma, kerrankin. Ihme ja kumma, että se kamreerska jaksaa sitä kärsiä. Minä hänet olisin tappanut aikoja sitten. En, jumaliste, huolisikaan, viereeni semmoista porsasta—thyi!—iljettä jo ajatellakin—»

Hanna ei kuullut enempää; hän riensi itse puuliiteriin. Palatessaan, puusylyys käsivarrella, hän sivumennen lausui:

»Pitäisi Liisan sentään vähän punnita puheitaan.»

»Ettäkö olen valhetellut, sitten?» huusi Liisa hänen jälkeensä. »Kun te viitsitte vielä puolustaa

tuommoista isää—»

Hanna laittoi puut uuniin, repi tuohia irti ja sytytti. Polvillaan hän oli, selin isään, ja puhalteli valkeata, saadakseen sitä paremmin palamaan.

»Et suinkaan sinä, Hanna, tuossa leningissä meinaa tänäpäivänä olla, kun kosijoita odotat», sanoi isä.

»Onhan tämä hyvä», vastasi Hanna hiljaa.

»Muille ehkä, mutta ei Sassan morsiamelle. Etkös ole nähnyt, kuinka hänen sisarensa käy puettuna.»

»Eipä Hanna vielä olekaan hänen morsiamensa», muistutti äiti.

»Melkeinpä voi sanoa että on, koska illalla jo puhuimme kaikki valmiiksi. Annapas tuo papyrossipuntti tänne. Ja tikkuja kanssa. Sassa kertoi jo pari vuotta pitäneensä Hannaa silmällä.»

Hanna oli yhä polvillaan uunin ääressä, nojasi taaksepäin, tueten toisella kämmenellään lattiaan ja käänsi nyt kasvonsa isään. Hänen huulensa vapisivat, mutta silmissä oli vakava katse.

»Pappa, en minä Sassalle mene.»

»Et mene? Et mene Sassalle, rikkaalle Vaajasalon herralle?»

»En.»

Isä katsoi äitiin.

»Mikä tyttöä riivaa? Kreiviäkö hän odottaa?»

»Ehkei Hanna rakasta häntä.»

»Ei, minä en rakasta.»

»Rakasta, hy! Että sinäkin viitsit löpistä, vanha ihminen. Hannaa en ihmettele. Tuolla iällä vielä haaveksitaan yhtä, toista, milloin ikuista rakkautta, milloin muuta. Ei, Hanna, mene sinä vaan naimiseen Sassan kanssa, niin takaan, ettet kadu kauppojasi. Sassa on hyväluontoinen mies, sitä paitse.»

»Mutta minä en kunnioita häntä, pappa.»

»Et kunnioita? Mistäsyystä, jos saan luvan kysyä?»

»Hän elää huonosti.»

»Ja kuinka sinä sen tiedät?»

Isä oli punainen ja katsoi niin vihaisesti, että Hannaa peloitti.

»Onhan se tunnettu asia», sanoi äiti.

»Vai niin, sinä, näemmä, aiot puolustaa tyttäresi. Kuuntelette juorupuheita ja sitten ... hyi, hävetkää! Ja mitä se teitä liikuttaa, kuinka hän ennen naimistaan on elänyt. Voi hänestä siltä uskollinen aviomies tulla. Olkaa te sekaantumatta miesten asioihin, sen neuvon minä annan teille.»

Isä viskasi papyrossilopun lattiaan ja jatkoi:

»Kaikista vähin sopii nuoren tytön puhua ja ajatella tuommoisia. Sinä menet nyt kauniisti ottamaan toisen puvun päällesi ja odotat Sassaa. Edeltäpuolen hän aikoi tulla.»

Hanna ei uskaltanut panna vastaan. Hän muutti toisen leningin päällensä, mutta itki koko ajan kamarissaan, eikä voinut syödä sinä päivänä ollenkaan.

Turhaan he kuitenkin Sassaa edeltäpuolen odottivat. Isä kummasteli ja oli vähän suutuksissa; ei hän mitään puhunut, mutta se näkyi hänen silmistään. Kohta päivällisen jälkeen toi kuitenkin pieni poika kirjelappua Sassalta ja silloin isän kasvot kirkastuivat.

»Neljän aikaan tulet, Hanna, rantaan», hän sanoi, »lähdemme purjeveneellä Vaajasaloon».

Hanna ei puhunut mitään, näytti vaan onnettomalta.

»Haudo silmiäsi vedellä, lapseni», sanoi äiti, kun isä oli mennyt huoneesta. »Ja koeta olla rohkeampi. Ei sinua väkisen naimiseen pakoiteta missään tapauksessa.»

Hanna käveli kuin unessa isän rinnalla alas rantaan, jossa iloinen seura jo oli koolla. Neiti Munsterhjelm siellä oli ja kaikki nuo muut vanhemmat naiset, jotka olivat niin vapaita olennossaan ja seuraelämään tottuneita. Hanna tunsu itsensä vieraaksi heidän seassa; eipä hän heitä tuntenutkaan paljon muuta kuin nimeltä. Niillä puhetta riitti ja naurua. Välistä he lauloivatkin sekaäänisesti ja hyvin se sointui. Heillä oli harjaantuneet äänet, eivätkä he milloinkaan epäilleet. Kun joskus meni väärin, he vaan nauroivat.

Päivä paistoi ja selällä kävi raikas tuuli. Sassa hoiti purjeita; vene meni että hurisi eteenpäin. Mutta Hannan mieli ei sittenkään keveämmäksi käynyt. Hän tunsu itsensä niin kovin yksinäiseksi, oli juuri kuin kaukana kaikista, jotka siinä iloitsivat hänen ympärillään. Eikä hän voinut käsittää, miksi Sassa juuri häneen oli mieltynyt, vaikka hän niin mitätön oli noiden muiden rinnalla; ehkä isä kumminkin oli erehtynyt, taikka Sassa humalapäissä puhunut semmoisia, joita ei enää selvänä muistanutkaan.

Mutta siellä perillä hän tuli tietämään, ettei niin ollut.

He istuivat lehtimajassa kaikki, paitsi isä ja pari muuta vanhempaa herraa, jotka löivät korttia sisässä. Sassa ja hänen sisarensa iskivät silmää toisilleen. Neiti Wiik nousi ylös ja ehdoitti kävelyretkeä, johon kaikki suostuivat. Hanna ajatteli ensin jäädä sinne lehtimajaan yksikseen, mutta kun huomasi Sassankin jäävän, nousi hän ylös ja yritti seurata toisia.

»Elkää menkö», kuiskasi Sassa, tarttuen hänen käsiinsä.

Ei auttanut mikään, hänen täytyi jäädä. Peljätty hetki oli tullut...

Kuinka vihainen isä sitten hänelle oli tämän päivän jälkeen! Ei ystävällistä sanaa milloinkaan eikä lempeää katsetta. Mitä ikänä hän teki tai puhui, se oli aina hullusti ja aina hän sai nuhteita. Hanna kävi niin araksi, ettei enää tiennyt, kuinka olla; pelkäsi joka askelta ottaessa, joka sanaa lausuesssa. Ei hänellä entiseltäkään ollut paljon itseluottamusta, mutta nyt se tyyten hävisi ja onnistumaton hän sitten todenperään olikin kaikin puolin. Kun heillä oli vieraita ja hänen täytyi tulla sisään, istui hän aina jäykkänä tuolin reunalla, puhui vaan puoliääneen ja suurimmasta pakosta. Tyhmältä se kuului hänen omiin korviinsakin, mitä hän sanoi. Kamarissaan hän enimmiten oleskeli, eikä isä juuri usein sinne tullut. Mutta ruokapöydässä hän siihen sijaan sai kiusaantua ja kestää noita ankaran tuimia katseita, jotka panivat sydämen jäätymään ja käden vapisemaan.

»Mitä sinä pidätät vatia sillä puolen», sanoi isä kerrankin, »anna tänne, no, pikemmin! Se on niin hidas ja saamaton kaikessa. No, pudotapas vielä käsistäsi. Ei sinusta, poloinen, ole ei mihinkään.»

»Hanna kuitenkin neuloo meille kaikille vaatteet, sitä ei joka tyttö tee», muistutti äiti sävyisällä äänellään.

Hanna loi häneen kiitolliset silmät; tuo puolustus lämmitti hänen sydäntään ja itsekseen hän nyt päätti tästä puolin kahta kiivaammin polkea konettaan.

»Ompelijattareksi hän ehkä juuri on omansa, koska ei muuhun kelpaa. Seuroissakin istuu kuin mikä nolla, että oikein harmikseen katselee.»

»Mutta ei se nyt olekaan kumma», puhkesi Jussi puhumaan, »niissä melkein mieskin nollaksi muuttuu. Niinhän ne ovat hienoja, ne naiset, ja yleviä, että tulepas vaan lähelle. Äh, Hannan sijassa antaisin hyvän päivän koko joukolle.»

»Eipä sovi sanoa, että Hanna seuraelämässä paljon aikaansa viettää», lausui äiti.

»Kun toki huomaa, ettei hän siellä osaa käyttäytyä eikä olla niinkuin muut», lisäsi isä.

Hanna oli kaiken aikaa katsellut alas talrikkiinsa ja koetti niellä suuria palaisia, että kurkusta tuo vedontapainen pinnistys antautuisi, joka aina väkisen ajoi kyynelet silmiin. Mutta nyt hän tunsu, ettei voinut enää estää niitä tulemasta.

»Mamma, saanko nousta ylös pöydästä», hän kysyi, »ei minun käy syönti».

Äiti näytti alakuloiselta.

»Nouse vaan», hän sanoi hiljaa.

Hanna meni kamariinsa, tarttui ompelukseensa ja istui taas koneensa ääreen, josta oli päivällispöytänsä lähtenytkin. Suuret, täyteläiset vesikarpalot valuivat poskia pitkin ja putosivat noille puolitekoisille tyyntyvaaruille hänen sylissään.

Mutta mieli kävi keveämmäksi, kun hän oli siinä vähän aikaa itkenyt. Olipa hänellä Kalle ja Kallen rakkaus, mitä hän muusta välitti. Kalle ei vaatinut, että hänen seuraelämässä tuli loistaa ja viehättää.

Hyväksi, kelpo vaimoksi hänen vaan oli valmistuminen, nöyräksi ja ahkeraksi, joka löytäisi onnensa muiden onnessa. Jos nykyisyys olikin tukalaa ja raskasta, mitä siitä! Pian kului kolme vuotta, sitten muuttuisi kaikki. Ei vihaisia silmäyksiä enää, eikä tuommoista ylenkatsetta. Kalle rakasti häntä semmoisena, kuin hän oli, ei soimannut häntä milloinkaan vähäpätöisyydestään. Hän tiesi, ettei hän Kallen mielestä vähäpätöinen ollutkaan, vaan juuri päin vastoin. Ja nyt hän muisti, kuinka Kalle oli pitänyt häntä viehättävänä ja kauniina, kuinka hän—

Kyynelet olivat jo kuivaneet, hän hymyili. Ja sitten hänen täytyi nousta sieltä koneen äärestä ja katsastaa pikkuisen peiliin. Ettei hän vaan vanhentuisi ja muuttuisi rumemmaksi, siksi kuin Kalle ensi kesänä tulisi häntä tervehtimään, niinkuin kirjeessään oli luvannut. Hän laitteli kiharoitaan otsalle ja hymyili uudelleen, sillä peili vakuutti, ettei hän rumempi ollut kuin ennenkään. Isä sanoi, etteivät ne seuroissa olleet hänestä tietävinään; mutta isä olikin nähnyt häntä vaan tuommoisten vanhempain ihmisten joukossa, jossa kainous häntä aina niin painoi. Olipa hän kyllä iloinen ja vapaa omien tuttujensa ja ikäistensä parissa. Eivätkö olisi hänestä tietävinään! Kun Kalle aivan toista pelkäsi ja sen vuoksi juuri oli pyytänyt häntä seuroja välttämään. Ja hän päätti uskollisesti noudattaa Kallen toivomusta, teki sen niin hartaasta halusta, sillä hänellä ei mitään hauskuutta tanssista enää ollut. Kallea hän ainoastaan tahtoi miellyttää, häntä varten ainoastaan olla kaunis ja viehättävä. Ei Sassaa eikä ketäkään muuta.

Tuolit kolisivat, ruokasalissa noustiin pöydästä. Hanna kiirehti jälleen työhönsä, sillä hän arvasi äidin tulevan häntä lohduttamaan, eikä toki tahtonut, että äiti yhyttäisi häntä peilin äärestä.

Äiti tosiaan aukaisikin samalla ovea ja tuli huoneeseen.

»Elä huoli olla pahoilla mielin, Hannaseni», sanoi hän, »vaikka pappi onkin vihainen. Tämä kyllä menee ohitse, mutta onneton avioliitto olisi murtanut koko elämäsi.»

Äiti otti molemmin käsin hänen päästään kiinni ja katsoi häntä silmiin.

»Eikö totta, lapseni!»

»Totta», vastasi Hanna hymyillen.

Illempana sai Hanna kirjeen Kallelta, joka nyt oli Helsingissä. Siitä hänellä oli iloa ja lohdutusta taas moneksi päiväksi. Ei Kalle enää joutunut kirjoittamaan niin ahkerasti kuin ennen, hänellä kun oli paljon työtä tutkintoa varten, jonka hän aikoi jouluksi suorittaa. Mutta Hanna kirjoitti hänelle uskollisesti kerran viikossa, eikä tuskastunut, vaikka vastaukset viipyivätkin. Joskus hänestä Kallen kirjeet tuntuivat kylmemmiltä, ja juuri kuin väkinäisesti kirjoitetuilta, ja silloin aina kipeä pistos viilsi sydäntä. Mutta hän karkoitti pois kaikki epäilykset, ei hän sallinut niiden tulla heidän väliään hämmentämään. Arvattavasti oli Kalle väsynyt liiallisesta lukemisesta eikä sen vuoksi jaksanut virkeämmästi kirjoittaa. Sitä enemmän hän silloin kaipasi lohdutusta ja Hanna teki siinä suhteessa mitä suinkin voi. Ei maininnut koskaan ikävyyksistään kotona sanaakaan, ettei turhanpäin Kallen mieltä niillä raskauttaisi. Olipa hänellä ainetta rakkaudessaan, joka kasvoi suuremmaksi, mitä enemmän hän siihen kokosi kaikki ilonsa, toivonsa ynnä nykyisen ja tulevaisen onnensa.

Salmela oli kyllä kiitollinen tuosta luottavaisesta ja uskollisesta rakkaudesta, joka antoi hänelle takeita siitä, että Hannasta tulisi hyvä vaimo, niinkuin hän oli ajatellutkin, nöyrä, hiljainen ja ystävällinen. Hän asetti Hannan kuvan sievään kehykseen pöydälleen, suuteli sitä ensimmältä aamuin ja illoin, mutta vähitellen hän kumminkin sen tavan jätti, kun rupesi pitämään sitä kovin lapsellisena. Joka kerran kun hän Hannalta sai pitkän ja lämpimän kirjeen, päätti hän viipymättä kirjoittaa yhtä pitkän vastaan, mutta eihän se tullut tehdyksi. Aina ilmestyi esteitä, milloin oli toveria hänen luonaan, milloin taas johonkin meno. Mutta eipä Hanna näyttänyt sitä pahaksi panevan. Hän oli järkevä ja hyväluontoinen, oikein kelpo tyttö. Salmela taaskin kerran monesta aikaa suuteli hänen kuvaansa.

Lukea hän aikoi ahkerasti tänä vuonna; mutta syyslukukausi kuitenkin meni, ilman että aikomuksesta sen valmiimpaa tuli. Tuo kirottu Helsingin elämä vei aikaa. Helmikuussa joulun jälkeen hän tarttui kirjaan lujalla päätöksellä, otti avaimen suulta pois ja istui hiljaa, kun oven takana kuuli toverien ääniä. Hän luki, joi virkistykseksen monta karahviiniä vettä päivässä, poltti puntin papyrossia vuorokaudessa, käveli kamarinsa lattiaa edes takaisin nurkasta nurkkaan, mutta pysyi rehellisesti kotona. Sitä kesti kaksi viikkoa sääntilleen. Silloin hän uupui, mieli kävi alakuloiseksi ja päätä kivisti. Oli perjantai-päivä. Luku ei sujunut, puuttui sekä halua että kykyä. Sohvallaan hän venyi, katsoi kelloa vähä väliin ja mietti, eikö pitäisi kuitenkin mennä ulos virkistystä hakemaan. Kaksi viikkoa hän oli paastonnut ja kiduttanut itseään, ei ollut viisasta liian paljon ponnistaa voimiaan. Kukkarossa oli kolmekymmentä markkaa rahaa; lainaa hänen kumminkin piti hankkia osakunnan kassasta tai muualta; yhden tekevä tapahtui se sitten ennemmin tai myöhemmin. Hän hyppäsi ylös, sammutti sylkemällä papyrossin pään ja pisti nutun päälleen. Hyräillen otti hän lakkinsa, vilkaisi sivumennen sattumalta Hannan kuvaan ja läksi.

Mieli tuntui kohta kevyemmältä, kun hän taas astui katu pitkin ja katseli ihmisiä. Hullua, että hän niin yhtä mittaa oli aivojaan vaivannut. Tästä puolin hän päätti lukea vaan aamupäivästä ja viettää illat ulkona. Se oli paljon viisaampaa, ei rasittunut liiaksi eikä suotta elämäänsä ikävöittänyt.

Ylioppilashuoneella hän tapasi muutamia toveria, joiden kanssa meni kävelemään. Astuttiin katu ylös, toista alas, puheltiin niitä, näitä, kuinka sattui. Erityisellä huomiolla he tarkastivat vastaantulevia naisia, varsinkin niitä, jotka olivat sieviä ja kauniita. Kohteliaasti nostettiin lakkia, jos sattui tuttuja olemaan, mutta ohi päästyä lausuttiin irstaisia sanoja, varoittaen kuitenkin, etteivät naiset niitä kuulleet. Ken roskkaisimman sukkeluuden keksi, hänen parhaiten onnistui toisia nauramaan saada. Eivätkä he sitä minäkään pahana pitäneet, olihan tuo tavallista miesten kesken.

Osuivat he sitten kulkiessaan tulemaan »Uuden kuopan» kohdalle ja samassa heräsi halu pistäytyä sisään. Ja portaita he vajosivat alas kaikki neljä, eikä tuntikausien kuluessa näkynyt heistä ainoatakaan takaisin tulevaksi...

Puoliyön aikaan huudettiin kuopan kohdalle isvosikkaa ja neljä herraa hoiperteli rekeen. Käskettiin ajamaan »Tarkk'ampujan» kadulle eräisen tunnettuun kartanoon. Isvosikka antoi hevosen juosta, hän tunsu hyvin paikan, harva ilta, ettei hän sinne herroja kyydinyt. Salmelan polvet loukkua löivät, kun hän portin kohdalla kukkarostaan kaivoi pojalle rahaa. Kaksimarkkainen tuli kouraan; puoli liikaa, mutta sama se, antoi mennä kerran. Poika kiitti, ja hämärässäkin tiedossaan ymmärsi Salmela arvonsa kohonneen tämän auliutensa kautta. Mielihyvällä hän kääntyi portista sisään, toiset olivat jo menneet edellä. Hevonen ajoi pois ja katu jäi tyhjäksi. Kartanon ikkunat olivat luukuilla peitetty; ei näkynyt eikä kuulunut mitään sen enempää...

Seuraavan aamun valjetessa tuli Salmela ulos samasta portista. Hän oli riutunut ja harmaankalv akka kasvoiltaan, käynti oli ryhtiä vailla. Vaatteet riippuivat nuojaantuneina hänen päällään, ruumiin rähjäisyys tunki niiden läpi ja saastutti ilman hänen ympärillään. Inhotti häntä itseäänkin ja ylenannatti; koetti päästä pois kortteeriinsa, ennenkuin tuttuja kadulla liikkuisi. Päässä paukutti ja sydänelässä tuntui pahalta, eikä vetelät jalat tahtoneet häntä oikein kantaa. Päästyään kamariinsa, hän suoraapäätä meni sänkyyn, johon riisumatta heittäytyi. Tuossa paikassa hän nukkui sikeään uneen. Kuorsaten hän veti henkeä puoleksi sieramien, puoleksi avonaisen suun kautta, josta limainen sylki valui alas tyynylle. Tylsissä kasvoissa ei sielun merkkiä ilmestynyt, ruumiissa vaan veri kiersi ja työtään teki. Kun unta oli kestänyt kuusi tuntia yhtämittaa, alkoi naljakkuus nenän ympäriltä vähentyä ja ihon hikirei'istä lämmin kosteus huokua. Puolipäivän aikaan hän viimeinkin heräsi. Raoitti turpeita silmäluomiaan, örisi ja pyyhki huulensa kuivaksi. Kieli oli kovin paksuna suussa, selterivettä teki mieli, mutta kukkarossa ei enää ollut penniäkään. Harmissaan kääntyi hän seljalleen, suoristi itsensä ja torkahti vielä uneen. Mutta jano esti kuitenkin pitempää nukkumista; hän kahnusteli ylös pöydän luokse ja joi karahviinista lämmintä vettä. Lasi oli vielä tyhjänä hänen kädessään, kun silmät sattuiivat pöydälle ilmestyneeseen kirjeeseen. Hän katsoi siihen hetken, kaasi uudelleen vettä lasiin ja joi. Tarttui sitten kirjeeseen ja meni takaisin sänkyyn, joka entiseltä vielä lämmintä höyrysi ja oli kuoppainen. Päällekirjoituksesta hän huomasi, ettei kirje Hannalta ollut. Mutta keneltä sitten? Hän aukaisi ja vilkaisi allekirjoitusta.

»Ahaa, setä Salmelalta Mikkeliissä! Noo, mitä hän?»

»Hyvä Kalle!

Tämän kautta saan minä lähestyä sinua muutamalla rivillä ja tietä antaa, että me kaikki olemme voineet hyvin ja olleet tervennä, jota samaa Jumalan lahjaa myös sinulle toivon, rakas veljeni poika. Ja me olemme nyt mamman kanssa päättäneet lähettää Elman Helsinkiin, koska hänen tekee niin mielensä eikä, Jumalan kiitos, varojen puute esteenä ole. Hän tulee sinne parhaasta päästä pianon soittoa harjoittelemaan, johon hänellä näyttää olevan erinomaiset luonnonlahjat. Ja pyytäisimme, että tekisit hyvin ja menisit junalle häntä vastaan tämän kuun kahdeksantenatoista päivänä, ja pitäisit huolta sekä hänestä että hänen kapineistaan, elleivät sattuisi hänen kortteeripaikastaan ketään avuksi lähettämään. Eikä nyt muuta tällä erää, vaan jää herran haltuun, toivoo

setäsi
Petter Salmela.»

»Kahdeksastoista päivä? Sehän on juuri tänään», mutisi Kalle ja hyppäsi ylös vuoteeltaan.

Hän alkoi kiireimmiten siistiä itseään, muutti paidan ja harjaili vaatteitaan.

»Kunnon ukko tuo setä», ajatteli hän siinä pukiessaan, »semmoisen varallisuuden kun on hankkinut itselleen. Kerjuupoikana meni Mikkeliin ja eikö vaan liene siellä rikkaimpia kauppiaita tätä nykyä. Hauskaa nähdä Elma serkkua. Kaunis tyttö, luulemma, helkkarin sievä hän oli jo pari vuotta takaperin.»

Hän siinä keskeytti ajatusten juoksun, ja, pitäen päätään pesuvadon ylitse, valeli hän kosolta vettä niskaan ja kasvoihin.

Siisti herra se oli, joka sinä iltana ajoi ylös junalta nuoren ja miellyttävän neidin rinnalla.

»Sinä saat minusta paljon vastusta, serkku», puhui neiti, »tulet olemaan oppaanani, sillä minä en osaa yksin mihinkään».

»Hyvä on», hymyili serkku ja auttoi häntä reestä.

»Huomenna täytyy sinun jo tulla mukaani ostoksia tekemään, kohta aamusta päivin, muistatkos.»

»Kyllä.»

Hän oli erinomaisen viehättävä, Salmela vallon ihastui. Serkun oikeudella hän tarjosi hänelle käsivartensa.

»Tuletko koko kevään olemaan Helsingissä, Elma?»

»Tietysti. Entä sinä?»

»Samoin.»

»Matkustammeko sitten yhdessä kotiin?»

»Ehkä.»

He olivat tulleet ovelle. Salmelan täytyi heittää irti tuo pieni, hansikkainen käsi, mutta serkun oikeudella hän puristi sitä lämpimämmin kuin muuten oli tavallista.

Kotiin tultua hän ensi työkseen korjasi Hannan kuvan pöydältä laatikkoon. Elma varmaan tulisi katsomaan hänen asuntoansa, sen vuoksi se oli pantava näkyvistä pois. Kirje vellassakin hän taas oli Hannalle, mutta eipä hänellä nyt ollut aikaa. Tuonnempana hän sitten kirjoittaisi pitemmältä, kertoisi Elmastakin ja muusta kaikesta. Hanna rukka ehkä odotti siellä ikävissään, mutta hänen täytyi oppia kärsimään. Siitä oli hänellä hyötyä elämässä.

Näin Salmela mietiskeli, asetellessaan Hannan kuvaa pohjimmalle laatikkoonsa, paperien ja kirjeiden alle. Ei hän aavistanut, että Hanna juuri samana hetkenä istui kamarissaan hänen kuvaansa katsellen, niinkuin hän tavallisesti teki joka ilta, ennenkuin levolle meni.

Mutta tällä kertaa hän katseli sitä kauan. Mieli oli surullinen, ei tiennyt oikein itsekään, mistä syystä. Hän luki Kallen viimeisen kirjeen, joka oli tullut pari viikkoa sitten, vaan ei hän siitäkään lohdutusta saanut. Se tuntui kylmältä ja oli huolimattomasti kirjoitettu. Ei siinä ollenkaan ollut sitä, jota Hanna kaipasi ja odotti. Pelko, ettei Kalle häntä enää rakastaisi, oli yhä useammin ruvennut häntä vaivaamaan. Ja nyt, hiljaisena iltayönä se melkein varmuutena valtasi hänen mielensä. Eikä hän kuitenkaan tahtonut sitä vielä uskoa, ei vielä viimeisestä toivosta luopua, sillä maailma olisi silloin muuttunut järin pimeäksi. Häilyen näin toivon ja epäilyksen vaiheilla hän kädet ristissä katseli kuvaa, joka oli pöydällä hänen edessään. Kuinka se oli tyyni ja hiljainen, hymysuin vaan katseli häntä vastaan, eikä välittänyt mitään hänen tuskastaan.

Hanna oli huolissaan oppinut aina Jumalaan turvaamaan, ja niin hän nytkin teki. Painoi otsansa ristissä oleviin käsiin ja rukoili hartaasti, ettei Jumala sallisi niin suurta onnettomuutta tapahtuvan, vaan säilyttäisi hänelle ikuisiksi ajoiksi Kallen uskollisuuden ja rakkauden. Olihan siinä hänen ainoa ilonsa elämässä, hänen ainoa toivonsa, ei hänelle mitään jäisi, jos se otettaisiin pois.

»Rakas, armollinen Jumala, kuule rukoukseni, elä käännä kasvojasi minusta, eläkä hylkää minua, katso, en minä jaksaisi sitä kestää.»

Kun hän jälleen nosti päänsä, olivat hänen kasvonsa kyyneleitä täynnä. Mutta rauhallisempi hän kuitenkin oli, hiljainen toivo sai taas sijaa sydämessä. Huomenna tuli posti, ehkä tulisi Kallelta kirje, tuo pitkä, jota hän kauan oli luvannut.

Mutta turhaan hän sitä odotti. Viikko meni, meni toinenkin, eikä mitään kirjettä kuulunut. Hanna kävi kalpeaksi ja heikoksi. Hän menetti viimeisen ruokahalun ja kävi päivä päivältä hiljaisemmaksi. Sitä ei kukaan kotona huomannut, sillä äitikin tähän aikaan sairasteli eikä jaksanut olla ylhäällä paljon ollenkaan. Isä ei semmoisia merkille pannut ja Jussilla oli muita hommia. Poika parhaasta päästä luisteli ja voimisteli; kotona ollessaan ei hän malttanut siunaamahetkeä yhdessä kohden viipyä, jos välistä juuri kamarissaan, mutta toisten parissa ei ensinkään.

»Mitäs te olette niin ikäviä», hän intti, kun Hanna äidin tähden häntä kerran siitä nuhteli, »niin helkkunan ikäviä. Pojat ovat ihan toista. Niitten kanssa saa toki puhella ja telmiä ja niitä voi antaa vaikka korvalle, kun vihaksi pistää. Mutta te kohta säikähdätte, jos kovemman sanan vaan sanoo. Enkä minä malta kotinurkassa istua noin kuin sinä.»

Ei äiti ollut vaarallisesti kipeä, hän vaan oli niin voimaton, ettei jaksanut paljon silmiään auki pitää. Makuuhuoneessa oli raskas ja painava ilma, uutimet olivat alhaalla, joka nurkka oli täynnä kärsimystä ja hämärää hiljaisuutta. Äiti vaivaantui pienimmästäkin risahduksesta. Hanna liikkui hiljaa ja varovaisesti; mutta Jussi ei tahtonut sitä milloinkaan muistaa eikä Liisa. Hän joka kerran tempasi ovea auki semmoisella jyskeellä, että äiti vavahti sängyssä.

Eräänä torstai-aamuna Maaliskuun alkupäivinä oli äiti tavallista heikompi. Hanna laitteli hänen vuodettaan ja auttoi hänen päälleen, sillä äiti ei kumminkaan tahtonut päivillä olla peitteen alla. Väsyneenä hän sitten vaipui takaisin vuoteelle, silmät painuivat kiinni ja käsi putosi hervottomana syrjään. Niin hiljaa hän hengitti, että Hanna sitä tuskin kuuli, liikkeessaan siinä varpaillaan vuoteen luona.

Mutta Liisa tohahti sisään.

»Mitäs tänään laitetaan päivälliseksi?«

Äiti äännähti ja repäisi silmänsä auki.

»Kuinka minä säikähdin«, kuiskasi hän, painaen sydäntään.

»Liisa menee nyt pois, minä tulen heti«, sanoi Hanna, ja annettuaan äidille vettä juoda, meni hän Liisan jäljessä kyökkiin.

»Kumma, ettei Liisa koskaan opi varovaiseksi.«

Hanna ei voinut olla tätä sanomatta, vaikka hyvin tiesi, ettei asia siitä enää paremmaksi tullut.

Liisa suuttui.

»Aina minä olen paha ja aina teillä on sanomista. Mutta kyllä minusta pääsette, lähden tieheni, vaikka tänä päivänä. Ottakaa sitten Miina takaisin, että saatte mieleisenne. Laittaa kamreerille toisen lapsen, entinen onkin jo, kuulimma, kuollut.«

»Liisa!...«

Hanna oli kuin järjeltään. Hän tarttui Liisan hartioihin kiinni ja puristi häntä vedontapaisesti. Silmät tuijottivat, huulet vapisivat.

»Se ei ole totta«, lähähti hän, »se ei ole totta. Te valehtelette, Liisa.«

»Heittäkää irti, kah, hurjanako te olette. Minä en valehtele, kysykää Marilta, jahka tulee täällä käymään.«

Hanna päästi hänet ja juoksi huoneesensa, josta ei liikkunut koko päivänä, paitsi mitä joskus kävi äitiä katsomassa. Tuskallisena hän käveli edes takaisin, väänteli käsiään, seisahtui aina väliin ikkunan luokse ja painoi otsaansa välipuuhun. Hän katsoi ylös taivasta kohden, se oli harmaa. Ja hän katsoi pihaan, siellä oli kaikki niinkuin ennen. Vesi-tiinu oli paikoillaan ja tikapuut ja pienen ryytimaan aita. Hannan mielestä oli jotain niin kauheata tapahtunut, että koko heidän talonsa ja heidän perheensä olisi pitänyt vaipua syvälle maan alle.

Viikon päästä äiti tointui taas ja kävi ylhäällä. Niin Hannakin. Elämä oli juuri samanlaista kuin se aina oli ollut, toinen päivä toisensa kaltainen. Salmelalta ei kirjettä kuulunut. Hanna vakuutti itselleen, ettei hän sitä enää odottanutkaan. Kuitenkin hänen sydämensä sävähti joka kerran kuin posti tuli, hän odotti ja katsoi, mitä laukusta annettiin esiin ja sitten meni mieli entistä alemmaksi taas.

Niin kului Maaliskuu ja Huhtikuu. Toukokuussa sai Olga kirjeen Helsingistä, jossa kerrottiin Salmelan olevan julkikihloissa serkkunsa Elma Salmelan kanssa. Olgaa se harmitti, hän oli luullut Salmelasta vallan toista.

Hän ilmoitti asian Hannalle niin varovaisesti kuin suinkin voi.

»Onko se ihan varma?« kysyi Hanna.

»On, mutta elä sure, ei se kannata.«

»Enhän minä surekaan«, sanoi Hanna ja nauroi.

Olga nauroi myöskin. Mutta kun Hanna yhä jatkoi, kävi hän levottomaksi.

»Hanna, kuita, lopeta jo. Mitä sinä oikeastaan naurat?»

Hanna ei osannut vastata. Hän piteli kahden käden sydämalastaan kiinni ja nauroi vaan yhtä mittaa. Olga haki hänelle vettä juoda, rukoili häntä rauhoittumaan ja uhkasi viimein hakea äitiä avuksi.

»Ei, elä hae», sanoi Hanna.

Nauru muuttui uikuttavaksi valitukseksi. Hän vaipui sohvalle hiljaa itkien. Olga istui pallille hänen viereensä ja kietoi kätensä hänen ympärilleen.

»Jätä minut yksin», sanoi Hanna. Ei Olga siihen mielellään suostunut, mutta kun Hanna uudelleen pyysi, täytyi hänen kumminkin lähteä. Eikä ilman ettei hän ollut vähän loukattu. Hanna oli käynyt niin kummalliseksi viime aikoina, näytti melkein siltä, kuin hän olisi tahtonut heitä toisia välttää. Eivät he koskaan enää saaneet häntä mukaansa, kun minne läksivät, eikä hän liioin pyytänyt heitä käymään luonaan. Olga päätti, ettei hän puolestaan vastedes olisi vaivaksi.

Kun Olga oli mennyt, makasi Hanna vielä hyvän aikaa sohvalla ja itki. Mutta sitten hän kavahti ylös, pyyhki kyyneleensä ja rupesi ajattelemaan.

Hän oli pettynyt, oli luullut hyvää ihmisestä, joka ei sitä ansainnut. Hän oli heittänyt hellimmät tunteensa, uskonsa, luottamuksensa, toivonsa lokaan kehnon miehen tallattavaksi. Häpeä ja katumus, viha ja ylenkatse raivosivat hänen povessaan. Hän tunsu olevansa liian hyvä vuodattamaan kyyneleitä Salmelan tähden. Kylläksi oli hän jo muutenkin alentanut itsensä.

Hän otti hänen kuvansa, repi sen pieniksi palasiksi ja viskasi ne uuniin. Samoin kaikki kirjeet, joita hän oli säilyttänyt. Ja sitten hän nauroi taas, tuommoista kamalaa, soinnutonta naurua. Äkkiä hän kuitenkin taukosi, ajatukset olivat menneet toiseen suuntaan. Hän kauhistui, mutta ne menivät, ei hän voinut niitä estää.

Jumala ei välittänyt niistä vähääkään, ei kuullut koskaan hänen rukouksiaan.

Kuinka hartaasti hän oli rukoillut, monta vuotta rukoillut isän tähden. Eikä mitään parannusta seurannut, vaikka hän oli toivonut ja uskonut. Ei merkkiäkään siitä, että muutosta milloinkaan tulisi. Ja kuitenkin sanottiin, että Jumala rukouksen täyttää, jos hän sen meille hyödylliseksi näkee. Eikö heille kaikille olisi hyödyksi ja onneksi ollut, että isä olisi juomasta lakannut?

Kuinka hartaasti hän sitten oli anonut jotain siunausta tuottavaa vaikutusala, ja kuinka hän oli ylistänyt onneaan, kun luuli semmoisen saavuttaneensa. Kaikki oli rauennut turhaan, kaikki.

Tämän päivän jälkeen ei Hanna enää rukoillut, ei ottanut uskonnollista kirjaa käteensä eikä käynyt kirkossa. Ompelukoneen ääressä hän istui päivät päätään, oli hiljaisempi ja harvapuheisempi kuin ennen eikä nuhdellut Liisaakaan, vaikka tämä tapansa mukaan pauhaili ja piti suurta ääntä milloin mistäkin.

Viikot vierivät hiljaisessa, yksitoikkoisessa elämässä. Ei tapahtunut milloinkaan mitään, ei ainakaan semmoista, jota olisi kannattanut ajatella. Tuli kesä, kesän jälkeen syksy, sitten talvi ja kevät taas. Luonto vaihteli, mutta Hannan päivät pysyivät entisellään.

»Ei Hannalla tule hätää olemaan, vaikka vanhaksi piiaksikin jäisi», sanoi isä kerran hyvällä tuulella ollessaan, »onpa hänellä pensiooni minun jälkeeni. Ei se tosin suuri ole, mutta naiset tulevat niin vähällä toimeen.»

Hyvähän tuo oli niinkin...

Hanna hymyili vähän katkerasti. Hän muisteli neiti Saveniusta rännikadun varrella, hänen myrttiänsä ja pientä kamariansa, hänen silmälasiansa ja terävää leukaansa.

Hyvähän tuo oli niinkin...

Hanna oli vähän muuttunut kasvoiltaan; otsassa silmäkulmien välillä oli syvä ryppy ja huulien ympärille oli ilmestynyt jäykkiä piirteitä.

Ahkerä hän oli käsityölle ja paljon hän vaatteita valmisteli. Mutta ajatukset sen ohessa kävivät yhä raskaammaksi.

Mitä varten hän oli maailmaan tullut, mikä tarkoitus oli hänen elämällään? Siinä kysymys, joka lakkaamatta häntä vaivasi ja jolle hän ei vastausta saanut.

Sitten tuli toinen kysymys. Mitä varten oli maailma luotu, ja mitä varten oli kaikki pyörimään pantu? Mitä varten tuo levoton, rientävä kulku joka taholla, tuo rauhaton liike äärettömiin avaruuksiin saakka.

Hän olisi tahtonut pysähdyttää kaikki, vaivuttaa ne iankaikkiseen uneen, tai hävittää ne olemattomuuden yöhön. Hän oli väsynyt, kuolemaan asti väsynyt ja ihmetteli, kuinka muut niin hyöriivät ja pyöriivät turhan voiton tähden. Mitä iloa heillä oli sen saavuttamisesta, tyydyttikö se koskaan heidän hartaita halujaan. Muuttuvaista, puuttuvaista elämän kaikki kohdat. Koko luomisessa kivet vaan onnellisia olivat, jotka eivät mitään tunteneet, eivätkä mitään toivoneet.

Miksi Jumala ihmisen niin kurjan kurjaksi loi? Miksi hänet näin mitättömään elämään kutsui, hyödyttöntä tuskaa tuntemaan, valheellisesta ilosta pettymään, kivun, vaivan ja kuoleman kärsimyksiä kokemaan. Syntymättömänä, olemattomana ei hän onnea olisi kaivannut, eikä saavuttamatonta toivonut.

Hän herkesi lähestymästä sitä Jumalaa, jonka töitä hän ei käsittämään kyennyt. Mutta siihen mielentilaan päästyään oli kuin viimeinenkin toivon kipinä olisi sammunut ja elämän halu tyyten loppuun rauennut...

Koneentapaisesti hän käveli, koneentapaisesti hän söi ja nukkui, koneentapaisesti hän neulaansa liikutti.

Välistä hänestä tuntui siltä kuin olisi sielu karkoittunut pois ruumiista. Hän näki esineet, kuuli äänet, toimitti tehtävänsä ja vastasi kysymyksiin, mutta kaikki tapahtui kuin unessa vaan. Kauhistus ja kummallinen pelko hänet silloin valtasivat. Aivoissa oli outo kiristävä tunne, ajatuksen juoksu seisautui ja sydän sykki levottomasti, hiljeni, sykki kiivaammin ja hiljeni taas. Joku pimeyden henki häntä vainosi, niin hänestä tuntui, uhaten joka hetki syöstä hänet alas mustaan, toivottomaan syvyyteen.

Voimat vähenivät, rauhattomuus yltyi. Unettomat yöt ja ilottomat päivät eivät sairaalle mielelle lepoa tuottaneet. Veri liikkui kummallisesti hänen suonissaan, se milloin jytkytti ja löi, milloin taas kovin hitaasti kulki. Kylmä hiki usein nousi hänen ruumiisensa, varsinkin öisin kun hän hiukkasen unen hortoon meni.

Äiti ei mitään aavistanut, vielä vähemmin muut. Ei hän voinut siitä kenellekään puhua, kärsi itsekseen vaan.

Oli Juhannuksen aika, pari vuotta edellisten tapausten jälkeen. Yksikolmatta hän vasta oli täyttänyt ja näin surullisen kolkoksi elämä oli muuttunut. Kaunis kesäinen päivä vietteli häntä ulos; monta viikkoa oli kulunut siitä kun hän viimeksi oli portista kadulle astunut. Honkaniemelle hän läksi ja istui siellä monta tuntia järven rannalla huojuvien heinien keskellä. Ei ajatellut mitään, eikä tuntenut mitään, lepäsi vaan ja kuunteli luonnon ääniä. Palatessaan hän poimi kukkia ja laittoi niistä kimpun.

Rännikatua hän tuli kotiin, neiti Saveniusen asunnon ohitse. Ikkuna oli auki; siellä istui raukka pöytänsä ääressä yksin. Terävä leuka nousi ylös, silmälasit kiilsivät Hannaa kohden.

»Tahdotteko kukkia?» kysyi Hanna, kumartuen alas kadun tasalla olevaan ikkunaan.

Vanha neiti hämmästyí, tempasi ensin taaksepäin, mutta lähestyi sitten jälleen.

»Kiitoksia», lausui hän ja otti kukkaset käteensä. Hän vei niitä kasvoilleen, ja Hanna läksi pois. Vanha neiti kurotti päänsä ikkunasta ja katseli hänen jälkeensä aina siksi kuin Hanna kadun kulmasta kääntyí ylöspäin.

Ja huomispäivänä hän taas alkoi neuloa paitoja, Jussille ensin, sitten isälle. Jussi kiskoili nappia, koetellakseen, olivatko oikein lujassa, ja isä väitti, ettei hänen istunut kaulan tienoolta ollenkaan hyvin.

[1886.]

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK HANNA ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may

be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™ .

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the

second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses.

Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.